

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**Drie rechters en één norm. Handhaving van de Europese
staatssteunregels voor de Nederlandse rechter en de grenzen van de
nationale procedurele autonomie**

Metselaar, A.J.

Citation

Metselaar, A. J. (2016, October 27). *Drie rechters en één norm. Handhaving van de Europese staatssteunregels voor de Nederlandse rechter en de grenzen van de nationale procedurele autonomie*. Meijers-reeks. Wolters Kluwer. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/43790>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43790>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/43790> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Metselaar, A.J.

Title: Drie rechters en één norm. Handhaving van de Europese staatssteunregels voor de Nederlandse rechter en de grenzen van de nationale procedurele autonomie

Issue Date: 2016-10-27

Literatuurlijst

Aalbers 2011

C.T. Aalbers, 'De bestuursrechtelijke zitting nieuwe stijl. Verslag van de VAR-studiemiddag op 10 juni 2011', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2011, 35.

Aalbers en Hessel 2011

M. Aalbers en B. Hessel, 'Beleidskansen bij de regels van staatssteun', in: B. Hessel e.a. (reds.), *Pluk de vruchten van de interne markt. Europees beleid als kans voor decentraal beleid*, Den Haag: Sdu Juridisch 2011, p. 169-203.

Aalbers en Jaarsma 2015

M. Aalbers en M.I. Jaarsma, 'Het beginsel van een marktdeelnemer in de markt-economie: rechtsontwikkelingen en praktische knelpunten in gebiedsontwikkeling. Terug naar de basis?', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2015, p. 104-113.

Adriaanse 2005

P.C. Adriaanse, 'De rol van nationale rechters bij de terugvordering van onrechtmatige staatssteun', in: W. den Ouden (red.), *Staatssteun en de nationale rechter*, Deventer: Kluwer 2005, p. 57-86.

Adriaanse 2006

P.C. Adriaanse, *Handhaving van EG-recht in situaties van onrechtmatige staatssteun* (diss. Amsterdam VU), Deventer: Kluwer 2006.

Adriaanse 2007

P.C. Adriaanse, 'Privaatrechtelijke aspecten van handhaving van het staatssteunrecht', *VrA* 2007, p. 5-42.

Adriaanse 2008

P.C. Adriaanse, 'Effectieve handhaving van het staatssteunrecht ondermijnd? Een bespreking van de zaak CELF (C-199/06) over 'passende' maatregelen in geval van onrechtmatige maar verenigbare staatssteun', *NtEr* 2008, p. 308-317.

Adriaanse 2011

P.C. Adriaanse, 'Procederen over staatssteun voor Nederlandse rechters', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2011, p. 13-21.

Adriaanse 2013

P.C. Adriaanse, 'Ex-ante- en ex-posttoezicht op groeps- en de-minimisvrijstellingen in het kader van gemoderniseerd staatssteunrecht. Een onderzoek naar de rol van de Europese Commissie en overheden en rechters in de EU-lidstaten', *Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht* 2013, p. 514-436.

Adriaanse 2015

P.C. Adriaanse, 'Een kritische reactie op de uitspraak van het Hof van Justitie van 19 maart 2015 in zaak C-672/13', *PAO Leiden* 13 april 2015 (<www.paoleiden.nl>, zoek op C-672/13).

- Adriaanse en van Angeren 2010
P.C. Adriaanse en J.R. van Angeren, 'De Awb en staatssteunvragen', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden en J.E.M. Polak (red.), *Bestuursrecht harmoniseren: 15 jaar Awb*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010, p. 669-686.
- Adriaanse en Den Ouden 2008
P.C. Adriaanse en W. Den Ouden, 'Effectuering van staatssteunrecht in Nederland. Een bestuursrechtelijke blik op de uitvoeringspraktijk en het wetsvoorstel terugvordering staatssteun', *NTB* 2008, p. 304-315.
- Adriaanse en Joris 2010
P.C. Adriaanse en T. Joris, 'Een bespreking van het arrest CELF II (zaak C-1/09) over passende maatregelen in geval van onrechtmatige en (vooralsnog) onverenigbare staatssteun', *NtEr* 2010, p. 238-244.
- Van Aerde 2009
A.M. van Aerde, 'Europees recht en het stelsel van art. 24 en 25 Rv', *Maandblad voor Vermogensrecht* 2009, p. 122-141.
- Akkermans e.a. 2015
B. Akkermans e.a. (reds.), *Who does what? On the allocation of regulatory competences in European Private Law*, Antwerpen: Intersentia 2015.
- Allewijn 2011
D. Allewijn, *Tussen partijen is in geschil ... De bestuursrechter als geschilbeslechter* (diss. Leiden), Den Haag: Sdu uitgevers 2011.
- Ancery 2012
A.G.F. Ancery, *Ambtshalve toepassing van EU-recht* (diss. Groningen), Deventer: Kluwer 2012.
- Angeli 2009
M. Angeli, 'The European Commission's "new policy" on state aid control: some reflections on public and private enforcement of recovery of illegal aid', *European Competition Law Review* 2009, p. 533-541.
- Van Angeren 2006
J.R. van Angeren, 'Terugvordering van staatssteun in het Nederlands bestuursrecht', *Markt en Mededinging* 2006, p. 93-96.
- Van Angeren en den Ouden 2005
J.R. van Angeren en W. den Ouden, *Subsidierecht en staatssteun, VAR-congres*, 2004.
- Arhold, Struckmann en Zibold 2011
C. Arhold, K. Struckmann en F. Zibold, 'Germany. German Federal Court of Justice strengthens procedural rights for competitors of recipients of potential State aid (European Air wars follow up)', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 195-199.
- Arnulf 2011
A. Arnulf, 'The principle of effective judicial protection in EU law: an unruly horse?', *European Law Review* 2011, p. 51-70.
- Arrowsmith 2005
S. Arrowsmith, *The Law of Public and Utilities Procurement*, London: Sweet&Maxwell 2005, p. 1268.

Ashmann 2010

M.J.A.M. Ashmann, 'Bewijs: verschuiving van 'bewijzen' naar 'stellen'?', in: M.J.A.M. Ashmann, Y.E. Schuurmans en D.H.J. Wigboldus, *Bewijsrecht* (preadvies Nederlandse vereniging voor procesrecht), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010, p. 13-27.

Ashmann 2015

M.J.A.M. Ashmann, 'Motieven om te motiveren. Artikel 30p Ontwerp Rechtsvordering en motivering van het civiele vonnis in historisch perspectief', *Ars Aequi* 2015, p. 939-945.

Van Asperen 2014

P. van Asperen, 'Van Sinterklaas naar maatschappelijk financier. De weg naar een contractueel subsidiestelsel', *BR* 2014, 130.

Asser 2012

W.D.H. Asser, 'Stelplicht, een kraaienpoot op de weg van de waarheidsvinding', *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* 2012, p. 107-108.

Asser e.a. 2006

W.D.H. Asser, H.A. Groen, J.B.M. Vranken en I.N. Tzankova, *Uitgebalanceerd. Eindrapport Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2006.

Asser, Nijboer en Schuurmans 2010

W.D.H. Asser, J.F. Nijboer en Y.E. Schuurmans, *Bewijsrecht: het bewijs geregeld?*, (preadvies NVVR), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2010.

Asser/Asser 2013

W.D.H. Asser, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Procesrecht. Deel 3*, Deventer: Kluwer 2013.

Asser/Hartkamp 2015 (3-I)

A.S. Hartkamp, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 3. Vermogensrecht algemeen. Deel I. Europees recht en Nederlands vermogensrecht*, Deventer: Kluwer 2015.

Asser/Hartkamp & Sieburgh 2010 (6-III*)

A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemeen overeenkomstenrecht*, Deventer: Kluwer 2010.

Asser/Hartkamp & Sieburgh 2011 (6-I*)

A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel I. De verbintenis in het algemeen*, Deventer: Kluwer 2011.

Asser/Hartkamp & Sieburgh 2015 (6-IV)

A.S. Hartkamp en C.H. Sieburgh, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel IV. De verbintenis uit de wet*, Deventer: Wolters Kluwer 2015.

Asser/Van Schaick 2011 (Procesrecht II)

A.C. van Schaick, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Procesrecht 2. Eerste aanleg*, Deventer: Kluwer 2011.

Asser/Scholten 1974 (Algemeen Deel *)

Scholten, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Algemeen Deel*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1974.

Baart 2012

M.R. Baart, 'Staatssteunrecht gerelativeerd – Het bestuursrechtelijke relativiteitsvereiste bezien in het licht van het staatssteunrecht', *NALL* 2012, oktober-december, DOI:10.5553/NALL/.00008.

Backes en Jansen 2010

Ch. W. Jansen en A.M.L. Jansen, 'De wederkerige rechtsbetrekking als panacee voor de gebreken van de "besluiten-Awb"?', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden en J.E.M. Polak (red.), *Bestuursrecht harmoniseren: 15 jaar Awb*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010, p. 75-96.

Backes e.a. 2014

Ch.W. Backes e.a., 'Vier jaar bestuurlijke lus – success story of teleurstelling?', *JBplus* 2014, 4.

Bacon 2009

K. Bacon, *European Community Law of State Aid*, Oxford: Oxford University Press 2009.

Bacon 2013

K. Bacon, *European Union law of state aid*, Oxford: Oxford University Press 2013.

Barkhuysen 2006

T. Barkhuysen, *Eenheid en coherentie van rechtsbescherming in de veellagige Europese rechtsorde* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 2006.

Barkhuysen 2007

T. Barkhuysen, 'De inpassing van de prejudiciële procedure in het Nederlandse bestuursrecht', in: W. den Ouden en E. Steyger (reds.), *Europees recht effectueren. Algemeen bestuursrecht als instrument voor de effectieve uitvoering van het EG-recht*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2007, p. 325-350.

Barkhuysen, Damen e.a. 2007

T. Barkhuysen, L.J.A. Damen e.a., *Feitenvaaststelling in beroep*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007.

Bartosch 2002

A. Bartosch, 'The Relationship between Public Procurement and State Aid Surveillance – the Toughest Standard Applies?', *CMLR* 2002, p. 551-576.

Bartosch 2005

A. Bartosch, 'Die Durchsetzung der Beihilferechtswidrigkeit staatlicher Maßnahmen vor nationalen Gerichten', *EuZW* 2005, p. 396-400.

Bartosch 2010

A. Bartosch, 'Is there a Need for a Rule of Reason in European State Aid Law? Or How to Arrive at a Coherent Concept of Material Selectivity?', *CMLR* 2010, p. 729-752.

Becker 2012

T. Becker, 'Die parallele Prüfung beihilferechtlicher Sachverhalte durch Kommission und nationale Gerichte – Entscheidungskompetenzen und –konflikte', *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 2012, p. 725-730.

Beekhoven van den Boezem 2014 (Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering)

M.B. Beekhoven van den Boezem, *De Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering*, artikel 611a bij: Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering.

- Beenders 2012 (T&C Rv), art. 149
D.J. Beenders, 'Commentaar artikel 149', in: A.I.M. van Mierlo, C.J.J.C. van Nispen, M.V. Polak (red.), *Tekst en Commentaar Burgerlijke Rechtsvordering*, Deventer: Kluwer 2008.
- Beeston, De Meij en Geilmann 2016
S.J. Beeston, M.J. de Meij en M.C. Geilmann, 'Krimpenerwaard: privaatrechtelijke handhaving van het staatssteunrecht?', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2016, p. 61-68.
- Bellantuono 2015
G. Bellantuono, 'Public and Private Enforcement of European Private Law in the Energy and Telecommunications Sectors', *European Review of Private Law* 2015, p. 649-688.
- Bernat 2016
M. Bernat, 'Practitioner's (Biased) Diary on What Beneficiaries Complain About (Mainly in Conference Rooms)', *European State Aid Law Quarterly* 2016, p. 199-206.
- Berrisch 2014
G.M. Berrisch, 'Mehr Fragen als Antworten – Keine Klärung der „Bindungswirkung“ von beihilferechtlichen Eröffnungsentscheidungen der Kommission', *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 2014, p. 253-257.
- Den Besten 2007
M. den Besten, 'Provisionele vordering tegenover kort geding', *Advocatenblad* 2007, p. 736-740.
- Biondi 2013
A. Biondi, 'State Aid is falling, falling down: an analysis of the concept of "aid" in the acquis of the EU Courts', *CMLRev* 2013, p. 1719-1743.
- Blauberger 2008
M. Blauberger, *From Negative to Positive Integration? European State Aid Control Through Soft and Hard Law* (MPIfG Discussion Paper 08/4), 2008.
- Blauberger 2009
M. Blauberger, 'Of 'Good' and 'Bad' Subsidies: European State Aid Control through Soft and Hard Law', *West European Politics* 2009, p. 719-737.
- Bobek 2011
M. Bobek, 'Why There is No Principle of "Procedural Autonomy" of the Member States', in: B. de Witte en H. Micklitz (reds.), *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*, Antwerpen: Intersentia 2011.
- De Bock 2011
R.H. de Bock, *Tussen waarheid en onzekerheid: over het vaststellen van feiten in de civiele procedure* (diss. Tilburg), 2011.
- Boekema 2015
I.M. Boekema, 'De keuze voor hoger beroep: wat is het effect van procedurele en distributieve rechtvaardigheid?', *NJB* 2015/38.
- Van Boom 2007
W.H. van Boom, 'Effectuerend handhaven in het privaatrecht', *Nederlands Juristenblad* 2007, p. 982-991.
- Van Boom 2010
W.H. van Boom, 'Deel 2. Collectieve handhaving van het consumentenrecht', in: M.B.M. Loos en W.H. van Boom, *Handhaving van het consumentenrecht* (pre-

- adviezen uitgebracht voor de Vereniging voor Burgerlijk Recht), Deventer: Kluwer 2010, p. 151-208.
- Van Boom en Loos 2007
W. van Boom en M. Loos (reds.), *Collective Enforcement of Consumer Law. Securing Compliance in Europe through Private Group Action and Public Authority Intervention*, Groningen: Europa Law Publishing 2007.
- Borman 2013 (*T&C Awb, Titel 4.2 Subsidies*)
T.C. Borman, 'Titel 4.2 Subsidies', in: P.J.J. van Buuren & T.C. Borman (red.), *Tekst & Commentaar, Algemene wet bestuursrecht*, Deventer: Kluwer 2013.
- Borman 2013 (*T&C Awb, Titel 8.3 Voorlopige voorziening*)
T.C. Borman, 'Titel 8.3 Voorlopige voorziening en onmiddellijke uitspraak in de hoofdzaak', in: P.J.J. van Buuren & T.C. Borman (red.), *Tekst & Commentaar, Algemene wet bestuursrecht*, Deventer: Kluwer 2013.
- Bos 1999
P.V.F. Bos, 'Modernisatie van de toepassing van de Europese mededingingsregels en de rechterlijke macht', *Markt en Mededinging* 1999, p. 136-143.
- Bots 2009
A.M.M.M. Bots, 'De comparitie in het bestuursproces en het civiele proces als middel tot effectieve rechtspraak', in: L.E. de Groot-van Leeuwen e.a. (red.), *Eén procesrecht? Over convergentie en divergentie van het burgerlijk, straf- en bestuursprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2009, p. 131-156.
- Boutin en Peduzzi 2015
X. Boutin en R. Peduzzi, 'Searching for "Good Aid": The Role of Evaluation', *European State Aid Law Quarterly* 2015, p. 250-259.
- Bouwman en Boer 2015
J.N. Bouwman en M.J. Boer, *Wegwijs in de Vennootschapsbelasting* (Wegwijs Reeks), Den Haag: Sdu Uitgevers 2015.
- Bovis 2005
C.H. Bovis, 'Financing Services of General Interest in the EU: How do Public Procurement and State Aids Interact to Demarcate between Market Forces and Protection?' *European Law Journal* 2005, p. 79-109.
- Braeken en Eijberts 2015
B.J.H. Braeken en C.A. Eijberts, 'Kroniek civiele rechtspraak mededingingsrecht 2014', *Markt en Mededinging* 2015, p. 58-69.
- Brandtner, Beranger en Lessenich 2010
B. Brandtner, T. Beranger en C. Lessenich, 'Private State Aid Enforcement', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 23-32.
- Brenninkmeijer 2003
A.F.M. Brenninkmeijer (red.), *De taakopvatting van de rechter*, Boom Juridische Uitgevers: Den Haag 2003.
- Van den Brink 2008
V. van den Brink, 'Stellen, betwisten, bewijzen – een handleiding', *Praktisch Procederen* 2008, p. 89-100.
- Van den Brink 2009
J.E. van den Brink, 'Europese grenzen aan het rechtszekerheids- en vertrouwensbeginsel', in: M.J.M. Verhoeven, J.E. van den Brink en A. Drahmman, *Europees*

- offensief tegen nationale rechtsbeginselen? Over legaliteit, rechtszekerheid, vertrouwen en transparantie* (Preadviezen Jonge VAR), 's-Gravenhage: Bju 2010, p. 63-139.
- Van den Brink 2012
J.E. van den Brink, *De uitvoering van Europese subsidieregelingen in Nederland. Juridische knelpunten en uitdagingen* (diss. Leiden), Oegstgeest: Wolters Kluwer 2012.
- Van den Brink 2015
V. van den Brink, 'Enkele opmerkingen naar aanleiding van het verbod op staatssteun', *WPNR* 2015, 7045.
- Van den Brink en Van Dam 2014
J.E. van den Brink en J.C.A. van Dam, 'Nederlandse bestuursrechters en unierechtelijke "beleidsregels"', *JBplus* 2014, p. 3-27.
- Van den Brink en Den Ouden 2014
J.E. van den Brink en W. den Ouden, 'Europeanisering door rechtsbeginselen. Op weg naar rechtseenheid en duidelijkheid of de bescherming van de Nederlandse burger in gevaar?', in: B.J. Schueler en R.J.G.M. Widdershoven (red.), *Europeanisering van het algemeen bestuursrecht (75 jaar VAR)*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2014, p. 75-97.
- Broberg en Fenger 2014
M. Broberg en N. Fenger, *Preliminary References to the European Court of Justice*, Oxford: Oxford University Press 2014.
- Brugman 2010
D. Brugman, *Hoe komt de bestuursrechter tot zijn recht?* (diss. Radboud Universiteit Nijmegen), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010.
- Bruyninckx 2007
T.B. Bruyninckx, 'De voorwaarde van causaliteit als obstakel voor gemeenschapsaansprakelijkheid in staatssteunzaken', *NTER* 2007, p. 232-237.
- Buts, Joris en Jegers 2013
C. Buts, T. Joris en M. Jegers, 'State Aid Policy in the EU Member States. It's a Different Game They Play', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 330-340.
- Cafaggi en Micklitz 2009
F. Cafaggi en H.-W. Micklitz (reds.), *New Frontiers of Consumer Protection. The Interplay Between Private and Public Enforcement*, Antwerpen: Intersentia 2009.
- Camilleri 2013
E. Camilleri, 'A decade of EU antitrust private enforcement: chronicle of a failure foretold?', *European Competition Law Review* 2013, p. 531-537.
- Van Campen 2007
M.M. van Campen, 'Privaatrechtelijke handhaving door de Consumentenautoriteit', in: W.H. van Boom, S.D. Lindenbergh en S.B. Pape (reds.), *Privaatrecht ondersteund. Doelen, baten, kosten en effecten van bijzondere ondersteuning door de overheid van privaatrechtelijke handhaving*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007, p. 35-60.
- Cauffman 2015
C.A.N.M.Y. Cauffman, 'De Richtlijn betreffende schadevorderingen wegens inbreuken op het mededingingsrecht', *SEW* 2015, p. 126-137.

- Cherednychenko 2014
O.O. Cherednychenko, 'Public Supervision over Private Relationships: Towards European Supervision Private Law?', *European Review of Private Law* 2014, p. 37-68.
- Cherednychenko 2015a
O.O. Cherednychenko, 'Public and Private Enforcement of European Private Law: Perspectives and Challenges', *European Review of Private Law* 2015, p. 481-490.
- Cherednychenko 2015b
O.O. Cherednychenko, 'Public and Private Enforcement of European Private Law in the Financial Services Sector', *European Review of Private Law* 2015, p. 621-648.
- Chérot 2007
J.-Y. Chérot, 'Application of EC State aid Law by national Courts: e-Competition State Aids Research Program – II', *Concurrences* 2007, p. 177-179.
- Claes 2006
M.L.H.K. Claes, *The National Courts' Mandate in the European Constitution*, Oxford: Hart Publishing 2006.
- Claes 2013
M.L.H.K. Claes, 'De rol van de rechter in het samenspel van machten in het licht van Europeanisering en de verwevenheid van rechtsordes', in: M. Diamant e.a. (reds.), *The powers that be: op zoek naar nieuwe checks and balances in de verhouding tussen wetgever, bestuur, rechter en media in de veellagige rechtsorde* (Publikaties van de Staatsrechtkring Staatrechtconferenties, 17), Nijmegen: Wolf Legal Publishers, p. 95-120.
- Clayton en Segura Catalan 2015
M. Clayton en M.J. Segura Catalan, 'The Notion of State Resources: So Near and yet so Far', *European State Aid Law Quarterly* 2015, p. 260-270.
- Conway 2012
G. Conway, *The Limits of Legal Reasoning and the European Court of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press 2012.
- Cortese 2014
B. Cortese (red.), *EU Competition Law. Between Public and Private Enforcement*, Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer 2014.
- Coutrelis 2010
N. Coutrelis, 'News from the Member States. France', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 583-584.
- Coutrelis 2011
N. Coutrelis, 'News from the Member States. France', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 401.
- Craig en de Búrca 2015
P.P. Craig en G. de Búrca, *EU Law. Text, Cases, and Materials*, Oxford: Oxford University Press 2015.
- Creve 2014
B.A. Creve, 'Locus Standi Requirements for Annulment Actions by Competitors: The Resurfacing "Unique Position Test" Ought to Be Discarded', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 233-234.

Daalder 2013

E. Daalder, 'Reactie artikel Willems-Dijkstra & Van der Leek', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2013, 8.

Van Dam 2013

J.C.A. van Dam, 'De doorwerking van Europese administratieve soft law: in strijd met Nederlandse legaliteit?', *NALL* 2013, januari-maart, DOI: 10.5553/NALL/.000009.

Damen e.a. 2012a

L.J.A. Damen e.a., *Bestuursrecht, deel 1. Systeem. Bevoegdheid. Bevoegdheidsuitoefening. Handhaving*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2012.

Damen e.a. 2012b

L.J.A. Damen e.a., *Bestuursrecht, deel 2. Rechtsbescherming tegen de overheid. Bestuursprocesrecht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2012.

Dammingsh 2009

J.J. Dammingsh, 'De veranderende rol van de rechter in het civiele proces', in: L.E. de Groot-van Leeuwen e.a. (red.), *Eén procesrecht? Over convergentie en divergentie van het burgerlijk, straf- en bestuursprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2009, p. 9-22.

Defares en Goossens 2005

K.J. Defares en S.M. Goossens, 'Streekgewest Westelijk Noord-Brabant: verduidelijking van de kring van beroepsgerechtigden onder de steunregels', *Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht* 2005, p. 160-163.

Dekker 2009

C.T. Dekker, 'Zaak C-199/96, Centre d'exportation du livre français (CELF), Ministre de la Culture et de la Communication t. Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE)', *SEW* 2009, p. 73-77.

Dekker 2015

C.T. Dekker, 'Staatssteun en tussenstaatse handel: bijbuigen van een criterium om de werklast te verminderen?', *Markt en Mededinging* 2015, p. 170-177.

Dempsey e.a.

N.T. Dempsey e.a., Rapport 'Comparative Competition Law. Private Enforcement and Consumer Redress in the Netherlands 1999-2012', beschikbaar via <<http://www.clcpecreu.co.uk/pdf/final/Netherlands%20report.pdf>>.

Derenne, Müller-Rappard en Kaczmarek 2010

J. Derenne, A. Müller-Rappard en C. Kaczmarek (red.), *Enforcement of EU State Aid Law at National Level 2010. Reports from the 27 Member States*, Berlijn: Lexxion 2010.

Dijkshoorn 2012

W. Dijkshoorn, 'Het privaatrecht is niet geschikt om het algemeen belang te dienen. Nou en?', *NJB* 2012, p. 2467-3024.

Dilkova 2014

P.Y. Dilkova, 'The new procedural regulation in state aid – whether “modernization” is in the right direction?', *European Competition Law Review* 2014, p. 88-91.

Dougan 2004

M. Dougan, *National remedies before the Court of Justice: issues of harmonization and differentiation*, Oxford: Hart Publishing 2004.

- Douma 2014
S.C.W. Douma, 'Houdt het dan nooit op? Worstelingen met selectiviteit', *Nederlands Tijdschrift voor Fiscaal Recht* 2014, p. 2653.
- Drahmann 2011
A. Drahmann, 'Is het strikte onderscheid tussen subsidie- en opdrachtverlening nog houdbaar?', *De Gemeentestem* 2011, 115.
- Drijber 2015
B.J. Drijber, 'Gerecht drukt Commissie met de neus op de feiten: de zaak Leid-schendam', *Markt en Mededinging* 2015, p. 190-194.
- Drijber en Dictus 2014
B.J. Drijber en G.A. Dictus, 'Lufthansa', *Markt en Mededinging* 2014, p. 38-31.
- Eilmansberger 2004
T. Eilmansberger, 'The relationship between rights and remedies in EC law: in search of the missing link', *CMLRev* 2004, p. 1199-1246.
- Ekelmans 2013 (Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering)
J. Ekelmans, *De Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering*, Artikel 843a bij: Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering, Artikel 843a.
- Eliantonio 2008
M. Eliantonio, 'The Applicaton of EC Law *Ex Officio* – Some News From the Italian Administrative Courts', *Review of European Administrative Law* 2008, p. 101-111.
- Eliantonio 2015
M. Eliantonio, 'The Proceduralisation of EU Environmental Legislation: International Pressures, Some Victories and Some Way to Go', *Review of European Administrative Law* 2015, p. 99-112.
- Eliantonio en Muir 2015
M. Eliantonio en E. Muir, 'Concluding Thoughts: Legitimacy, Rationale and Extent of the Incidental Proceduralisation of EU Law', *Review of European Administrative Law* 2015, p. 177-204
- Engra Moreno 2005
J.C. Engra Moreno, 'The SNWB and Pape Judgments: Scope of Application of the Standstill Clause of Article 88(3) EC', *European State Aid Law Quarterly* 2005, p. 119-123.
- Engström 2008
J. Engström, 'National Courts' Obligation to Apply Community Law *Ex Officio* – The Court Showing new Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy?', *Review of European Administrative Law* 2008, p. 67-89.
- Van Ettekoven 2006
B.J. van Ettekoven, 'De formele rechtskracht vanuit bestuursrechtelijk perspectief', *Overheid en Aansprakelijkheid* 2006, 3.
- Van Ettekoven 2009
B.J. van Ettekoven, 'Bestuursrechtspraak voor Jan & Alleman? Op weg naar een stelsel van subjectieve rechtsbescherming', in: B.J. van Ettekoven, J. Hoekstra en B.J. Schueler, *Rechtsbescherming in het omgevingsrecht. Preadviezen voor de Vereniging voor Bouwrecht nr. 37*, Vereniging voor Bouwrecht 2009, p. 73-125.

Fekete 2014

B. Fekete, 'Raising points of law on the courts' own motion? Two Models of European Legal Thinking', *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 2014, p. 652-675.

Feteris 2007

M.W.C. Feteris, *Formeel Belastingrecht*, Kluwer: Deventer 2007.

Feteris 2008

M.W.C. Feteris, *Hoe is het gesteld met de fiscale rechtsbescherming? (Jan Giele-lezing 2008)*, Amersfoort: Sdu 2008.

Gambaro en Mazzocchi 2011

E. Gambaro en F. Mazzocchi, 'Case C-521/06 P, *Athinaiki Techniki v. Commission*, Judgment of the Court of Justice (Fourth Chamber) of 17 July 2008, [2008] ECR I-5829; Case C-322/09 P, *NDSHT v. Commission*, Judgment of the Court of Justice (Third Chamber) of 18 November 2010, nyr; Case C-362/09 P, *Athinaiki Techniki v. Commission*, Judgment of the Court of Justice (Third Chamber) of 16 December 2010, nyr.', *CMLR* 2011, p. 2083-2106.

Gambaro en Mazzocchi 2016

E. Gambaro en F. Mazzocchi, 'The Changing Nature of Commission Opening Decisions: Yet Another Obstacle to the Access of EU Courts?' *European State Aid Law Quarterly* 2016, p. 299-305.

Geelhoed en Van der Linden 2010

A.A. Geelhoed en A. van der Linden, 'Niet melden van staatssteun: nietigheid van de overeenkomst?', 118 *Bouwrecht*, p. 639.

Gerbrandy 2009

A. Gerbrandy, *Convergentie in het mededingingsrecht* (diss. Utrecht), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2009.

Gerbrandy 2014

A. Gerbrandy, 'The Dual Identity of National Judges in the EU and the Implausibility of Uniform and Effective Application of European Law throughout the European Union', *Review of European Administrative Law* 2014, p. 33-65.

Geursen 2009

W.W. Geursen, 'Handhaving van het objectieve gemeenschapsrecht via het effectiviteitsbeginsel vs. subjectieve rechtsbescherming via het nationaalrechtelijke verbod op reformatio in peius', *NTER* 2009, p. 131-139.

Geursen en De Muynck 2015

W.W. Geursen en Y.E. de Muynck, 'Mededingingsrecht bij de Rechtbank Rotterdam', *Mededingingsrecht in de Praktijk* 2015, p. 14-18.

Ghazarian 2014

L. Ghazarian, 'Binding Effect of Opening Decisions – Lufthansa AG v FFH', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 108-114.

Ghazarian 2016

L. Ghazarian, 'Recovery Of State Aid. The Obligations of Member States, National Courts and National Authorities in State Aid Recovery and Recent Developments in the Case-Law of the Court of Justice of the European Union', *European State Aid Law Quarterly* 2016, p. 228-234.

Giraud 2008

A. Giraud, 'A Study of the Notion of Legitimate Expectations in State Aid Recovery Proceedings: "Abandon All Hope, Ye Who Enter Here"?', *CMLR* 2008, p. 1399-1431.

Giraud 2010

A. Giraud, 'CELF v. SIDE. Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 11 March 2010 (Case C-1/09)', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 661-676.

Gobbato 2013

S. Gobbato, 'Italy. EU State Aid Enforcement under Law No 234/2012', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 240-241.

Gorissen 2008

N.H.A. Gorissen, *Gewekt vertrouwen in Europees Perspectief. Een rechtsvergelijkend onderzoek naar de rol van het vertrouwensbeginsel in het Nederlandse, Belgische, Duitse en Europese (belasting)recht* (diss. Maastricht), Amersfoort: Sdu 2008.

De Graaf 2013

K.J. de Graaf, 'Verzoek naast beroep? Een rechtsvergelijkend perspectief', in: F.J. van Ommeren e.a., *Het besluit voorbij*, Preadviezen voor de Vereniging voor Bestuursrecht, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2013.

Grashof 2016

F. Grashof, *National Procedural Autonomy Revisited*, Groningen: Europa Law Publishing 2016.

Van de Griend 2007

B.J. van de Griend, *Trechters in het bestuursprocesrecht* (diss. Utrecht), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2007.

De Groot 2008

G. de Groot, *Het deskundigenadvies in de civiele procedure*, Deventer: Kluwer 2009.

Gunn 2011

A.F. Gunn, 'Fiscale staatssteun: dansen op de vulkaan', *NTFR* 2011, 1350.

Gunn 2014

A.F. Gunn, 'Europese consultatie over fiscale staatssteun', *NTFR-A* 2014, 5.

Gunn en Heitling 2013

A.F. Gunn en O.D. Heitling, 'Tax rulings en de Europese staatssteunregels', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2013, p. 118-122.

Haan 2014

K.E. Haan, 'De sturende rol van de bestuursrechter en onpartijdigheid – een spanningsveld', *JBplus* 2014, p. 182-193.

Haapaniemi 2009

P. Haapaniemi, 'Procedural Autonomy: A Misnomer?', in: L. ervo, M. Gräns en A. Jokela, *Europeanisation of Procedural Law and the New Challenges to Fair Trial*, Groningen: Europa Law Publishing 2009, p. 87-121.

Hage 2014

C.A. Hage, 'Telecomtoezicht door de ACM en de handhaving van het contractenrecht', *Maandblad voor Vermogensrecht* 2014, p. 55-63.

Hancher, Ottervanger en Slot 2012

L. Hancher, T. R. Ottervanger en P.J. Slot, *EC State Aids*, London: Sweet&Maxwell 2012.

- Hancher en Sauter 2014
L.Hancher en W. Sauter, 'Gevoegde zaken C-399/10 P en C-401/10 P, Bouygues SA en Bouygues Télécom SA/Europese Commissie e.a.', *SEW* 2014, p. 32-35
- Happé 1996
R.H. Happé, *Drie beginselen van fiscale rechtsbescherming* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 1996.
- Hardy 2016
E.M.J. Hardy, 'De kunst van het subsidiëren', *JBplus* 2016, 1.
- Van Harten 2011
H.J. van Harten, *Autonomie van de nationale rechter in het Europees recht. Een verkenning van de praktijk aan de hand van de Nederlandse Europeesrechtelijke rechtspraak over de vestigingsvrijheid en het vrijedienstenverkeer* (diss. UvA), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2011.
- Hartkamp 2011
A.S. Hartkamp, 'De horizontale werking van het (primaire) recht van de Europese Unie en het Nederlandse vermogensrecht', in: C.P.M. Cleiren en A.S. Hartkamp (reds.), *De koning. De neutrale strafrechter en de doorwerking in privaatrechtelijke verhoudingen van het primaire recht van de Europese Unie* (Preadviezen Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2011, p. 305-361.
- Hartkamp 2013
A.S. Hartkamp, 'De verplichting tot ambtshalve toetsing van Europees recht door de Nederlandse rechter; vervolg', in: P.J.M. Von Schmidt auf Altenstadt, F.E. Vermeulen en B.T.M. van der Wiel, *Middelen voor Meijer. Liber Amicorum mr. R.S. Meijer*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2013, p. 133-149.
- Hartkamp 2014
A.S. Hartkamp, 'EU law and general contract law', in: A.S. Hartkamp e.a., *The Influence of EU Law on National Private Law*, Deventer: Kluwer 2014, p. 401-464.
- Hartkamp 2015
A.S. Hartkamp, 'Ambtshalve toepassing van Europees consumentenrecht. Een nieuw hoofdstuk: de richtlijn consumentenkoop', *Ars Aequi* 2015, p. 222-226.
- Haslinger 2012
B. Haslinger, 'News from the Member States. Austria', *European State Aid Law Quarterly* 2012, p. 5-7.
- Van Heeswijck 2013
A.J. van Heeswijck, *Rechtsbescherming van ondernemers in aanbestedingsprocedures*, Deventer: Kluwer 2013.
- Heidhues en Nitsche 2006
P. Heidhues en R. Nitsche, 'Comments on State Aid Reform – some Implications of an Effects-based Approach', *European State Aid Law Quarterly* 2006, p. 23-34.
- Heise 2014
S. Heise, 'Admissibility of Third Parties' Legal Actions in State Aid Cases – One Step Forward, Two Steps Back', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 574-581.
- Van de Hel en Schreuder 2010
J.M.M. van de Hel en J.M.B. Schreuder, 'Het arrest Residex: vragen over de privaatrechtelijke gevolgen van onrechtmatige staatssteun', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2010, p. 34-39.

Hendrikse 2011

R.G. Hendrikse, 'Kort geding', in: A.W. Jongbloed en A.L.H. Ernes (reds.), *Burgerlijk Procesrecht Praktisch belicht*, Deventer: Kluwer 2011.

Herrmann en Kruis 2007

C. Herrmann en T. Kruis, 'Die Rückforderung vertraglich gewährter gemeinschaftsrechtswidriger Beihilfen unter Beachtung des Gesetzesvorbehalts', *Europarecht* 2007, p. 141-159.

Van Herwijnen 2012

A.H.G. van Herwijnen, 'Staatssteun: de nieuwe korenwolf of steenmarter. Opmars van taatssteun als gelegenheidsargument?' *Digitale publicatiereeks Recht en Overheid* 2012, <www.acwet.nl/www.acjur.nl>.

Van Herwijnen 2015

A.H.G. van Herwijnen, 'De Europese Commissie en de nationale rechter in staatssteunzaken: welke mate van inhoudelijke toetsing?', *Nederlands tijdschrift voor Europees recht* 2015, p. 225-231.

Hessel 2013

B. Hessel, 'De VNG Model Algemene Subsidieverordening "Subsidie zonder moeite": essentiële aanpassingen noodzakelijk om bij subsidiebeleid problemen met staatssteun te voorkomen', *De Gemeentestem* 2013, 33.

Hillger 2003

J. Hillger, 'The award of a public contract as state aid within the meaning of Article 87(1) EC', *Public Procurement Law Review* 2003, p. 109.

Hofstötter 2005

B. Hofstötter, *Non-Complicance of National Courts. Remedies in European Community Law and Beyond*, The Hague: T.M.C. Asser Press 2005.

Den Hollander 2011

P.W. den Hollander, 'Van Parijs tot Berlijn. Het onrechtmatige daadsrecht en de schending van wettelijke normen', *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht* 2011, 47.

Den Hollander 2012

P.W. den Hollander, 'Het bestuursrechtelijk en het privaatrechtelijk relativiteitsvereiste als twee-eiige tweeling', *Ars Aequi* 2012, p. 443-454.

Honoré 2013

M. Honoré, 'News from the Member States. Denmark', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 447-448.

Honoré 2015

M. Honoré, 'State Aid and Taxation: All Clear?', *European State Aid Law Quarterly* 2015, p. 306-307.

Honoré en Jensen 2011

M. Honoré en N.E. Jensen, 'Damages in State Aid Cases', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 265-286.

Hugenholtz 2004

P.B. Hugenholtz, 'Een overbodige richtlijn', *Intellectuele eigendom en Reclamerecht* 2004, 53.

Hugenholtz/ Heemskerk 2012

W. Hugenholtz en W.H. Heemskerk, *Hoofdpijnen van Nederlands burgerlijk procesrecht*, Dordrecht: Convoy Uitgevers 2012.

Huisman en Jak 2010

P.J. Huisman en N. Jak, 'Bevoegdheidsgrondslagen voor Awb-besluiten in internationaal en Europees recht', *NTB* 2010, p. 117-125.

Huurnink en Van den Tweel 2014

P.P. Huurnink en R.J.M. van den Tweel, 'Modernisering van het staatssteunbeleid. Deel 1: Formeel recht', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2014, p. 88-98.

Huurnink en Van den Tweel 2015

P.P. Huurnink en R.J.M. van den Tweel, 'Modernisering van het staatssteunbeleid – Deel 2: Materieel recht', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2015, p. 8-20.

Jacobs en den Ouden 2005

M.J. Jacobs en W. den Ouden, 'De toetsing getoetst. De bestuursrechter en het EG-recht inzake staatssteun, in: W. den Ouden (red.), *Staatssteun en de nationale rechter*, Deventer: Kluwer 2005, p. 1-18.

Jaeger 2008

T. Jaeger, 'The CELF-Judgment: A precarious Conception of the Standstill Obligation', *European State Aid Law Quarterly* 2008, p. 279-289.

Jaeger 2014

T. Jaeger, 'State Aid and Transparency: A Natural Contradiction?', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 386-389.

Jans 2005

J.H. Jans, *Doorgeschoten? Enkele opmerkingen over de gevolgen van de Europeanisering van het bestuursrecht voor de grondslagen van de bestuursrechtspraak* (oratie Groningen), Groningen: Europa Law Publishing 2005.

Jans 2011

J.H. Jans, 'De beschermingsreikwijdte van spelregels. Enkele opmerkingen over transnationaal bestuursprocesrecht en het relativiteitsvereiste', in: J.-H. Herman e.a. (reds.), *De regels en het spel. Opstellen over recht, filosofie, literatuur en geschiedenis aangeboden aan Tom Eijsbouts*, Den Haag: T.M.C. Asser Press 2011.

Jans e.a. 2007

J.H. Jans, R. de Lange, S. Prechal en R.J.G.M. Widdershoven, *Europeanisation of Public Law*, Groningen: Europa Law Publishing 2007.

Jans, Prechal en Widdershoven 2011

J.H. Jans, S. Prechal en R.J.G.M. Widdershoven, *Inleiding tot het Europees Bestuursrecht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2011.

Jans en Van de Gronden 2005

J.H. Jans en J.W. van de Gronden, 'Zaak C-174/02, Streekgewest Westelijk Noord-Brabant t. Staatssecretaris van Financiën', *SEW* 2005, p. 234-238.

Jansen 2012 (Groene Serie Onrechtmatige daad)

K.J.O. Jansen, *De Groene Serie Privaatrecht, Onrechtmatige daad, Kernoverzicht bij: Burgerlijk Wetboek Boek 6, Artikel 163*.

Jestaedt, Derenne en Ottervanger 2006

T. Jestaedt, J. Derenne, T. Ottervanger, *Study on the Enforcement of State Aid at National Level*, Office for Official Publications of the European Communities: Luxemburg 2006.

- Jongbloed 2013 (Groene Serie Vermogensrecht)
A.W. Jongbloed, *De Groene Serie Privaatrecht, Vermogensrecht, Belang van de titel bij: Burgerlijk Wetboek Boek 3, Titel 11 Rechtsvorderingen*.
- Joris 1994
T. Joris, *Nationale steunmaatregelen en het Europees gemeenschapsrecht. Een onderzoek van het communautaire beleid, met bijzondere nadruk op procedure en rechtsbescherming*, Maklu: Apeldoorn 1994.
- Jurcovan 2013
A.I. Jurcovan, 'Romania. State Aid Private Enforcement – Beginning of a New Era', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 34-35.
- Jürimäe 2010
K. Jürimäe, 'Standing in State Aid Cases: What's the State of Play?', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 303-321.
- Jurgens 2014
G.T.J.M. Jurgens, 'Publiekrecht en privaatrecht: naar een herbezinning op het onderscheid', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2014/1.
- Kaczmarek en Smeets 2012
C. Kaczmarek en M. Smeets, 'News from the Member States. Belgium', *European State Aid Law Quarterly* 2012, p. 8-9.
- Kakouris 1997
C.N. Kakouris, 'Do the Member States Possess Judicial Procedural "Autonomy"?', *Common Market Law Review* 1997, p. 1389-1412.
- Kamaris 2014
G. Kamaris, *A critical analysis of the European Union's state aid and policy implementation* (diss. Brunel), 2014, beschikbaar via <<http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/8089>>.
- Kamperis 2010
M. Kamperis, 'News from the Member States. Cyprus', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 8.
- Karayigit 2009
M.T. Karayigit, 'Under the triangle rules of competition, state aid and public procurement: public undertakings entrusted with the operation of services of general economic interest', *European Competition Law Review* 2009, p. 542-564.
- Kavelaars 2012
P. Kavelaars, 'Staatssteun in the picture', *NTFR Beschouwingen* 2012-8.
- Kelemen 2012
R.D. Kelemen, 'Eurolegalism and Democracy', *Journal of Common Market Studies* 2012, p. 55-71.
- Keller 2013
A. Keller, 'Hungary. Which Court to Go to in State Aid-Related Disputes?', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 239-240.
- Kellerbauer 2014
M. Kellerbauer, 'The recent case law on the disclosure of information regarding EU competition law infringements to private damages claimants', *European Competition Law Review* 2014, p. 56-62.

Van Kempen 2009

P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Procesrechtelijke approximatie door doelmatigheidsstreven', in: L.E. de Groot-van Leeuwen e.a. (red.), *Eén procesrecht? Over convergentie en divergentie van het burgerlijk, straf- en bestuursprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2009, p. 267-292.

Keus 2011

L.A.D. Keus, 'Ambtshalve toepassing van Europees recht vanuit het perspectief van de Nederlandse burgerlijke rechter', in: Baumé e.a. (red.), *Today's Multi-layered Legal Order: Current Issues and Perspectives. Liber amicorum in honour of Arjen W.H. Meij*, Zutphen: Paris Legal Publishers 2011, p. 141-154.

Keus 2013

L.A.D. Keus, 'Ambtshalve toepassing van EU-recht. Bespreking van A.G.F. Ancery, Ambtshalve toepassing van EU-recht, Deventer: Kluwer 2012', *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* 2013, p. 128-134.

Kilpatrick, Novitz en Skidmore 2000

C. Kilpatrick, T. Novitz en P. Skidmore (red.), *The Future of Remedies in Europe*, Oxford: Hart Publishing 2000.

Klamert 2014

M. Klamert, *The Principle of Loyalty in EU Law*, Oxford: Oxford University Press 2014.

Knigge 1993

A. Knigge, 'Harmonisatie van procesrecht? Een beschouwing over hoofdstuk 8 Algemene wet bestuursrecht', *Ars Aequi* 1993, p. 165-180.

Knook 2012

A.D.L. Knook, 'Kroniek staatssteunrecht 2011', *Bouwrecht* 2012, p. 149-154.

Knook 2013

A.D.L. Knook, 'De nieuwe DAEB-gids van de Europese Commissie: balanceren op drie koorden tegelijkertijd', *Nederlands Tijdschrift voor Europees recht* 2013, p. 191-196.

Koenraad en Verbeek 2011

L.M. Koenraad en J.L. Verbeek, 'Finaliseren doe je zo! De rol van de bestuursrechter bij het vaststellen van feiten na de constatering dat het bestreden besluit een gebrek kent', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2011, 12.

Köhler 2012

M. Köhler, 'Private Enforcement of State Aid Law – Problems of Guaranteeing EU Rights by means of National (Procedural) Law', *European State Aid Law Quarterly* 2012, p. 369-387.

Köhler 2013

M. Köhler, 'Civil Law Consequences of Unlawful Aid – State Guarantees and the Problem of the Recovery of Aid', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 97-107.

Koenig 2003

C. Koenig, 'Nichtigkeit beihilfegewährender Verträge! Was nun?', *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 2003, 417.

Koenig 2014

C. Koenig, 'Where is State Aid Law heading to?', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 611.

- Koenig en Lindner 2015
C. Koenig en J. Lindner, 'Criminal Liability – An Efficient Tool of EU State Aid Enforcement?', *European State Aid Law Quarterly* 2015, p. 19-24.
- Komninos 2008
A.P. Komninos, *EC private antitrust enforcement: decentralised application of EC competition law by national courts*, Oxford: Hart Publishing 2008.
- Koopman 2006
R.J. Koopman, 'Het belang van belang hebben', *Nederlands Tijdschrift voor Fiscaal Recht* 2006, 608.
- Kortmann 2008
C.A.J.M. Kortmann, *Constitutioneel recht*, Deventer: Kluwer 2008.
- Kortmann en Sieburgh 2009
C.N.J. Kortmann en C. Sieburgh, 'Handhaving door Nederlands Privaatrecht', in: A. Scheltema e.a. (reds.), *Toezicht op de financiële markt en de energiemarkt. Staatsgeheimen en het strafproces. Rechtshandhaving door het privaatrecht. Preadviezen van de Vereniging voor de Vergelijkende Studie van het Recht van België en Nederland*, Den Haag: Bju 2009, p. 249-302.
- Krans 2010
H.B. Krans, *Nederlands burgerlijk procesrecht en materieel EU-recht*, Deventer: Kluwer 2010.
- Krans 2015
H.B. Krans, 'EU Law and National Civil Procedure Law: An Invisible Pillar', *European Review of Private Law* 2015, p. 567-588.
- Kreijger 2012
P.J. Kreijger, 'De Vogelaarheffing gered voor de eindstreep', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2012, p. 10-13.
- Lagzdina 2010
D. Lagzdina, 'News from the Member States. Latvia', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 13-16.
- Lammers (*Fiscaal Procesrecht*) 2013
M.H.W.N. Lammers, *Artikel 8:69a Awb Strikte relativiteitsregel* (Nederlandse Documentatie Fiscaal Recht) 2009.
- Langereis en De Roos 2010
Ch.J. Langereis en I. de Roos, *Procesrecht in belastingzaken*, Deventer: Kluwer 2010.
- Lenaerts en Corthaut 2006
K. Lenaerts en T. Corthout, 'Of birds and hedges: the role of primacy in invoking norms of EU law', *European Law Review* 2006, p. 287-315.
- Lenz 1994
C.O. Lenz, 'The Role and Mechanism of the Preliminary Ruling Procedure', *Fordham International Law Journal* 1994, p. 389-409.
- Lever 2013
J. Lever, 'EU State Aid Law – Not a Pretty Sight', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 5-10.
- Lewin 2011
G.C.C. Lewin, 'Ambtshalve toepassing van rechtsregels', *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* 2011, p. 12-19.

- Van Lierop en Pijnacker Hordijk 2007
W.A.J. van Lierop en E.H. Pijnacker Hordijk, *Privaatrechtelijke aspecten van het mededingingsrecht*, preadvies uitgebracht voor de Vereniging voor Burgerlijk Recht, 2007.
- Ligteringen 2011
I.P.M. Ligteringen, 'Staatssteun in de vorm van een garantie', *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 2011, p. 115-118.
- Lindenbergh 2007
S.D. Lindenbergh, *Alles is betrekkelijk. Over de relatie tussen normschending en sanctie in het aansprakelijkheidsrecht* (oratie Rotterdam), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007.
- Lindijer 2006
V.C.A. Lindijer, *De goede procesorde. Een onderzoek naar de betekenis van de goede procesorde als normatief begrip in het burgerlijk procesrecht* (diss. Groningen) Deventer: Kluwer 2006.
- Linn 2012
A. Linn, 'Practical Implications of Fiscal Aid for Taxpayers from a German Perspective', *Intertax* 2012, p. 139-149.
- Loos 2007
M.B.M. Loos, 'De invloed van het Europese richtlijnenrecht op de coherentie van het Nederlands privaatrecht. Reactie op "Europa en de erfenis van Meijers"', *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht* 2007, 20.
- Loos 2011
M.B.M. Loos, 'Individuele handhaving van het consumentenrecht bij de burgerlijke rechter', *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* 2011, p. 1-11.
- De Loos-Wijker 2012 (Groene Serie Vermogensrecht)
S.A.M. de Loos-Wijker, *De Groene Serie Vermogensrecht*, artikel 42 Boek 3 BW.
- Luijendijk en Senden 2011
J. Luijendijk en L.A.J. Senden, 'De gelaagde doorwerking van administratieve soft law in de nationale rechtsorde', *SEW* 2011, p. 312-352.
- Luja 2000
R.H.C. Luja, 'De implementatie van beschikkingen tot terugvordering van staatssteun in het Nederlandse bestuursrecht', *NtEr* 2000, p. 243-255.
- Luja 2005
R.H.C. Luja, 'Omzetbelasting, boetes en staatssteun', *WFR* 2005/54.
- Luja 2012
R.H.C. Luja, 'Does the Modernisation of State Aid Control Put Legal Certainty and Simplicity at Risk?', *European State Aid Law Quarterly* 2012, p. 765-766.
- Luja 2014
R.H.C. Luja, 'De rol van nationale rechters bij de handhaving van de standstill-bepaling in fiscale zaken', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2014, p. 99-104.
- Luja 2015
R.H.C. Luja, 'Fiscale rulings en staatssteun. tussen rechtszekerheid en belastingontwijking', *NJB* 2015, p. 866-872.

- Van Male 2007
R.M. van Male, 'Van motiveringscontrole naar bestuursrechtelijke rechtsvinding', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2007, 58.
- Van Male 2013
R.M. van Male, 'Recours objectif revisited', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2013, 11.
- Mamut en Paterno 2009
M.A. Mamut en L. Paterno, 'The Wienstrom Judgment : Some Further Reflections on the Standstill Obligation', *European State Aid Law Quarterly* 2009, p. 343-349.
- Markowicz en Thyri 2010
M. Markowicz en P. Thyri, 'News from the Member States. Poland', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 588.
- Marseille, De Waard en Laskewitz 2015
A.T. Marseille, B.W.N. de Waard en P. Laskewitz, 'De Nieuwe zaaksbehandeling in het bestuursrecht in de praktijk', *Nederlands Juristenblad* 2015, p. 2006-2014.
- Martin-Ehlers 2011
A. Martin-Ehlers, 'Drittschutz im Beihilfenrecht – Paradigmenwechsel in der deutschen Rechtsprechung', *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 2011, p. 583-592.
- Martin-Ehlers 2014a
A. Martin-Ehlers, 'Die Bindungswirkung einer Eröffnungsentscheidung der Kommission im Beihilferecht', *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 2014, p. 247-253.
- Martin-Ehlers 2014b
A. Martin-Ehlers, 'Brighter Lights at the End of the Tunnel – Continuing Private Enforcement of State Aid Law in Germany', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 71-75.
- Martinico 2014
G. Martinico, 'Asymmetry and Complex Adaptive (Legal) Systems: The Case of the European Union', *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 2014, p. 281-299.
- Matsos 2014
G. Matsos, 'Systematic Misconceptions of State Aid Law in the Area of Taxation. Principles for a Conceptual Reform', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 491-504.
- Meij 2005
A.W.H. Meij, 'De rol van de nationale rechter en de Commissie op het gebied van staatssteun', in: W. den Ouden (red.), *Staatssteun en de nationale rechter*, Deventer: Kluwer 2005, p. 19-28.
- Meijer 2011
R. Meijer, 'Tien jaar lidstaataansprakelijkheid: een stand van zaken vanuit civiel-rechtelijk perspectief', *Maandblad voor Vermogensrecht* 2011, p. 104-110.
- Metselaar 2014
A.J. Metselaar, 'Who can invoke State aid Law before National Judges? That Floating Question of Legal Interest in the Case Law of Dutch Courts', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 250-260.

Metselaar 2015

A.J. Metselaar, 'Leaving Coherence Instruments Unapplied. The Case of Advice From the European Commission in State Aid Procedures Before Dutch Courts', *REALaw* 2015, p. 299-317.

Metselaar en Adriaanse 2011

A.J. Metselaar en P.C. Adriaanse, 'Nut en noodzaak van het Wetsvoorstel terugvordering staatssteun. Verslag van het LEGSA Symposium op 19 januari 2011', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2011, p. 57-63.

Micklitz 2015

H.-W. Micklitz, 'The Transformation of Enforcement in European Private Law: Preliminary Consideration', *European Review of Private Law* 2015, p. 491-524.

Van Midden en Nieuwland 2014a

G.J. van Midden en G.C. Nieuwland, 'De complexiteit van terugvordering van staatssteun', *Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht* 2014, p. 232-238.

Van Midden en Nieuwland 2014b

G.J. van Midden en G.C. Nieuwland, 'Vermogensrechtelijke aspecten van ongedaanmaking onwettige staatssteun', *Maandblad voor Vermogensrecht* 2014, p. 145-151.

Van Mierlo 2016 (T&C Rv, art. 24)

A.I.M. van Mierlo, 'Commentaar artikel 24', in: A.I.M. van Mierlo en C.J.J.C. van Nispen (reds.), *Tekst en Commentaar Burgerlijke Rechtsvordering*, Deventer: Kluwer 2016.

Van Mierlo 2016 (T&C Rv, art. 25)

A.I.M. van Mierlo, 'Commentaar artikel 25', in: A.I.M. van Mierlo en C.J.J.C. van Nispen (reds.), *Tekst en Commentaar Burgerlijke Rechtsvordering*, Deventer: Kluwer 2016.

Montijn en Saanen 2012

J. Montijn en N. Saanen, 'Het arrest *Residex*: terugvordering moet, nietigverklaring mag', *Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht* 2012, p. 126-131.

De Moor-van Vugt 2015

A.J.C. de Moor-van Vugt, 'Zaak Ridderstee. Afdeling bestuursrechtspraak toetst aan staatssteuncriteria, maar doet niet zelf af', *SEW* 2015, p. 603-607.

Muñoz de Juan en Panero Rivas 2010

M. Muñoz de Juan en J.M. Panero Rivas, 'News from the Member States. Spain', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 17-19.

Muñoz de Juan en Panero Rivas 2011

M. Muñoz de Juan en J.M. Panero Rivas, 'News from the Member States. Spain', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 16-17.

Nebbia 2008

P. Nebbia, 'Do the rules on state aids have a life of their own? National procedural autonomy and effectiveness in the Lucchini case', *ELRev* 33 2008, p. 427-438.

Nicolaidis 2008

P. Nicolaidis, *Essays on Law and Economics of State Aid* (diss. Maastricht), 2008.

Nicolaidis 2014

P. Nicolaidis, 'Are National Courts Becoming an Extension of the European Commission?', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 409-413.

Nicolaides, Kekelekis en Kleis 2008

P. Nicolaides, M. Kekelekis en M. Kleis, *State Aid Policy in the European Community. Principles and Practice*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2008.

Nicolaides en Schoenmaekers 2015

P. Nicolaides en S. Schoenmaekers, 'The Concept of "Advantage" in State Aid and Public Procurement and the Application of Public Procurement Rules to Minimise Advantage in the New GBER', *European State Aid Law Quarterly* 2015, p. 143-156.

Van Nispen 2003

C.J.J.C. van Nispen, *Sancties in het vermogensrecht, Monografieën Nieuw BW – A11*, Deventer: Kluwer 2003.

Nowak e.a. 2011

T. Nowak, F. Amtenbrink, M. Hertogh en M. Wissink, *National Judges as European Union Judges. Knowledge, Experiences and Attitudes of Lower Court Judges in Germany and the Netherlands*, Den Haag: Eleven International Publishing 2011.

Ølykke 2011

G.S. Ølykke, 'The Legal Basis Which Will (Probably) Never Be Used: Enforcement of State Aid Law in a Public Procurement Context', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 457-466.

Ølykke 2016

G.S. Ølykke, 'State Aid as a Defence for Public Authorities?', *European State Aid Law Quarterly* 2016, p. 286-290.

Van Ommeren 2002

F.J. van Ommeren, 'Het legaliteitsbeginsel in het staats- en bestuursrecht: opkomst en ondergang van de geïmpliceerde bevoegdheden?', *RMThemis* 2002, p. 123-137.

Van Ommeren 2011

F.J. van Ommeren, 'Bestuursrecht is verdelingsrecht. Iets over het onderscheid tussen publiek- en privaatrecht', in: De Gier e.a. (reds.), *Goed verdedigbaar. Vernieuwing van bestuursrecht en omgevingsrecht*, Deventer: Kluwer 2011, p. 97-107.

Van Ommeren 2012

F.J. van Ommeren, 'Een andere visie op de verhouding tussen publiek- en privaatrecht. Van de "gemene rechtsleer" naar de "gemeenschappelijke rechtsleer"', *Ars Aequi* 2012, p. 562-572.

Van Ommeren en Huisman 2013

F.J. van Ommeren en P.J. Huisman, 'Van besluit naar rechtsbetrekking: een groeimodel', in: F.J. van Ommeren, P.J. Huisman, G.A. van der Veen en K.J. de Graaf, *Het besluit voorbij* (preadvies VAR, nr. 150), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013, p. 11-101.

Van Ommeren e.a. 2013

F.J. van Ommeren, P.J. Huisman, G.A. van der Veen en K.J. de Graaf, *Het besluit voorbij* (preadvies VAR, nr. 150), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013.

Ortlep 2011

R. Ortlep, *De aantasting van stabiele bestuursrechtelijke rechtsvaststellingen in het licht van het Unierecht* (diss. Utrecht), Deventer: Kluwer 2011.

- Ortlep en Verhoeven 2008
R. Ortlep en M.J.M. Verhoeven, 'De voorrangregel versus het beginsel van nationale procedurele autonomie', *SEW* 2008, p. 471-477.
- Den Ouden 2005
W. den Ouden (red.), *Staatssteun en de nationale rechter*, Deventer: Kluwer 2005.
- Den Ouden 2009
W. den Ouden, 'BUG-Alutechnik. De Europese invloed op het vertrouwensbeginsel bij terugvorderingszaken', in: T. Barkhuysen e.a. (red.), *AB Klassiek*, Deventer: Kluwer 2009, p. 253-262.
- Den Ouden 2010
W. den Ouden, 'De intrekking van begunstigende beschikkingen door bestuursorganen. Eens gegeven blijft gegeven?', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden en J.E.M. Polak (red.), *Bestuursrecht harmoniseren: 15 jaar Awb*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010.
- Den Ouden 2011
R. den Ouden, 'Belastingrechter moet voor ontvankelijkheid voortaan ambtshalve de feiten onderzoeken, ook indien de wederpartij deze niet betwist', *NTFR* 2011, 1148.
- Otken Eriksson 2011a
I. Otken Eriksson, 'News from the Member States. Sweden', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 18-19.
- Otken Eriksson 2011b
I. Otken Eriksson, 'News from the Member States. Sweden', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 203-205.
- Otken Eriksson 2012a
I. Otken Eriksson, 'News from the Member States. Sweden', *European State Aid Law Quarterly* 2012, p. 30-32.
- Otken Eriksson 2012b
I. Otken Eriksson, 'News from the Member States. Sweden', *European State Aid Law Quarterly* 2012, p. 761-762.
- Otken Eriksson 2013
I. Otken Eriksson, 'Sweden. Adoption of a Somewhat Toothless New Swedish Act on the Application of the EU State Aid Rules', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 636-637.
- Ottervanger 1985
T.R. Ottervanger, 'Steunverlening en rechtsbescherming: de problematiek rond onrechtmatig toegekende steun in de EEG', *SEW* 1985, p. 2-27.
- Ottervanger 2006
T.R. Ottervanger, 'Staatssteun en de nationale rechter', *Markt en Mededinging* 2006, p. 65-67.
- Papazova en Thyri 2010
M. Papazova en P. Thyri, 'News from the Member States. Bulgaria', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 581-583.

Parret 2011

L. Parret, *Side effects of the modernisation of EU competition law. Modernisation as a challenge to the enforcement system of EU competition law and EU law in general*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2011.

Parret 2014

L.Y.M. Parret, 'De modernisering voorbij: de mededingingsbeperking in het kartelverbod en in het staatssteunverbod', *NtER* 2014, p. 290-298.

Parret 2015

L.Y.M. Parret, 'Redactioneel', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2015, p. 49-50.

Pijnacker Hordijk e.a. 2009

E. Pijnacker Hordijk e.a., *Aanbestedingsrecht*, Sdu Uitgevers: Den Haag 2009.

Polak 2000

J.E.M. Polak, *Effectieve bestuursrechtspraak. Enkele beschouwingen over het vermogen van de bestuursrechtspraak geschillen materieel te beslechten* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 2000.

Polak 2010

J.E.M. Polak, 'Veranderende perspectieven van de bestuursrechter', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden en J.E.M. Polak (red.), *Bestuursrecht harmoniseren: 15 jaar Awb*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010, p. 97-113.

De Poorter 2003

J.C. A. de Poorter, *De belanghebbende. Een onderzoek naar de betekenis van het belanghebbende-begrip in het bestuurs(proces)recht* (diss. Tilburg), 2003.

De Poorter 2015

J.C. A. de Poorter, 'Het belang van de amicus curiae voor de rechtsvormende taak van de hoogste bestuursrechters. Naar een regeling van de amicus curiae in de Algemene wet bestuursrecht', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2015, 7.

De Poorter en Van Ettekoven 2013

J.C.A. de Poorter en B.J. van Ettekoven, 'Het relativiteitsvereiste in het bestuursrecht: de ene relativiteitseis is de andere niet', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2013, p. 109-120.

De Poorter en De Graaf 2011

J.C.A. de Poorter en K.J. de Graaf, *Doel en functie van de bestuursrechtspraak: een blik op de toekomst*, Den Haag: Raad van State 2011.

De Poorter en De Waard 2003

J.C.A. de Poorter en B.W.N. de Waard, 'Het procesbelang in bestuursrechtelijke procedures', *JBplus* 2003, p. 105-114.

Power 2005

V.J.G. Power, 'A proposal for state aid reform: beneficiaries of potential state aid should be able to notify the European Commission of the proposed aid', *European Competition Law Review* 2005, p. 1-3.

Prechal 1998

S. Prechal, 'Community law in national courts: the lessons from Van Schijndel', *CMLRev* 1998, p. 681-706.

Prechal 2002

S. Prechal, 'Direct Effect Reconsidered, Redefined and Rejected', in: J.M. Prinsen en A. Schauwen (red.), *Direct Effect, Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine*, Groningen: Europa Law Publishing 2002, p. 17-41.

Prechal 2007

S. Prechal, 'Direct effect, indirect effect, supremacy and the evolving constitution of the European Union', in: C. Barnard (red.), *The Fundamentals of EU Law Revisited: Assessing the Impact of the Constitutional Debate, Collected Courses of the Academy of European Law*, Oxford: Oxford University Press 2007.

Prechal e.a. 2005

S. Prechal, R.H. van Ooik, J.H. Jans, K.J.M. Mortelmans, "'Europeanisation" of the law: consequences for the Dutch judiciary', rapport nr. 2-2005 voor Raad voor de Rechtspraak.

Prechal en Widdershoven 2011a

S. Prechal en R. Widdershoven, 'Redefining the Relationship between "Rewe-effectiveness" and Effective Judicial Protection', *Review of European Administrative Law* 2011, p. 31-50.

Prechal en Widdershoven 2011b

S. Prechal en R. Widdershoven, 'Effectiveness or Effective Judicial Protection: A Poorly Articulated Relationship', in: T. Baumé e.a. (reds.), *Today's Multi-layered Legal Order: Current Issues and Perspectives. Liber amicorum in honour of Arjen W.H. Meij*, Zutphen: Paris Legal Publishers 2011, p. 283-296.

Prinssen 2004

J.M. Prinssen, *Doorwerking van Europees recht. De verhouding tussen directe werking, conforme interpretatie en overheidsaansprakelijkheid*, Deventer: Kluwer 2004.

Quigley 2009

C. Quigley, *European State Aid Law and Policy*, Oxford: Hart Publishing 2009.

Quigley 2012

C. Quigley, 'Direct Taxation and State Aid: Recent Developments Concerning the Notion of Selectivity', *Intertax* 2012, p. 112-119.

Quigley 2015

C. Quigley, *European State Aid Law and Policy*, Oxford: Hart Publishing 2015.

Rijke, Roks-Mauritz en Visser 2015

M. Rijke, W. Roks-Mauritz en M. Visser, 'Het Market Economy Operator Principle – Een tussenstand', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2015, p. 63-70.

Romão 2011

L.M. Romão, 'State Aids in Portuguese Case-Law: So Many but so Little, or Much Ado about Nothing?', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 467-478.

Romão 2012

L.M. Romão, 'News from the Member States. Portugal', *European State Aid Law Quarterly* 2012, p. 545-546.

De Roos 2013

J. de Roos, 'Kroniek administratief onteigeningsrecht 2011-2012', *Tijdschrift voor Bouwrecht* 2013, 66.

Van Roosmalen 2007

H.J.Th.M. van Roosmalen, *Overheidsaansprakelijkheid in Engeland en Nederland* (diss. Leiden) 2007.

Ross 2000

M. Ross, 'State aids and national courts: definitions and other problems – a case of premature emancipation?', *CMLRev* 2000, p. 401-423.

Ross 2006

M. Ross, 'Effectiveness in the European legal order(s): beyond supremacy to constitutional proportionality?', *European Law Review* 2006, p. 476-498.

Rumersdorfer 2011

B. Rumersdorfer, 'News from the Member States. Austria', *European State Aid Law Quarterly* 2011, p. 189-191.

Saanen 2011

N. Saanen, 'De Vogelaarheffing', *Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht* 2011, p. 46-53.

Saanen 2012

N. Saanen, 'Is het een overheid? Is het een onderneming? Nee, het is een particuliere marktinvesterder!', *Nederlands tijdschrift voor Europees recht* 2012, p. 314-319.

Saanen 2013a

N. Saanen, *Wegen door Brussel. Staatssteun en publieke belangen in de vervoersector* (diss. Delft), Delft: Next Generation Infrastructures Foundation, 2013.

Saanen 2013b

N. Saanen, 'De uitspraak Ridderstee Holiday: een drieluik van selectiviteit, handelsverkeer en zorgvuldigheid', *Nederlands tijdschrift voor Europees recht* 2013, p. 240-246.

Saanen 2014

N. Saanen, 'De nieuwe Algemene Groepsvrijstellingsverordening', *NtER* 2014, p. 325-331.

Sandee 2015

R. Sandee, 'Vertrouwelijk informeren schiet niet op', *Staatscourant* 2015, 1.

Sandee 2016

R. Sandee, 'Verlammende werking van staatssteunrecht onnodig', *SC* 2016,11.

Sanderink 2009

V. Sanderink, *De amicus curiae in het mededingingsrecht* (masterscriptie Universiteit Utrecht), Utrecht: Celsus Juridische Uitgeverij 2009.

Schebesta 2010

H. Schebesta, 'Does the National Court Know European Law? A Note on *Ex Officio* Application after *Asturcom*', *European Review of Private Law* 2010, p. 847-880.

Schutte 2008

N.J. Schutte, 'Het Wetsontwerp Terugvordering Staatssteun. Als de Staat een fout maakt, zit de ondernemer met de brokken', *O&F* 2008, p. 76-87.

Scheltema 2012 (Groene Serie Verbintenissenrecht)

M.W. Scheltema, *De Groene Serie Privaatrecht, Verbintenissenrecht, Artikel 203 bij: Burgerlijk Wetboek Boek 6, Artikel 203 Terugvordering, recht op ongedaanmaking*.

Scheltema en Scheltema 2012

M. Scheltema en M.W. Scheltema, 'Wat kan het privaatrecht leren van het bestuursrecht? Vervagende grenzen tussen bestuurs- en privaatrecht', *JBplus* 2012, p. 139-149.

Scheltema en Scheltema 2013

M. Scheltema en M.W. Scheltema, *Gemeenschappelijk recht. Wisselwerking tussen publiek- en privaatrecht*, Deventer: Kluwer 2013.

Schepel 2013

H.J.C. Schepel, 'Freedom of Contract in Free Movement Law: Balancing Rights and Principles in European Public and Private Law', *European Review of Private Law* 2013, p. 1211-1229.

Schlössels 2004

R.J.N. Schlössels, 'Belanghebbende', in: E.C.H.J. van der Linden en F.A.M. Stroink, *Jurisprudentie Bestuursrecht Select*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2004, p. 37-78.

Schlössels 2009a

R.J.N. Schlössels, 'Een vrije en kenbare bewijsleer?', in: R.J.N. Schlössels, Y.E. Schuurmans, R.J. Koopman en D.A. Verburg, *Bestuursrechtelijk bewijsrecht wetgever of rechter?* (preadvies VAR, nr. 142), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009.

Schlössels 2009b

R.J.N. Schlössels, 'De "civilisatie" van het bestuursproces', in: L.E. de Groot-van Leeuwen e.a. (red.), *Eén procesrecht? Over convergentie en divergentie van het burgerlijk, straf- en bestuursprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2009, p. 199-238.

Schlössels 2010

R.J.N. Schlössels, 'Bewijswaardering in het bestuursproces: goochelen met zekerheid', *Ars Aequi* 2010, p. 476-486.

Schlössels 2011

R.J.N. Schlössels, 'Procesrechtelijke osmose: het bestuursproces en de cassatiefunctie', *Ars Aequi* 2011, p. 704-716.

Schlössels e.a. 2009

R.J.N. Schlössels, Y.E. Schuurmans, R.J. Koopman en D.A. Verburg, *Bestuursrechtelijk bewijsrecht wetgever of rechter?* (preadvies VAR, nr. 142), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009.

Schotanus 2013

E.W.F. Schotanus, 'Openbaar personenvervoer over binnenwater: tussen wal en schip', *Markt en Mededinging* 2013, p. 126-130.

Schreuder-Vlasblom 2011

M. Schreuder-Vlasblom, *Rechtsbescherming en bestuurlijke voorprocedure*, Deventer: Kluwer 2011.

Schueler 2009

B.J. Schueler, 'Tussen te veel en te weinig: subjectivering en finaliteit in de bestuursrechtspraak', in: B.J. van Ettekoven, J. Hoekstra en B.J. Schueler, *Rechtsbescherming in het omgevingsrecht. Preadviezen voor de Vereniging voor Bouwrecht nr. 37*, Vereniging voor Bouwrecht 2009, p. 3-70.

Schueler en van Ettekoven 2013

B.J. Schueler en B.J. van Ettekoven, 'De "losse eindjes" van Titel 8.4 Awb', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2013, 34.

Schuurmans 2005

Y.E. Schuurmans, *Bewijslastverdeling in het bestuursrecht. Zorgvuldigheid en bewijsvoering bij beschikkingen* (diss. VU), Deventer: Kluwer 2005.

Schuurmans 2007

Y.E. Schuurmans, 'De toetsing van de feitenvaststelling in Europees perspectief', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden en E. Steyger (red.), *Europees recht effectueren. Algemeen bestuursrecht als instrument voor de effectieve uitvoering van EG-recht*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2007, p. 115-142.

Schuurmans 2009

Y.E. Schuurmans, 'De eigen aard van het bestuursrechtelijk bewijsrecht', in: R.J.N. Schlössels, Y.E. Schuurmans, R.J. Koopman en D.A. Verburg, *Bestuursrechtelijk bewijsrecht wetgever of rechter?* (preadvies VAR, nr. 142), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 119-185.

Schuurmans 2010

Y.E. Schuurmans, 'Legitimatie van machtsuitoefening; een rechtsvergelijkende analyse van het bestuursrechtelijke bewijsrecht', in: W.D.H. Asser, J.F. Nijboer en Y.E. Schuurmans, *Bewijsrecht: het bewijs geregeld?*, (preadvies NVVR), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2010, p. 59-100.

Schuurmans en Verburg 2012

Y.E. Schuurmans en D.A. Verburg, 'Bestuursrechtelijk bewijsrecht in de jaren '10: opklaringen in het hele land', *JBplus* 2012, p. 117-138.

Senden 2015

L.A.J. Senden, 'Schaduwgebieden van Europese regulering', *RegelMaat* 2015, p. 338-353.

Sinnaeve 2004

A. Sinnaeve, 'Het arrest Pearle: bekijkt het Hof het begrip staatssteun met een nieuwe bril?', *Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht* 2004, p. 1-8.

Van Slooten 2008a

G.J. van Slooten, 'Het wetsvoorstel terugvordering staatssteun: een te kleine pleister op een veel grotere wonde?' (deel I), *Tijdschrift Formeel Belastingrecht* 2008-6, p. 20-31.

Van Slooten 2008b

G.J. van Slooten, 'Het wetsvoorstel terugvordering staatssteun: een te kleine pleister op een veel grotere wonde?' (deel II), *Tijdschrift Formeel Belastingrecht* 2008-7, p. 24-32.

Slot 2008

P.J. Slot, 'Terugvordering van staatssteun voordat de steun definitief is goedgekeurd', *Ars Aequi*, 2008, p. 452-458.

Slot 2009

P.J. Slot, 'Case note: Case C-199/06, *Centre d'exportation du livre Français (CELF) v. Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE)*, judgment of the Court (Grand Chamber) of 12 February 2008, [2008] ECR I-469', *CMLRev* 2009, p. 623-639.

Slotboom 2010

M.M. Slotboom, 'France Telecom: When is State Aid Financed through State Resources?', *Journal of European Competition Law & Practice* 2010, p. 420-422.

Van der Sluis 2007

C.N. van der Sluis, *In wederzijdse afhankelijkheid. Nationaal bestuurlijk toezicht in Europees perspectief* (diss. Rotterdam), Nijmegen: van der Wolf 2007.

- Smits 2015
J.M. Smits, 'Het privaatrecht van de toekomst', *Tijdschrift voor Privaatrecht* 2015, p. 517-543.
- Snijders 2008
H.J. Snijders, 'Ambtshalve aanvulling van gronden van Europees recht in burgerlijke zaken herijkt', *WPNR* 2008, p. 541-552.
- Snijders 2012
W. Snijders, 'Twintig jaar nieuw BW', *Ars Aequi* 2012, p. 946-954.
- Snijders 2014
H.J. Snijders, 'New developments in national rules for ex officio raising of points of community law by national courts', in: A.S. Hartkamp e.a., *The Influence of EU Law on National Private Law*, Deventer: Kluwer 2014, p. 95-117.
- Snijders 2015
H.J. Snijders, 'Bewijsvermoedens nader beschouwd. Mede in het licht van de actuele discussie over vergoeding van mijnbouwschade', *NJB* 2015, p. 2664-2672.
- Sohet 2014
A.V. Sohet, 'Nationale rechter moet niet-aangemelde maatregelen opschorten bij opening formele onderzoeksprocedure door Europese Commissie', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2014, p. 10-16.
- Soltész 2013
U. Soltész, 'Effet Utile Taken to Extremes: Does an Opening Decision Already Trigger the "Stand-Still Obligation?"', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 643-645.
- Van Sprundel en Touw 2016
D.E. van Sprundel en L.C. Touw, 'Nederland vaart zijn eigen (ram)koers; niet langer het braafste jongetje van de klas', *Weekblad voor Fiscaal Recht* 2016, 31.
- Staviczky 2015
S. Staviczky, 'Cumulation of State Aid', *European State Aid Law Quarterly* 2015, p. 117-129.
- Steennot 2015
R. Steennot, 'Public and Private Enforcement in the Field of Unfair Contract Terms', *European Review of Public Law* 2015, p. 589-620.
- Ștefan 2012
O. Ștefan, 'Hybridity before the court: a hard look at soft law in the EU competition and state aid case law', *European Law Review* 2012, p. 49-69.
- Ștefan 2013
O. Ștefan, *Soft Law in Court. Competition Law, State Aid and the Court of Justice of the European Union*, Deventer: Kluwer 2013.
- Stein/Rueb 2011
P.A. Stein en A.S. Rueb, *Compendium van het burgerlijk procesrecht*, Deventer: Kluwer 2011.
- Stein 2011 (Groene Serie Vermogensrecht)
P.A. Stein, *De Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering*, artikel 13 bij: Burgerlijk Wetboek boek 3.
- Sterk 2009
S.J. Sterk, 'Het staatssteun-argument als breekijzer bij bestemmingsplannen', *De Gemeentestem* 2009-7323.

- Steunenberg en Voermans 2006
B. Steunenberg en W.J.M. Voermans, *The transposition of EC directives. A Comparative Study of Instruments, Techniques and Processes in Six Member States*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2006.
- Steyger 2014
E. Steyger, 'Vrij verkeer en mededinging: de interne situatie', *SEW* 2014, p. 66-74.
- Struys en Abbott 2003
M. Struys, H. Abbott, 'The role of national courts in state aid litigation', *ELJ* 2003, p. 172-189.
- Stolker 2016 (T&C BW 3, art. 303)
C.J.J.M. Stolker, 'Commentaar op art. 3:303 BW', in: J.H. Nieuwenhuis, C.J.J.M. Stolker en W.L. Valk (reds.), *Tekst en Commentaar Burgerlijk Wetboek*, Deventer: Kluwer 2016.
- Taborowski 2012
M. Taborowski, 'Infringement Proceedings and Non-Compliant National Courts', *Common Market Law Review* 2012, p. 1881-1914.
- Temple Lang 2001
J. Temple Lang, 'The duties of cooperation of national authorities and Courts under Article 10 EC: two more reflections', *ELRev* 2001, p. 84-93.
- Temple Lang 2003
J. Temple Lang, 'Developments, Issues, and New Remedies – The Duties of National Authorities and Courts under Article 10 of the EC Treaty', *Fordham International Law Journal* 2003, p. 1904-1939.
- Temple Lang 2014
J. Temple Lang, 'EU State Aid Rules – The Need for Substantive Reform', *European State Aid Law Quarterly* 2014, p. 440-453.
- Thoe Schwartzenberg 2011
H.W.B. thoe Schwartzenberg, *Civiel bewijsrecht voor de rechtspraak*, Apeldoorn: Antwerpen 2011.
- Tjepkema 2010
M.K.G. Tjepkema, *Nadeelcompensatie op basis van het égalitébeginsel. Een onderzoek naar nationaal, Frans en Europees recht* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2010.
- Tjepkema 2013
M.K.G. Tjepkema, 'Damages granted by the State and their relation to State aid law', *European State Aid Law Quarterly* 2013, p. 478-492.
- Tjong Tjin Tai 2011
T.F.E. Tjong Tjin Tai, 'Effectiviteitsbeginsel en nationaal privaatrecht', *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 2011, p. 790-797.
- Tjong Tjin Tai 2014 (Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering)
T.F.E. Tjong Tjin Tai 2014, *De Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering*, artikel 254 bij: Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering.
- Tosics en Gaál 2007
N. Tosics en N. Gaál, 'Public procurement and State aid control – the issue of economic advantage', *Competition Policy Newsletter* 2007-3, p. 15-27.

Tridimas 2006

T. Tridimas, *The General Principles of EU Law*, Oxford: Oxford University Press 2008.

Van den Tweel 2005

R.J.M. van den Tweel, 'Effectieve rechtsbescherming in de praktijk', in: W. den Ouden (red.), *Staatssteun en de nationale rechter*, Deventer: Kluwer 2005, p. 29-38.

Van den Tweel 2015

R.J.M. van den Tweel, 'Staatssteun en de rol van de nationale rechter, tien jaar verder', *SEW* 2015, p. 553-558.

Tzankova, Plomp en Raats 2013

I.N. Tzankova, M.J. Plomp en T. Raats, 'Handhaven en balanceren: een tussenstand van privaatrechtelijke handhaving in Europa', *Markt en Mededinging* 2013, p. 178-186.

Uzman 2013

J. Uzman, *Constitutionele remedies bij schending van grondrechten: over effectieve rechtsbescherming, rechterlijk abstinieren en de dialoog tussen rechter en wetgever* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2013.

V-N 2016

Redactie Vakstudie Nieuws, 'Geheimhoudingsplicht verhindert informatieverstrekking over Ikea (art. 67 AWR)', *Vakstudie Nieuws* 2016, 17.15.

Vajda en Stuart 2010

C. Vajda en P. Stuart, 'Effects of the Standstill Obligation in National Courts – all said after CELF? An English Perspective', *European State Aid Law Quarterly* 2010, p. 629-636.

Van den Bergh 2013

R. Van den Bergh, 'Private Enforcement of European Competition Law and the Persisting Collective Action Problem', *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 2013, p. 12-34.

Van Cleynenbreugel 2012

P.J.M.M. Van Cleynenbreugel, 'The Confusing Constitutional Status of Positive Procedural Obligations in EU Law. Observations on effective judicial protection and national procedural autonomy in the wake of *Boxus*', *Review of European Administrative Law* 2012, p. 81-100.

Van Cleynenbreugel 2015

P.J.M.M. Van Cleynenbreugel, 'National courts and EU competition law: lost in multilevel confusion?', in: N. Bodiroga-Vukobrat (red.), *New Europe – Old Values? Reform and perseverance*, Heidelberg: Springer, 2015.

Van Gerven 2000

W. Van Gerven, 'Of rights, remedies and procedures', *CMLRev* 2000, p. 501-536.

Van Gerven en Lierman 2010

W. Van Gerven en S. Lierman, *Beginselen van Belgisch privaatrecht. I: Algemeen deel: veertig jaar later : privaat- en publiekrecht in een meergelaagd kader van regelgeving, rechtsvorming en regeltoepassing*, Mechelen: Kluwer 2010.

- Van der Veen 2013
G.A. van der Veen, 'Bestuursrechtelijke rechtsbescherming voorbij het besluit', in: Van Ommeren e.a., *Het besluit voorbij* (preadvies VAR, nr. 150), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013, p. 103-215.
- Van der Veen 2015
G.A. van der Veen, 'Het relativiteitsvereiste van artikel 8:69a Awb: de stand van zaken', *JBplus* 2015, 3.
- Van der Veer en Marseille 2006
K.A. van der Veer en A.T. Marseille, 'Besluitvorming na een rechterlijke vernietiging: De achilleshiel van het bestuursrecht', *NJB* 2006, p. 2168-2175.
- Van der Velden 2015
M.G.J. van der Velden, 'Commerz Nederland/Havenbedrijf Rotterdam: toerekenbaar, wat nu?', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2015, p. 51-54.
- Verburg 2010
D.A. Verburg, 'De bestuursrechter: van des werkmans beste raadsman tot bewijsrechtelijke spelverdeler', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden en J.E.M. Polak (red.), *Bestuursrecht harmoniseren: 15 jaar Awb*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010, p.261-279.
- Verheij 1992
N. Verheij, 'Een klantvriendelijke rechter', in: J.B.J.M. ten Berge e.a. (red.), *Nieuw bestuursprocesrecht*, Deventer: Kluwer 1992, p. 131-149.
- Verheij 1994
N. Verheij, *Bevoegdheidsverdeling tussen burgerlijke rechter en bestuursrechter* (Preadvies Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking, nr. 50), Deventer: Kluwer 1994.
- Verheij 2013
N. Verheij, 'Fiscale eigenwijsheden', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2013/6.
- Verheij 2015
A.J. Verheij, 'Should Private Lawyers Reconsider the Compensatory Principle in an Age of Administrative Enforcement?', *European Review of Private Law* 2015, p. 551-566.
- VerLoren van Themaat en Reuder 2008
I.W. VerLoren van Themaat en B.M.M. Reuder (red.), *Editie Cremers. Mededingingsrecht 2009*, Deventer: Kluwer 2008.
- Vermeulen 2001
E.M. Vermeulen, *Nederlandse rechtsbescherming in communautaire context* (diss. Tilburg), Boom Juridische Uitgevers 2001.
- Verse en Wurmnest 2004
A. Verse en W. Wurmnest, 'Zur Nichtigkeit von Verträgen bei Verstößen gegen das EG-Beihilferecht', *Archiv fuer die civilistische Praxis* 2004, p. 855-882.
- Van Vliet 2006
H. van Vliet, 'Steunmaatregel niet goed(gekeurd door de Commissie) maar toch geen geld terug: het Nazairdis (Distribution Casino France)-arrest', *NTER* 2006, p. 85-89.

- Voermans 2005
W.J.M. Voermans, 'De communautarisering van handhaving en toezicht', in: T. Barkhuysen, W. den Ouden en J.E.M. Polak, *Recht realiseren – bijdragen rond het thema adequate naleving van rechtsregels*, Deventer: Kluwer 2005, p. 70.
- Voermans 2011a
W.J.M. Voermans, 'Legaliteit als middel tot een doel', in: W.J.M. Voermans, M.J. Borgers en C.H. Sieburgh, *Controverses rondom legaliteit en legitimatie*, (preadvies NJV), Deventer: Kluwer 2011, p. 3-101.
- Voermans 2011b
W.J.M. Voermans, 'Homo privaticus en homo publicus: and never the twain shall meet', *Ars Aequi* 2011, p. 703.
- De Waard e.a. 2005
B.W.N. de Waard e.a., *Terugvoering van staatssteun. Een rechtsvergelijkend onderzoek*, WODC, 2005.
- Van der Wal en Van Heezik 2012
G. van der Wal en M.C. van Heezik, 'Arrest van het Hof (Grote kamer) van 5 juni 2012, Europese Commissie tegen Électricité de France (EDF), zaak C-124/10 P', *Tijdschrift voor Staatssteun* 2012, p. 110-116.
- Weatherill 1995
S. Weatherill, *Law and Integration in the European Union*, Oxford: Oxford University Press 1995.
- Weatherill 2012
S. Weatherill, *Cases and Materials on EU Law*, Oxford: Oxford University Press 2012.
- Weber 2012
F. Weber, *Towards an Optimal Mix of Public and Private Enforcement in Consumer Law* (diss. Rotterdam).
- Weber en Faure 2015
F. Weber en M.G. Faure, 'The Interplay between Public and Private Enforcement in European Private Law: Law and Economics Perspective', *European Review of Private Law* 2015, p. 525-550.
- Wesseling en Neij 2005
R. Wesseling en N. Neij, 'Kroniek van het Europees recht', *Nederlands Juristenblad* 2005, p. 465-470.
- Widdershoven 2005
R.J.G.M. Widdershoven, 'De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State en de toetsing aan het EG-recht', in: W. den Ouden (red.), *Staatssteun en de nationale rechter*, Deventer: Kluwer 2005, p. 39-56.
- Widdershoven 2006
R.J.G.M. Widdershoven, 'De Europese rol van de nationale rechter: rechtsbeschermer of controleur?', in: A.W. Heringa e.a. (reds.), *Het bestuursrecht beschermd. Liber amicorum F.A.M. Stroink*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2006, p. 57-69.
- Widdershoven e.a. 2007
R.J.G.M. Widdershoven e.a., *De Europese agenda van de Awb. Derde evaluatie van de Algemene wet bestuursrecht 2006*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007.

- Van der Wiel 2004
B.T.M. van der Wiel, *De rechtsverhouding tussen procespartijen*, Deventer: Kluwer 2004.
- Wieland 2013a
J. Wieland, 'De concurrent in het bestuursrecht: de relevante markt ruim afgebakend', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2013, 17.
- Wiggers-Rust 2011
L.F. Wiggers-Rust, *Belang, belanghebbende en relativiteit in bestuursrecht en privaatrecht* (diss. Nijmegen), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2011.
- Van Wijk, Konijnenbelt en Van Male 2011
H.D. van Wijk, W. Konijnenbelt en R. van Male, *Hoofdstukken van Bestuursrecht*, Den Haag: Elsevier Juridisch, 2011.
- Willems-Dijkstra en Van der Leek 2013
T.A. Willems-Dijkstra en D.T. van der Leek, 'Misbruik van (proces)recht in het bestuursrecht', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2013, 7.
- Wilman 2015
F. Wilman, *Private Enforcement of EU Law Before National Courts. The EU Legislative Framework*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing 2015.
- Winter 1981
J.A. Winter, *Nationale steunmaatregelen en het gemeenschapsrecht: een onderzoek naar de uitlegging en toepassing van de artikelen 92 t/m 94 van het EEG-Verdrag*, Deventer: Kluwer 1981.
- Winter 2004
J.A. Winter, 'Re(de)fining the Notion of State Aid in Article 87(1) of the EC Treaty', *Common Market Law Review* 2004, p. 475-504.
- Wright 2010
K. Wright, 'The European Commission's Own "Preliminary Reference Procedure" in Competition Cases?', *European Law Journal* 2010, p. 736-759.
- Zippro 2009
E.-J. Zippro, *Privaatrechtelijke handhaving van het mededingingsrecht* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2009.
- Zwemmer 2013
J.W. Zwemmer, 'Toetsing door de rechter aan het gelijkheidsbeginsel', in: L.J.A. Peterse en J.W. Zwemmer (reds.), *Met oog voor detail. Liber amicorum voor mr. J.W. van den Berge*, Amersfoort: Sdu Uitgevers 2013.

Jurisprudentie

UITSPRAKEN VAN DE EUROPESE RECHTERS

Hof van Justitie

- HvJ EU 5 februari 1963, nr. 26/62 (*Van Gend & Loos*).
- HvJ EU 27 maart 1963, nr. 28/62 t/m 30/62 (*Da Costa en Schaake*).
- HvJ EU 15 juni 1964, nr. 6/64 (*Costa/E.N.E.L.*).
- HvJ EU 19 december 1968, nr. 13/68 (*Salgoil*).
- HvJ EU 10 december 1969, nr. 6/69 en 11/69 (*Commissie/Frankrijk*).
- HvJ EU 25 juni 1970, nr. 47/69 (*Commissie/Frankrijk*).
- HvJ EU 6 oktober 1970, nr. 9/70 (*Grad*).
- HvJ EU 15 december 1971, nr. 51-54/71 (*International Fruit Company*).
- HvJ EU 19 juni 1973, nr. 77/72 (*Capalongo*).
- HvJ EU 11 december 1973, nr. 120/73 (*Lorenz*).
- HvJ EU 12 juli 1973, nr. 70/72 (*Kohlegesetz*).
- HvJ EU 16 januari 1974, nr. 166/73 (*Rheinhöfen Düsseldorf*).
- HvJ EU 2 juli 1974, nr. 173/73 (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 16 december 1976, nr. 33/76 (*Rewe*).
- HvJ EU 16 december 1976, nr. 45/76 (*Comet*).
- HvJ EU 22 maart 1977, nr. 78/76 (*Steinike & Weinling*).
- HvJ EU 9 maart 1978, nr. 106/77 (*Simmenthal*).
- HvJ EU 27 januari 1980, nr. 68/79 (*Just*).
- HvJ EU 5 maart 1980, zaak 265/78 (*Ferwerda*).
- HvJ EU 17 september 1980, nr. 730/79 (*Philip Morris Holland/Commissie*).
- HvJ EU 29 oktober 1980, nr. 22/80 (*Boussac*).
- HvJ EU 6 oktober 1982, zaak 283/81 (*Cilfit*).
- HvJ EU 13 oktober 1982, nr. 213/81 t/m 215/81 (*Norddeutsches Vieh- und Fleischkontor*).
- HvJ EU 27 oktober 1982, gevoegde zaken 35/82 en 36/82 (*Morson en Jhanjan*).
- HvJ EU 21 september 1983, gevoegde zaken 205/82-215/82 (*Deutsche Milchkontor*).
- HvJ EU 9 november 1983, nr. 199/82 (*San Giorgio*).
- HvJ EU 10 april 1984, nr. 14/83 (*Von Colson en Kamann*).
- HvJ EU 9 oktober 1984, nr. 91/83 en 127/83 (*Heineken*).
- HvJ EU 15 januari 1986, nr. 52/84 (*Commissie/België*).
- HvJ EU 15 mei 1986, nr. 222/84 (*Johnston*).
- HvJ EU 2 februari 1989, nr. 94/87 (*Commissie/Duitsland*).
- HvJ EU 24 februari 1987, nr. 310/85 (*Deufil*).
- HvJ EU 21 mei 1987, nr. 249/85 (*Albako Margarinefabrik*).

- HvJ EU 8 oktober 1987, nr. 80/86 (*Kolpinghuis Nijmegen*).
- HvJ EU 14 oktober 1987, nr. 248/84 (*Duitsland/Commissie*).
- HvJ EU 15 oktober 1987, nr. 222/86 (*Heylens*).
- HvJ EU 22 oktober 1987, nr. 314/85 (*Foto-Frost*).
- HvJ EU 24 november 1987, nr. 223/85 (*Rijn-Schelde/Verolme/Commissie*).
- HvJ EU 7 juni 1988, nr. 57/86 (*Griekenland/Commissie*).
- HvJ EU 27 september 1988, nr. 120/87 (*Asteris*).
- HvJ EU 22 juni 1989, nr. 103/88 (*Fratelli Costanzo*).
- HvJ EU 17 oktober 1989, nr. 109/88 (*Denfoss*).
- HvJ EU 14 februari 1990, nr. C-301/87 (*Frankrijk/Commissie*).
- HvJ EU 21 maart 1990, nr. C-142/87 (*Tubemeuse*).
- HvJ EU 12 juni 1990, nr. 8/88 (*Duitsland/Commissie*).
- HvJ EU 19 juni 1990, nr. C-213/89 (*Factortame*).
- HvJ EU 20 september 1990, nr. C-5/89 (*Commissie/Duitsland – BUG-Alutechnik*).
- HvJ EU 21 maart 1991, nr. C-303/88 (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 19 november 1991, nr. C-6/90 en C-9/90 (*Francovich*).
- HvJ EU 21 november 1991, nr. C-354/90 (*FNCE*).
- HvJ EU 19 mei 1992, nr. C-104/89 en C-37/90 (*Mulder e.a.*).
- HvJ EU 20 juni 1992, nr. C-312/90 (*Spanje/Commissie*).
- HvJ EU 17 maart 1993, nr. C-72/91 en C-73/91 (*Sloman Neptun*).
- HvJ EU 24 maart 1993, nr. C-313/90 (*CIRFS/Commissie*).
- HvJ EU 10 juni 1993, nr. C-183/91 (*Commissie/Griekenland*).
- HvJ EU 30 november 1993, nr. C-189/91 (*Kirsammer-Hack*).
- HvJ EU 9 maart 1994, nr. C-188/92 (*TWD Textilwerke Deggendorf*).
- HvJ EU 15 maart 1994, nr. C-387/92 (*Banco Exterior de España*).
- HvJ EU 14 september 1994, nr. C-278/92 t/m C-280/92 (*Spanje/Commissie*).
- HvJ EU 5 oktober 1994, nr. C-47/91 (*Italië/Commissie – Italgrani*).
- HvJ EU 4 april 1995, nr. C-348/93 (*Commissie/Italië*).
- HvJ EU 14 december 1995, nr. C-430/93 en C-431/93 (*Van Schijndel*).
- HvJ EU 14 december 1995, nr. C-312/93 (*Peterbroeck*).
- HvJ EU 5 maart 1996, nr. C-46/93 en C-48/93 (*Brasserie du Pêcheur*).
- HvJ EU 11 juli 1996, nr. C-39/94 (*SFEI*).
- HvJ EU 26 september 1996, nr. C-241/94 (*Frankrijk/Commissie – “Kimberly Clark”*).
- HvJ EU 15 oktober 1996, nr. C-311/94 (*IJssel-Vliet*).
- HvJ EU 14 januari 1997, nr. C-169/95 (*Spanje/Commissie*).
- HvJ EU 14 januari 1997, nr. C-192/95 t/m C-218/95 (*Comateb*).
- HvJ EU 20 maart 1997, nr. C-24/95 (*Alcan Deutschland*).
- HvJ EU 29 januari 1998, nr. C-280/95 (*Commissie/Italië*).
- HvJ EU 2 februari 1998, nr. 67/85, 68/85 en 70/85 (*Van der Kooy/Commissie*).
- HvJ EU 7 mei 1998, nr. C-52/97 t/m C-54/97 (*Viscido*).
- HvJ EU 15 september 1998, nr. C-231/96 (*Edis*).
- HvJ EU 1 oktober 1998, nr. C-279/95 P (*Langnese-Iglo/Commissie*).
- HvJ EU 1 december 1998, nr. C-326/96 (*Levez*).
- HvJ EU 1 december 1998, nr. C-200/97 (*Ecotrade*).
- HvJ EU 21 januari 1999, nr. C-120/97 (*Upjohn*).
- HvJ EU 19 mei 1999, nr. C-6/97 (*Italië/Commissie*).

- HvJ EU 1 juni 1999, nr. C-126/97 (*Eco Swiss*).
- HvJ EU 17 juni 1999, nr. C-75/97 (*Maribel*).
- HvJ EU 17 juni 1999, nr. C-295/97 (*Piaggio*).
- HvJ EU 28 oktober 1999, nr. C-81/98 (*Alcatel*).
- HvJ EU 16 mei 2000, nr. C-83/98 P (*Frankrijk/Ladbroke Racing en Commissie*).
- HvJ EU 22 juni 2000, nr. C-332/98 (*Frankrijk/Commissie*).
- HvJ EU 27 juni 2000, nr. C-404/97 (*Commissie/Portugal*).
- HvJ EU 27 juni 2000, nr. C-240/98 t/m C-244/98 (*Océano*).
- HvJ EU 12 september 2000, nr. C-180/98 t/m C-184/98 (*Pavlov*).
- HvJ EU 12 oktober 2000, nr. C-480/98 (*Spanje/Commissie*).
- HvJ EU 14 december 2000, nr. C-344/98 (*Masterfoods en HB*).
- HvJ EU 13 maart 2001, nr. C-379/98 (*PreussenElektra*).
- HvJ EU 17 mei 2001, nr. C-323/99 en C-399/00 (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 3 juli 2001, nr. C-378/98 (*Commissie/België*).
- HvJ EU 20 september 2001, nr. C-390/98 (*Banks*).
- HvJ EU 22 november 2001, nr. C-53/00 (*Ferring*).
- HvJ EU 9 oktober 2001, nr. C-400/99 (*Italië/Commissie – Tirrenia*).
- HvJ EU 25 oktober 2001, nr. C-475/99 (*Ambulanz Glöckner/Landkreis Südwestpfalz*).
- HvJ EU 8 november 2001, nr. C-143/99 (*Adria-Wien Pipeline*).
- HvJ EU 22 november 2001, nr. 53/00 (*Ferring*).
- HvJ EU 7 maart 2002, nr. C-310/99 (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 16 mei 2002, nr. C-482/99 (*Stardust Marine*).
- HvJ EU 13 juni 2002, nr. C-382/99 (*Nederland/Commissie – Grenstankstations*).
- HvJ EU 2 juli 2002, nr. C-499/99 (*Commissie/Spanje*).
- HvJ EU 25 juli 2002, nr. C-50/00P (*Unión de Pequeños Agricultores*).
- HvJ EU 19 september 2002, zaak C-336/00 (*Huber*).
- HvJ EU 21 november 2002, nr. C-473/00 (*Codifis*).
- HvJ EU 12 december 2002, nr. C-209/00 (*Commissie/Duitsland*).
- HvJ EU 8 mei 2003, nr. C-328/99 en C-399/00 (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 19 juni 2003, nr. C-444/00 (*Allied Steel and Wire*).
- HvJ EU 26 juni 2003, nr. C-404/00 (*Commissie/Spanje*).
- HvJ EU 24 juli 2003, nr. C-280/00 (*Altmark Trans*).
- HvJ EU 9 september 2003, nr. C-198/01 (*CIF*).
- HvJ EU 30 september 2003, nr. C-224/01 (*Köbler*).
- HvJ EU 2 oktober 2003, nr. C-174/01 (*Weber's Wine World*).
- HvJ EU 21 oktober 2003, nr. C-261/01 en C-262/01 (*Van Calster en Cleeren*).
- HvJ EU 27 november 2003, nrs. C-34/01 t/m C-38/01 (*Enirisorse SpA*).
- HvJ EU 13 januari 2004, nr. C-453/00 (*Kühne en Heitz*).
- HvJ EU 12 februari 2004, nr. C-230/03 (*Grossmann*).
- HvJ EU 1 april 2004, nr. C-263/02P (*Jégo Quéré*).
- HvJ EU 29 april 2004, nr. C-327/97 (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 29 april 2004, nr. C-277/00 (*Commissie/Duitsland*).
- HvJ EU 29 april 2004, nr. C-298/00 P (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 29 april 2004, nr. C-308/01 (*GIL Insurance*).
- HvJ EU 15 juli 2004, nr. C-345/02 (*Pearle*).
- HvJ EU 12 oktober 2004, nr. C-222/02 (*Peter Paul*).

- HvJ EU 29 november 2004, nr. C-345/03 (*Commissie/België*).
- HvJ EU 11 januari 2005, C-26/03 (*Stadt Halle*).
- HvJ EU 13 januari 2005, nr. C-174/02 (*Streekgewest Westelijk Noord-Brabant*).
- HvJ EU 3 maart 2005, nr. C-172/03 (*Heiser*).
- HvJ EU 10 mei 2005, nr. C-400/99 (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 21 juli 2005, nr. C-71/04 (*Xunta de Galicia*).
- HvJ EU 27 oktober 2005, nr. C-266/04-C-270/04, C-276/04 en C-321/04-C-325/04 (*Casino France*).
- HvJ EU 15 december 2005, nr. C-66/02 (*Italië/Commissie*).
- HvJ EU 15 december 2005, nr. C-148/04 (*Unicredito Italiano*).
- HvJ EU 10 januari 2006, nr. C-222/04 (*Cassa di Risparmio di Firenze*).
- HvJ EU 23 maart 2006, nr. C-237/04 (*Enirisorse*).
- HvJ EU 30 maart 2006, nr. C-451/03 (*Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti*).
- HvJ EU 13 juni 2006, nr. C-173/03 (*Traghetti del Mediterraneo*).
- HvJ EU 15 juni 2006, nr. C-393/04 en C-41/05 (*Air Liquide Industries*).
- HvJ EU 13 juli 2006, nrs. C-295/04-298/04 (*Manfredi*).
- HvJ EU 6 september 2006, nr. C-88/03 (*Portugal/Commissie*).
- HvJ EU 7 september 2006, nr. C-526/04 (*Laboratoires Boiron*).
- HvJ EU 5 oktober 2006, nr. C-368/04 (*Transalpine Ölleitung*).
- HvJ EU 5 oktober 2006, nr. C-232/05 (*Commissie/Frankrijk – Scott*).
- HvJ EU 26 oktober 2006, nr. C-168/05 (*Mostaza Claro*).
- HvJ EU 23 februari 2007, nr. C-346/03 en C-529/03 (*Atzeni*).
- HvJ EU 13 maart 2007, nr. C-432/05 (*Unibet*).
- HvJ EU 7 juni 2007, nr. C-220/05 t/m C-225/05 (*Van der Weerd*).
- HvJ EU 18 juli 2007, nr. C-119/05 (*Lucchini SpA*).
- HvJ EU 4 oktober 2007, nr. C-429/05 (*Rampion*).
- HvJ EU 18 oktober 2007, nr. C-441/06 (*Commissie/Frankrijk*).
- HvJ EU 10 januari 2008, nr. C-70/06 (*Commissie/Portugal*).
- HvJ EU 12 februari 2008, nr. C-199/06 (*CELF I*).
- HvJ EU 5 juni 2008, nr. C-401/07 (*Commissie/Nederland*).
- HvJ EU 1 juli 2008, nr. C-341/06 P en C-342/06 P (*Chronopost en La Poste*).
- HvJ EU 17 juli 2008, nr. C-206/06 (*Essent Netwerk Noord*).
- HvJ EU 17 juli 2008, nr. C-521/06 P (*Athinaïki Techniki/Commissie*).
- HvJ EU 18 december 2008, nr. C-384/07 (*Wienstrom*).
- HvJ EU 4 juni 2009, nr. C-8/08 (*T-mobile*).
- HvJ EU 11 juni 2009, nr. C-429/07 (*Belastingdienst/X BV*).
- HvJ EU 7 juli 2009, nr. C-369/07 (*Commissie/Griekenland*).
- HvJ EU 11 maart 2010, nr. C-1/09 (*CELF II*).
- HvJ EU 20 mei 2010, nr. C-138/09 (*Todaro Nuziatina*).
- HvJ EU 20 mei 2010, nr. C-210/09 (*Scott en Kimberly Clark*).
- HvJ EU 30 mei 2010, nr. C-677/11 (*Doux Élevage*).
- HvJ EU 10 juni 2010, nr. C-140/09 (*Fallimento Traghetti*).
- HvJ EU 2 september 2010, nr. C-399/08 P (*Commissie/Deutsche Post*).
- HvJ EU 18 november 2010, nr. C-322/09P (*NDSHT/Commissie*).
- HvJ EU 9 december 2010, nr. C-568/08 (*Combinatie Spijker*).
- HvJ EU 16 december 2010, nr. C-480/09 P (*AceaElectrabel/Commissie*).
- HvJ EU 22 december 2010, nr. C-507/08 (*Commissie/Slovaakse Republiek*).

- HvJ EU 22 december 2010, nr. C-304/09 (*Commissie/Italië*).
- HvJ EU 12 mei 2011, nr. C-115/09 (*Trianel Kohlekraftwerk Lünen*).
- HvJ EU 24 mei 2011, nr. C-83/09 P (*Europese Commissie/Kronoply*).
- HvJ EU 28 juli 2011, nr. C-403/10 P (*Mediaset*).
- HvJ EU 8 september 2011, nrs. C-78/08 t/m C-80/08 (*Paint Graphos*).
- HvJ EU 15 november 2011, gevoegde zaken C-106/09 P en C-107/09 P (*Commissie/Gibraltar*).
- HvJ EU 8 december 2011, nr. C-275/10 (*Residex*).
- HvJ EU 21 december 2011, nr. C-465/10 (*Chambre de Commerce*).
- HvJ EU 24 januari 2012, nr. C-282/10 (*Dominguez*).
- HvJ EU 5 juni 2012, nr. C-124/10P (*EDF/Commissie*).
- HvJ EU 14 juni 2012, nr. C-618/10 (*Banco Español de Crédito*).
- HvJ EU 26 september 2012, nr. C-509/11 (*ÖBB-Personenverkehr*).
- HvJ EU 13 december 2012, nr. C-379/11 (*Caves Krie Frères Sàrl*).
- HvJ EU 24 januari 2013, nr. C-73/11 P (*Frucona Košice/Commissie*).
- HvJ EU 19 maart 2013, nr. C-303/13 (*Bouygues*).
- HvJ EU 16 mei 2013, nr. C-615/11 P (*Europese Commissie/Ryanair*).
- HvJ EU 30 mei 2013, nr. C-488/11 (*Brusse/Jahani*).
- HvJ EU 18 juli 2013, nr. C-6/12 (*P Oy*).
- HvJ EU 3 oktober 2013, nr. C-32/12 (*Duarte*).
- HvJ EU 24 oktober 2013, nr. C-77/12 P (*Deutsche Post/Commissie*).
- HvJ EU 24 oktober 2013, gevoegde zaken C-214/12 P, C-215/12 P en C-223/12 P (*Land Burgenland/Commissie*).
- HvJ EU 7 november 2013, nr. C-518/11 (*UPC Nederland BV*).
- HvJ EU 21 november 2013, nr. C-284/12 (*Deutsche Lufthansa*).
- HvJ EU 13 februari 2014, nr. C-69/13 (*Mediaset SpA*).
- HvJ EU 27 februari 2014, nr. C-132/12P (*Stichting Woonpunt*).
- HvJ EU 3 april 2014, nr. C-559/12 P (*Franse Republiek/Commissie*).
- HvJ EU 13 mei 2014, nr. C-184/11 (*Commissie/Spanje*).
- HvJ EU 11 september 2014, nr. C-527/12 (*Commissie/Duitsland*).
- HvJ EU 17 september 2014, nr. C-242/13 (*Commerz*) (zoals gerectificeerd bij de beschikking van het Hof, van 23 oktober 2014).
- HvJ EU 18 december 2014, nr. C-559/13 (*SOMVAO*).
- HvJ EU 19 maart 2015, nr. C-672/13 (*OTP Bank*).
- HvJ EU 16 april 2015, nr. C-690/13 (*Trapeza Eurobank Ergasia*).
- HvJ EU 6 oktober 2015, nr. C-69/14 (*Târșia*).
- HvJ EU 6 oktober 2015, nr. C-66/14 (*Finanzamt Linz*).
- HvJ EU 17 september 2015, nr. C-33/14P (*Mory e.a./Commissie*).
- HvJ EU 15 oktober 2015, nrs. C-352/14 en C-353/14 (*Gutiérrez*).
- HvJ EU 11 november 2015, nr. C-505/14 (*Klausner Holz*).
- HvJ EU 30 juni 2016, nr. C-270/15 P, (*België/Commissie*).

Gerecht

- GvEA EU 8 juni 1995, nr. T-459/93 (*Siemens/Commissie*).
- GvEA EU 13 september 1995, nr. T-244/93 en T-486/93 (*TWD Textilwerke Deggendorf*).

- GvEA EU 12 december 1996, nr. T-358/94 (*Air France II*).
- GvEA EU 30 april 1998, nr. T-214/95 (*Vlaams Gewest/Commissie*).
- GvEA EU 29 september 2000, nr. T-55/99 (*CETM/Commissie*).
- GvEA EU 12 december 2000, nr. T-296/97 (*Alitalia/Commissie*).
- GvEA EU 6 maart 2002, nr. T-127/99, T-129/99 en T-148/99 (*Demesa*).
- GvEA EU 14 januari 2004, T-109/01 (*Fleuren Compost/Commissie*).
- GvEA EU 8 juli 2004, nr. T-198/01 (*Technische Glaswerke Ilmenau/Commissie*).
- GvEA EU 5 april 2005, nr. T-351/02 (*Deutsche Bahn/Commissie*).
- GvEA EU 3 mei 2006, nr. T-354/99 (*Kuweit Petroleum/Commissie*).
- GvEA 23 november 2006, nr. T-217/02 (*Ter Lembeek/Commissie*).
- GvEA EU 29 maart 2007, nr. T-366/00 (*Scott/Commissie*).
- GvEA EU 12 september 2007, nr. T-196/02 (*MTU/Friedrichshafen*).
- GvEA EU 10 april 2008, nr. T-233/04 (*Nederland/Commissie*).
- GvEA EU 24 september 2008, nr. T-20/03 (*Kahla Thüringen Porzellan/Commissie*).
- GvEA EU 28 november 2008, nr. T-254/00, T-270/00 en T-277/00 (*Hotel Cipriani SpA*).
- GvEA EU 17 december 2008, nr. T-196/04 (*Ryanair/Commissie*).
- GvEA EU 11 februari 2009, nr. T-25/07 (*Iride SpA/Commissie*).
- GvEA EU 4 maart 2009, nr. T-424/05 (*Italië/Commissie*).
- GvEA EU 11 maart 2009, nr. T-354/05 (*TF1/Europese Commissie*).
- GvEA EU 3 april 2009, nr. T-445/05 (*Associazione Italiana del risparmio gestito*).
- GvEA EU 11 juni 2009, T-297/02 (*ACEA SpA*).
- GvEA EU 11 juni 2009, nr. T-189/03 (*ASM Brescia/Commissie*).
- GvEA EU 1 juli 2009, nrs. T-81/07, T-82/07 en T-83/07 (*Jan Rudolf Maas e.a./Commissie*).
- GvEA EU 1 juli 2009, nr. T-291/06 (*Operator/Commissie*).
- GvEA EU 1 juli 2009, nr. T-83/07 (*Kliq Reïntegratie/Commissie*).
- GvEA EU 9 september 2009, nr. T-227/01 t/m T-229/01, T-265/01, T-226/01 en T-270/01 (*Territorio histórico de Álava*).
- GvEA EU 9 september 2009, nr. T-369/06 (*Holland Malt/Commissie*).
- GvEA EU 30 november 2009, nr. T-427/04 en T-17/05 (*France Télécom/Commissie*).
- GvEA EU 15 december 2009, nr. T-156/04 (*EDF/Commissie*).
- GvEA EU 15 juni 2010, nr. T-177/07 (*Mediaset*).
- GvEA EU 1 juli 2010, nr. T-62/08 (*ThyssenKrupp/Commissie*).
- GvEA EU 9 september 2010, nr. T-359/04 (*British Aggregates Association*).
- GvEA EU 16 december 2010, nr. T-231/06 en T-237/06 (*Nederlandse Omroep Stichting*).
- GvEA EU 29 september 2011, nr. T-442/07 (*Ryanair/Commissie*).
- GvEA 8 december 2011, nr. T-421/07 (*Deutsche Post t. Europese Commissie*).
- GvEA EU 16 oktober 2014, nr. T-517/12 (*Alro/Europese Commissie*).
- GvEA EU 3 maart 2015, nr. T-251/13 (*Gemeente Nijmegen/Commissie*).
- GvEA EU 30 juni 2015, nrs. T-186/13, T-190/13 en T-193/13 (*Leidschendam*).

Conclusies bij uitspraken van het Hof van Justitie

- Conclusie van A-G Warner van 30 november 1976 in de zaak 33/76 (*Rewe*).
- Conclusies van AG Tesouro van 19 september 1989 in de zaak 142/87 (*België/Commissie – Tubemeuse*).
- Conclusie van AG Jacobs van 4 oktober 1989 in de zaak C-301/87 (*Frankrijk/Commissie – Boussac*).
- Conclusie van A-G Jacobs van 7 mei 1996 in de zaak C-241/94 (*Frankrijk/Commissie – “Kimberly Clark”*).
- Conclusie van A-G Jacobs van 30 april 2002 in de zaak C-126/01 (*GEMO SA*).
- Conclusie van A-G Stix-Hackl van 7 november 2002 in de gevoegde zaken C-34/01 t/m C-38/01 (*Enirisorse SpA*).
- Conclusie van A-G Geelhoed van 4 maart 2004 in de zaak C-174/02 (*Streekgewest Westelijk Noord-Brabant*).
- Conclusie van A-G Tizzano van 30 maart 2006 in de zaak C-526/04 (*Laboratoires Boiron*).
- Conclusie van A-G Colomer van 18 mei 2006 in de zaak C-232/05 (*Commissie/Frankrijk*).
- Conclusie van A-G Wahl van 13 februari 2014 in de zaak C-527/12 (*Commissie/Duitsland*).
- Conclusie van A-G Wahl van 17 maart 2016 in de zaak C-493/14 (*Dilly’s Wellnesshotel GmbH*).

UITSPRAKEN VAN DE NEDERLANDSE RECHTERS

Hoge Raad

- HR 30 maart 1951, NJ 1952, 29.
- HR 22 februari 1957, NJ 1957, 210.
- HR 17 januari 1958, NJ 1961, 568.
- HR 19 november 1976, NJ 1979, 216 (*Willebroordse/Staat*).
- HR 15 november 1985, NJ 1986, 227.
- HR 16 mei 1986, NJ 1986, 723, m.nt. M.W. Scheltema (*Heesch/Van de Akker*).
- HR 20 april 1990, NJ 1990, 825, m.nt. J.B.M. Vranken.
- HR 21 april 1995, NJ 1996/462.
- HR 2 juni 1995, ECLI:NL:HR:1995:ZC1744, NJ 1997, 164, m.nt. M. Scheltema.
- HR 17 april 1996, ECLI:NL:HR:1996:AA1841.
- HR 15 oktober 1997, BNB 1997/379.
- HR 15 oktober 1997, BNB 1997/380.
- HR 27 februari 1998, NJ 1998, 764.
- HR 14 april 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5519.
- HR 26 januari 2001, JB 2001, 44, m.nt. E.C.H.J. van der Linden (*Dienst Wegverkeer/De Bruin Auto’s*).
- HR 8 maart 2002, ECLI:NL:HR:2008:AD9878 (*Pape*).
- HR 8 maart 2002, ECLI:NL:HR:2002:AB2884 (*Streekgewest Westelijk Noord-Brabant*).

- HR 3 december 2004, NJ 2005, 118 (*Vreugdenhill/Floraholland*).
- HR 24 juni 2005, NJ 2006, 46.
- HR 7 oktober 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT6370 (*AZ*).
- HR 3 februari 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3253, AB 2006, 225, m.nt. G.A. van der Veen.
- HR 17 februari 2006, NJ 2006, 158.
- HR 10 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3098 (*Streekgewest Westelijk Noord-Brabant*).
- HR 10 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AB2880 (*Pape*).
- HR 10 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3093 (*Meststoffenwet*).
- HR 17 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3116 (*Afhaaksubsidie*).
- HR 17 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3106.
- HR 17 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3110.
- HR 31 maart 2006, NJ 2006, 233.
- HR 16 juni 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3119 (*Wet belastingen op milieugrondslag*).
- HR 30 juni 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV9441 (*Onteigening*).
- HR 10 november 2006, NJ 2008/491, m.nt. J.B.M. Vranken.
- HR 27 april 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ6641.
- HR 4 september 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI3451 (*MAA*).
- HR 18 december 2009, ECLI:NL:HR:2009:BJ9439 (*Prisma*).
- HR 28 mei 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL4082 (*Residex*).
- HR 9 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM2337.
- HR 9 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM2341.
- HR 17 september 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM6102.
- HR 15 oktober 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL1976 (*Tonnageregeling*).
- HR 18 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BU4900 (*AVR-Afvalverwerking*).
- HR 25 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BN3442 (*Inkomstenbelasting*).
- HR 23 december 2011, ECLI:NL:HR:2011:BU4934 (*EFW*).
- HR 15 juni 2012, ECLI:NL:HR:2012:BV8203 (*Tonnageregeling*).
- HR 1 oktober 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX9444.
- HR 18 januari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY0543 (*P1 Holding*).
- HR 26 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY0539 (*Residex 2*).
- HR 26 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY6102 (*Commerz*).
- HR 11 oktober 2013, ECLI:NL:HR:2013:BZ7849 (*Precariobelasting*).
- HR 25 oktober 2013, NJ 2014, 101 (*Rab/Mantje*).
- HR 20 december 2013, ECLI:NL:HR:2013:2123 (*BP Europa*).
- HR 28 maart 2014, AB 2014, 271, m.nt. R. Stijnen.
- HR 27 maart 2015, ECLI:NL:HR:2015:760.
- HR 16 oktober 2015, ECLI:NL:HR:2015:3099.
- HR 12 februari 2016, ECLI:NL:HR:2016:236.

Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State

- ABRvS 9 mei 1996, AB 1997, 93.
- ABRvS 7 augustus 2001, JB 2001/250.
- ABRvS 18 september 2002, AB 2003, 37, m.nt. P.J. Stolk (*Jet ski's*).
- ABRvS 10 juli 2002, AB 2003, 123, m.nt. Verheij.

- ABRvS 4 december 2002, ECLI:NL:RVS:2002:AF1476.
- ABRvS 5 februari 2003, ECLI:NL:RVS:2003:AF3961.
- ABRvS 17 december 2003, ECLI:NL:RVS:2003:AO0234 (*Martiniplaza*).
- ABRvS 2 maart 2004, AB 2004, 152, m.nt. R.J.G.M. Widdershoven.
- ABRvS 6 mei 2004, ECLI:NL:RVS:2004:AO8853 (*Bestemmingsplan Haaksbergen*).
- ABRvS 29 september 2004, ECLI:NL:RBAMS:2010:AR3335.
- ABRvS 4 mei 2005, ECLI:NL:RVS:2005:AT5137.
- ABRvS 10 mei 2005, ECLI:NL:RVS:2005:AT5642.
- ABRvS 23 november 2005, ECLI:NL:RVS:2005:AU6653 (*Concessiebesluit gevaarlijk afval*).
- ABRvS 11 januari 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AU9416 (*BPM*).
- ABRvS 11 januari 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AU9415 (*BPM*).
- ABRvS 14 februari 2007, ECLI:NL:RVS:2007:AZ8484, AB 2008,76.
- ABRvS 18 juli 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BA9831 (*Zelfstandige loterij*).
- ABRvS 12 september 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BB3426 (*BSE*).
- ABRvS 28 november 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BB8940.
- ABRvS 12 maart 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BC6447.
- ABRvS 11 juli 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BD3598 (*Luchtvaartterrein Eelde*).
- ABRvS 24 december 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BG8291.
- ABRvS 24 december 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BG8283.
- ABRvS 24 december 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BG8294.
- ABRvS 24 december 2008, AB 2009, 95, m.nt. W. den Ouden.
- ABRvS 24 december 2008, AB 2009, 96, m.nt. W. den Ouden, JB 2009, 53, m.nt. AJB.
- ABRvS 13 mei 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BI3688.
- ABRvS 10 juni 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BI7245 (*Leens-Winkelcentrum*).
- ABRvS 20 oktober 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BK1335 (*Enecal*).
- ABRvS 11 november 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BK2926 (*Oogstschade pootaardappelen klei*).
- ABRvS 21 december 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BK0774 (*Oogstschade Brassica Oleracea*).
- ABRvS 10 maart 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BL7739 (*Leens-Winkelcentrum Centrum-1*).
- ABRvS 21 mei 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BM5609 (*Enecogen*).
- ABRvS 23 juni 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BM8833 (*Meerstad-Midden*).
- ABRvS 23 juni 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BM8796 (*Berkhout is Bòós*).
- ABRvS 21 juli 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BN1873 (*Bestemmingsplan Winkelcentrum Leens*).
- ABRvS 25 augustus 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BN4923 (*X-Flow*).
- ABRvS 13 oktober 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO0270 (*NPO*).
- ABRvS 20 oktober 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO1191.
- ABRvS 15 december 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO7312 (*Compressorstation Wijngaarden*).
- ABRvS 1 februari 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BP3648 (*Nieuwe Sloot*).
- ABRvS 2 februari 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BP2816 (*FBTO Zorgverzekeringen*).
- ABRvS 23 februari 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BP5454 (*Agis Zorgverzekeringen*).

- ABRvS 13 april 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ1077 (*Bestemmingsplan Centrum Haaren*).
- ABRvS 13 april 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ1072.
- ABRvS 1 juni 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ6827.
- ABRvS 17 augustus 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR5195 (*Stichting NOB*).
- ABRvS 14 september 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BS8847 (*NPO*).
- ABRvS 2 november 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BU3143 (*Vogelaarheffing*).
- ABRvS 14 februari 2012, ECLI:NL:RVS:BV5119.
- ABRvS 15 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV5119 (*Grubbenvorst*).
- ABRvS 15 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV5092 (*Luchtvaartterrein Eelde*).
- ABRvS 22 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV6579 (*Osse Overslag*).
- ABRvS 25 april 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW3862 (*Warandepoort*).
- ABRvS 6 juni 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW7642 (*[locatie] te Beegden*).
- ABRvS 11 juli 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX1076 (*Diversificaties suikersector*).
- ABRvS 8 augustus 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX3969.
- ABRvS 3 oktober 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX8962 (*Adaptive and Mobile BV*).
- ABRvS 27 december 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BY7375 (*Stichting Thuiszorg West-Brabant*).
- ABRvS 30 januari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:NU9933 (*Open Universiteit Nederland*).
- ABRvS 6 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ0794 (*Vogelaarwijken*).
- ABRvS 13 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ1245 (*Ridderstee Holiday*).
- ABRvS 25 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ2265 (*SNS Reaal*).
- ABRvS 6 maart 2013, ECLI:NL:RVS:2014:BZ3338.
- ABRvS 29 mei 2013, ECLI:NL:RVS:2013:CA1378 (*Edufax*).
- ABRvS 12 juni 2013, ECLI:NL:RVS:2013:CA2913 (*Stichting Innovatieprojecten OIZ*).
- ABRvS 19 juni 2013, ECLI:NL:RVS:2013:CA3691 (*Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland*).
- ABRvS 14 mei 2014, ECLI:NL:RVS:2014:1754.
- ABRvS 4 juni 2014, ECLI:NL:RVS:2014:1986 (*QliQ*).
- ABRvS 17 september 2014, *AB* 2015, 396, m.nt. J.E. van den Brink en R.D. van Oevelen.
- ABRvS 19 november 2014, *AB* 2015, 93, m.nt. E.C. Pietermaat.
- ABRvS 21 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:86 (*Omgevingsvergunning Haaksbergen*).
- ABRvS 21 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:96.
- ABRvS 18 maart 2015, ECLI:NL:RVS:2015:852.
- ABRvS 15 april 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1152 (*Zorg en Zekerheid*).
- ABRvS 15 juli 2015, ECLI:NL:RVS:2015:2258.
- ABRvS 14 oktober 2015, ECLI:NL:RVS:2015:3175 (*Herbestemming Kasteel Klimmen*).
- ABRvS 25 november 2015, ECLI:NL:RVS:2015:3587.
- ABRvS 20 januari 2016, ECLI:NL:RVS:2016:106.
- ABRvS 16 maart 2016, ECLI:NL:RVS:732.
- ABRvS 6 april 2016, ECLI:NL:RVS:2016:943 (*Blauwestadhoeve B.V.*).
- ABRvS 18 mei 2016, ECLI:NL:RVS:2016:1295.

College van Beroep voor het bedrijfsleven

- CBb 7 april 2004, ECLI:NL:CBb:2004:AO7843.
- CBb 17 mei 2005, *JB* 2005/241, m.nt. L.J.M. Timmermans.
- CBb 14 december 2006, ECLI:NL:CBb:2006:AZ5838 (*DSM*).
- CBb 10 juli 2007, ECLI:NL:CBb:2007:BB0096.
- CBb 19 oktober 2007, ECLI:NL:CBb:2007:BB6760 (*Radlon Media Limited*).
- CBb 15 januari 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BC1932 (*NMa*).
- CBb 8 juli 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BD8217 (*Oudelandertocht*).
- CBb 8 juli 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BD8217 (*MEP-subsidie*).
- CBb 31 juli 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BF0915 (*Vergistingsinstallaties*).
- CBb 5 september 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG7077 (*Dutch Wine Traders BV*).
- CBb 28 oktober 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG1734 (*Bus Streek overig*).
- CBb 28 oktober 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG1736 (*Openbaar Vervoer Zuidoost Fryslân 2008-2016*).
- CBb 12 december 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG7753 (*Connexxion*).
- CBb 19 december 2008, ECLI:NL:CBb:BH2627.
- CBb 29 januari 2009, ECLI:NL:CBb:2009:BH3017 (*Sloteroort Ziekenhuis*).
- CBb 11 januari 2010, ECLI:NL:CBb:2010:BK9744 (*Westland Bloemen Export*).
- CBb 29 juni 2010, ECLI:NL:CBb:2010:BM9616 (*HBAG heffingen aardappelen*).
- CBb 20 juli 2010, ECLI:NL:CBb:2010:BN5472 (*Regeling Retributies*).
- CBb 11 augustus 2010, ECLI:NL:CBb:2010:BN4954 (*Bloemkwekerijheffing*).
- CBb 16 februari 2011, ECLI:NL:CBb:2011:BP6917 (*MEP subsidie*).
- CBb 4 maart 2011, ECLI:NL:CBb:2011:BP7546 (*VEMW*).
- CBb 10 februari 2012, ECLI:NL:CBb:2012:BV7299 (*Solanic*).
- CBb 15 februari 2012, ECLI:NL:CBb:2012:BV8841 (*Blankespoor*).
- CBb 6 juni 2012, ECLI:NL:CBb:2012:BW7946 (*Zondagopenstelling Albert Heijn*).
- CBb 13 september 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX6991 (*Thuiszorg Service Nederland*).
- CBb 29 januari 2014, ECLI:NL:CBb:2014:29 (*Visserijbedrijf*).
- CBb 29 januari 2014, ECLI:NL:CBb:2014:30 (*Visserijbedrijf*).
- CBb 30 januari 2014, ECLI:NL:CBb:2014:31 (*Broadcast Newco Two*).
- CBb 18 mei 2014, *AB* 2014, 380, m.nt. J. Wieland.
- CBb 20 maart 2015, ECLI:NL:CBb:2015:93 (*Wrakingsverzoek Stichting Rivierduinen*).
- CBb 1 mei 2015, ECLI:NL:CBb:2015:176 (*Mestdroogstelsel*).
- CBb 13 mei 2015, ECLI:NL:CBb:2015:146.
- CBb 19 augustus 2015, ECLI:NL:2015:294 (*Stichting Rivierduinen*).

Centrale Raad van Beroep

- CRvB 2 mei 2006, ECLI:NL:CRVB:2006:AW7290.
- CRvB 8 april 2011, ECLI:NL:CRVB:2011:BQ0845.
- CRvB 27 juni 2012, ECLI:NL:CRVB:2013:770.

Gerechtshoven

- Hof 's-Gravenhage 15 juli 1999, nr. 96/3827.
- Hof Leeuwarden 8 maart 2002, ECLI:NL:GHLEE:2002:AD9972 (*Afhuaksubsidie*).
- Hof Amsterdam 1 april 2004, ECLI:NL:GHAMS:2004:AO6912 (*AZ*).
- Hof Amsterdam 30 november 2005, ECLI:NL:GHAMS:2005:AV0177 (*CFM-regime*).
- Hof Amsterdam 29 juni 2006, ECLI:NL:GHAMS:2006:AZ1425 (*Baby Dan*).
- Hof Amsterdam 18 januari 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:AZ6508 (*UPC Nederland*).
- Hof Amsterdam 12 september 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:BB3356.
- Hof 's-Gravenhage 5 juni 2008, ECLI:NL:GHSGR:2008:BD6256 (*Orange Nederland*).
- Hof 's-Gravenhage 10 juli 2008, ECLI:NL:GHSGR:2008:BD6981 (*Residex*).
- Hof 's-Gravenhage 17 juli 2008, ECLI:NL:GHSGR:2008:BD7068 (*BARIN en MAA*).
- Hof Amsterdam 14 januari 2009, ECLI:NL:GHAMS:2009:BH4444 (*OESO-modelverdrag*).
- Hof 's-Gravenhage 25 augustus 2009, ECLI:NL:GHSGR:2009:BN5744 (*Reclamebelasting*).
- Hof 's-Gravenhage 15 december 2009, ECLI:NL:GHSGR:2009:BK6928 (*AVR*).
- Hof 's-Gravenhage 18 februari 2010, ECLI:NL:GHSGR:2010:BL7630 (*Stichting Vrijplaats Koppenhinksteeg*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO0843.
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO0027.
- Hof 's-Gravenhage 1 februari 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BP6129 (*Commerz*).
- Hof 's-Hertogenbosch 1 maart 2011, nr. HD 200.018.435 (n.n.g.) (*P1*).
- Hof Amsterdam 30 juni 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BR0295 (*Tonnageregeling*).
- Hof Amsterdam 4 oktober 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT6548.
- Hof Amsterdam 4 oktober 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT8434 (*Apotheek Amerongen-Elst*).
- Hof 's-Gravenhage 20 december 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BU9031 (*Electrabel Nederland*).
- Hof 's-Hertogenbosch 17 januari 2012, ECLI:NL:GHSHE:2012:BV1367 (*Shanks*).
- Hof Leeuwarden 15 mei 2012, ECLI:NL:GHLEE:2012:BW6167 (*Montagne II*).
- Hof 's-Gravenhage 29 juni 2012, ECLI:NL:GHSGR:2012:BX5770 (*Forensenbelasting*).
- Hof 's-Hertogenbosch 24 januari 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:BY9350.
- Hof 's-Hertogenbosch 11 februari 2014, ECLI:NL:GHSHE:2014:281 (*Shanks Nederland*).
- Hof Den Haag 9 december 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:4216 (*Snellaadpalen elektrische auto's*).
- Hof 's-Hertogenbosch 17 februari 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:540 (*Shanks*).
- Hof Den Haag 3 maart 2015, ECLI:NL:GHDHA:2015:404 (*Metterwoon Holding*).
- Hof Amsterdam 14 juli 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:2959 (*Dutch Flower Group B.V.*).

- Hof Amsterdam 4 augustus 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:3167 (*De Pieterman Volendam*).
- Hof Den Haag 16 oktober 2015, ECLI:NL:GHDHA:2015:3415 (*Kolenbelasting*).

Rechtbanken

- Rb 's-Gravenhage 17 februari 1995, ECLI:NL:RBSGR:1995:AH5132 (*VEWIN*).
- Rb Leeuwarden 12 mei 2000, ECLI:NL:RBLEE:2000:AA5771 (*SCI-affaire*).
- Rb Alkmaar 5 december 2002, ECLI:NL:RBALK:2002:AF1207 (*AZ*).
- Rb Zutphen 20 mei 2003, ECLI:NL:RBZUT:2003:AF9788 (*Demarol*).
- Rb Groningen 3 september 2004, ECLI:NL:RBGRO:2004:AQ8920 (*Essent Kabelcom*).
- Rb 's-Hertogenbosch 26 november 2004, ECLI:NL:RBSHE:2004:AR6630 (*BPM*).
- Rb. Zutphen 30 december 2004, ECLI:NL:RBZUT:2004:AR8495.
- Rb Rotterdam 9 januari 2006, ECLI:NL:RBROT:2006:AW2324 (*Radlon Media Limited*).
- Rb Maastricht 19 mei 2006, ECLI:NL:RBMAA:2006:AX3105 (*Sint Servatius*).
- Rb Rotterdam 1 juni 2006, ECLI:NL:RBROT:2006:AY6273 (*VCR*).
- Rb Amsterdam 22 juni 2006, ECLI:NL:RBAMS:2006:AX9229 (*UPC Nederland*).
- Rb 's-Gravenhage 26 september 2006, ECLI:NL:RBSGR:2006:BB2397 (*Wet op de kansspelen*).
- Rb Middelburg 7 november 2006, ECLI:NL:RBMID:2006:BA2471 (*Zeeland Seaports*).
- Rb Rotterdam 24 januari 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:AZ6904 (*Residex*).
- Rb Rotterdam 24 januari 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:AZ6902 (*Commerz*).
- Rb Rotterdam 4 juli 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:BB0270 (*Fleuren Compost*).
- Rb Maastricht 19 juli 2007, ECLI:NL:RBMAA:2007:BB0521 (*Wyckerveste*).
- Rb 's-Gravenhage 1 augustus 2007, ECLI:NL:RBSGR:2007:BB1424 (*NEA*).
- Rb Rotterdam 8 augustus 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:BB1401 (*Belangenvereniging ID Rotterdam*).
- Rb 's-Gravenhage 18 september 2007, ECLI:NL:RBSGR:2007:BB5302 (*E-functionaliteit*).
- Rb 's-Gravenhage 12 oktober 2007, ECLI:NL:RBSGR:2007:BB5509 (*Taskforce Woningbouw*).
- Rb Rotterdam 4 januari 2008, ECLI:NL:RBROT:2008:BC3244 (*Slam!FM*).
- Rb Groningen 25 januari 2008, ECLI:NL:RBGRO:2008:BC2790.
- Rb 's-Gravenhage 19 maart 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BC7128 (*BARIN*).
- Rb Breda 24 april 2008, ECLI:NL:RBBRE:2008:BD3313 (*Bioscoop Exploitatie Minerva*).
- Rb Almelo 3 september 2008, ECLI:NL:RBALM:2008:BE9871 (*dutCH4 BV*).
- Rb 's-Gravenhage 24 september 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BF4232 (*De Raad Bouw*).
- Rb Rotterdam 7 oktober 2008, ECLI:NL:RBROT:2008:BM8038 (*Broadcast NewCo Two*).
- Rb Maastricht 8 oktober 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BF7031 (*P1 Holding*).
- Rb Amsterdam 3 december 2008, ECLI:NL:RBAMS:2009:BH1388 (*Westergasfabriek*).

- Rb Rotterdam 11 december 2008, ECLI:NL:RBROT:2008:BH5000 (*Arriva Openbaar Vervoer*).
- Rb Middelburg 14 januari 2009, ECLI:NL:RBMID:2009:BH9867 (*Beursgebouw Vlissingen*).
- Rb Rotterdam 26 januari 2009, ECLI:NL:RBROT:2009:BH1202 (*Tele2*).
- Rb Arnhem 4 februari 2009, ECLI:NL:RBARN:2009:BH1923 (*Stichting Vilente*).
- Rb Dordrecht 12 mei 2009, ECLI:NL:RBDOR:2009:BI3617 (*Stichting Behoud Polders Graafstroom*).
- Rb Arnhem 22 juni 2009, ECLI:NL:RBARN:2009:BJ1171 (*E.ON*).
- Rb 's-Gravenhage 25 augustus 2009, ECLI:NL:RBSGR:2009:BJ5981 (*AVR Afvalverwerking*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BK0260.
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BK0224.
- Rb 's-Gravenhage 28 oktober 2009, ECLI:NL:RBSGR:2009:BK6917 (*Commissariaat voor de Media*).
- Rb Alkmaar 3 december 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BL4512 (*Kringloopbedrijf Goedwerk Alkmaar*).
- Rb Groningen 7 januari 2010, ECLI:NL:RBGRO:2010:BK9423 (*Aanleg stoomnetwerk Oosterhorn*).
- Rb 's-Gravenhage 8 januari 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BK8654 (*Stichting Vrijplaats Koppenhinksteeg*).
- Rb 's-Gravenhage 13 januari 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BK9316 (*Stichting Duurzaam Verpakkingsglas*).
- Rb Leeuwarden 27 januari 2010, ECLI:NL:RBLEE:2010:BL0852 (*Sita Nederland*).
- Rb 's-Gravenhage 28 april 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BM2864 (*Electrabel Nederland*).
- Rb Maastricht 3 mei 2010, ECLI:NL:RBMAA:2010:BM3162 (*AZM*).
- Rb Zwolle 6 juli 2010, ECLI:NL:RBZWO:2010:BN0654 (*Natuurbeheerplan Overijssel*).
- Rb 's-Hertogenbosch 9 juli 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BN2990 (*Stichting NOB*).
- Rb 's-Hertogenbosch 21 juli 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BN2363 (*Universal Music*).
- Rb Middelburg 13 augustus 2010, ECLI:NL:RBMID:2010:BN9817 (*Zeeland Seaports*).
- Rb 's-Gravenhage 18 augustus 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BN4777.
- Rb Utrecht 26 november 2010, ECLI:NL:RBUTR:2010:BO5098 (*Vogelaarheffing*).
- Rb Alkmaar 26 november 2010, ECLI:NL:RBALK:2010:BO5112 (*EFW*).
- Rb Amsterdam 24 december 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BO8591 (*NPO*).
- Rb Utrecht 4 maart 2011, ECLI:NL:RBUTR:2011:BP6990 (*Huidekoper*).
- Rb Assen 21 maart 2011, ECLI:NL:RBASS:2011:BU2048 (*Omwonenden Luchthaven Eelde*).
- Rb 's-Hertogenbosch 28 maart 2011, ECLI:NL:RBSHE:2011:BP9487 (*Shanks Nederland*).
- Rb Alkmaar 20 april 2011, ECLI:NL:RBALK:2011:BQ2302 (*EFW*).
- Rb 's-Hertogenbosch 22 april 2011, ECLI:NL:RBSHE:2011:BQ2331 (*Bouwvergunning woontoren*).
- Hof Leeuwarden 5 juli 2011, ECLI:NL:GHLEE:2011:BR0389 (*Sita Recycling*).

- Rb 's-Gravenhage 7 juli 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BR4069 (*Forensenbelasting*).
- Rb Leeuwarden 8 juni 2011, ECLI:NL:RBLEE:2011:BQ7838 (*Ludinga Vastgoed*).
- Rb Groningen 10 juni 2011, ECLI:NL:RBGRO:2011:BQ8211 (*Montagne II*).
- Rb 's-Gravenhage 19 juli 2011, ECLI:NL:RBSGR:2010:BR2483 (*Baker Tilly Berk*).
- Rb Rotterdam 24 augustus 2011, ECLI:NL:RBROT:2011:BR6507 (*KLIQ Reïntegratie*).
- Rb 's-Gravenhage 28 september 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BT7119 (*Tijdelijke Verordening stimulering Voordelta*).
- Rb Arnhem 2 november 2011, ECLI:NL:RBARN:BU3569 (*P1 Holding*).
- Rb 's-Gravenhage 16 november 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BU6720 (*Parkeer Management Nederland*).
- Rb Rotterdam 7 februari 2012, ECLI:NL:RBROT:2012:BV3091 (*Connexxion Openbaar Vervoer*).
- Rb Arnhem 8 maart 2012, ECLI:NL:RBARN:2012:BV9934 (*Reclamebelasting Wageningen*).
- Rb 's-Gravenhage 27 maart 2012, ECLI:NL:RBSGR:2012:BW0018 (*Veolia Transport*).
- Rb Haarlem 2 mei 2012, ECLI:NL:RBHAA:2012:BY6465 (*Distriport*).
- Rb Zutphen 22 mei 2012, ECLI:NL:RBZUT:2010:BW6294 (*Quarosand Zorgontwikkeling*).
- Rb Assen 30 mei 2012, ECLI:NL:RBASS:2012:BW7185 (*Apotheek X*).
- Rb Almelo 25 juli 2012, ECLI:NL:RBALM:2012:BX3635 (*Ruilverkaveling Rijssen West*).
- Rb Amsterdam 21 september 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BX9050 (*CBS Outdoor*).
- Rb Breda 16 oktober 2012, ECLI:NL:RBBRE:2012:BY2238 (*Woz-Waarde*).
- Rb 's-Hertogenbosch 24 oktober 2012, ECLI:NL:RBSHE:2012:BY1110 (*Shanks Nederland*).
- Rb Leeuwarden 12 december 2012, ECLI:NL:RBLEE:2012:BY5837 (*Eigen Veerdienst Terschelling*).
- Rb Oost-Nederland 16 januari 2013, *JOR* 2013, 129, m.nt. B.M. Katan.
- Rb Rotterdam 28 maart 2013, ECLI:NL:RBROT:2013:BZ5824 (*Veerverbinding Boven Hardinxveld*).
- Rb Overijssel 12 juli 2013, ECLI:NL:RBOVE:2013:1474 (*Coöperatieve Rabobank*).
- Rb Den Haag 25 juli 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:9096 (*Snellaadpunten elektrische auto's*).
- Rb Amsterdam 30 juli 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:4769 (*GDF SUEZ*).
- Rb Amsterdam 11 september 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:5591 (*MuzyQ*).
- Rb Rotterdam 18 september 2013, ECLI:NL:RBROT:2013:9330 (*KG Holding*).
- Rb Den Haag 18 september 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:15949 (*Stichting Wonen Wateringen*).
- Rb Midden-Nederland 19 december 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:7374.
- Rb Den Haag 31 december 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:18370 (*Terschellingse veerdienstbedrijf EVT*).
- Rb Den Haag 7 mei 2014, ECLI:NL:RBDHA:2014:5582 (*Metterwoon*).
- Rb Den Haag 14 mei 2014, ECLI:NL:RBDHA:2014:5878 (*Stichting Energy Claim*).
- Rb Den Haag 28 mei 2014, ECLI:NL:RBDHA:2014:6726 (*SLG Zuid-Holland*).

- Rb Noord-Nederland 4 juni 2014, ECLI:NL:RBNNE:2014:2790 (*Accolade/Ludinga*).
- Rb Zeeland-West-Brabant 27 juni 2014, ECLI:NL:RBZWB:2014:4421 (*Beelen Groep*).
- Rb Den Haag 12 augustus 2014, ECLI:NL:RBDHA:2014:10589 (*Kolenbelasting*).
- Rb Limburg 26 september 2014, ECLI:NL:RBLIM:2014:8299 (*Petronella*).
- Rb Amsterdam 1 oktober 2014, ECLI:NL:RBAMS:2014:7570.
- Rb Rotterdam 2 oktober 2014, ECLI:NL:RBROT:2014:7917 (*Vodafone*).
- Rb Overijssel 5 november 2014, ECLI:NL:RBOVE:2014:6281 (*Gemeente Haaksbergen/Rotij*).
- Hof Den Haag 25 november 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:3702 (*Andes*).
- Rb Den Haag 17 december 2014, ECLI:NL:RBDHA:15722.
- Rb Oost-Brabant 16 februari 2015, ECLI:NL:RBOBR:2015:756 (*Energielaadpunten*).
- Rb Amsterdam 29 april 2015, ECLI:NL:RBAMS:2015:2388.
- Rb Den Haag 1 mei 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:6282 (*Verhuurderheffing*).
- Rb Midden-Nederland 13 mei 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:3285 (*Omgevingsvergunning bioscoopvoorziening*).
- Rb Den Haag 9 juni 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:8141 (*Kolenbelasting*).
- Rb Noord-Nederland 1 juli 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:3300 (*Spaansen Holding*).
- Rb Zeeland-West-Brabant 17 juli 2015, ECLI:NL:RBZWB:2015:4614 (*Royalton Hill*).
- Rb Limburg 9 december 2015, ECLI:NL:RBLIM:2015:10461 (*Stichting Laurentius en Petronella*).
- Rb Noord-Nederland 16 december 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:5815 (*Spaansen Holding*).
- Rb Oost-Brabant 19 februari 2016, ECLI:NL:RBOBR:2016:586 (*Kom Zuid Rosmalen*).

Conclusies bij uitspraken van de Nederlandse rechters

- Conclusie van A-G Bakels bij HR 14 april 2000, ECLI:NL:PHR:2000:AA5519.
- A-G de Wit 7 juli 2005, Bijlage bij de conclusies 33.037, 33.484, 35.525, 38.115, 40.242 en 40.243.
- Conclusie van A-G Keus bij HR 7 oktober 2005, ECLI:NL:PHR:2005:AT6370 (*AZ*).
- Conclusie van A-G Keus bij HR 29 mei 2010, ECLI:NL:PHR:2010:BL4082 (*Residex*).
- Conclusie van A-G Keus bij HR 26 april 2013, ECLI:NL:PHR:2012:BY0539 (*Residex 2*).
- Conclusie van A-G Keus bij HR 18 januari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY0543 (*P1 Holding*).
- Conclusie van A-G Keus bij HR 20 december 2013, ECLI:NL:PHR:2013:875 (*BP Europa*).
- Conclusie van A-G Wattel van 22 oktober 2015, ECLI:NL:PHR:2015:2206 (*X/Staatssecretaris van Financiën*).

- Conclusie van staatsraad A-G Widdershoven van 2 december 2015, ECLI:NL:RVS:2015:3680.

Uitspraken van rechters uit de andere EU-lidstaten

- Oberverwaltungsgericht Berlin-Brandenburg 7 november 2005, *NVwZ* 2006, 104.
- Conseil d'État 27 juli 2009, ECLI:FR:CESSR:2009:312098.20090727 (*Société Boucherie du Marché*).
- Conseil d'État 27 juli 2009, ECLI:FR:CESSR:2009:313502.20090727 (*Montaudis*).
- Bundesgerichtshof 10 februari 2011, I ZR 136/09 (*Frankfurt Hahn*), *EuZW* 2011, 440.
- Bundesgerichtshof 5 december 2012, I ZR 92/11 (*CEPS Pipeline*).

Annotaties

- P.C. Adriaanse, 'Noot bij ABRvS (2008-06-21)(Vliegveld Eelde)', *AB* 2008, 371.
- P.C. Adriaanse, 'Noot bij ABRvS (2008-07-11)(Vernietiging bestreden besluit omtrent verlenging start- en landingsbaan vliegveld Eelde)', *AB* 2008, 371.
- P.C. Adriaanse, 'Annotatie bij CBb (2015-03-20)(Afwijzing wrakingsverzoek na procesbeslissing)', *AB* 2015, 377.
- P.C. Adriaanse en W. den Ouden, 'Noot bij CBb (2007-07-10)(Beantwoording vragen van het CBb door de Europese Commissie, subsidiëring binnen de grenzen van het Milieusteunkader)', *AB* 2008, 68.
- A.A. al Khatib en T. Barkhuysen, 'Annotatie bij Rb Den Haag (2013-09-11)(Rechtmatigheid financiële garantstelling door gemeente)', *JG* 2013, 68.
- J.R. van Angeren, 'Noot bij ABRvS (2013-02-13)(Niet zonder meer aannemelijk dat subsidieverlening staatssteun inhoudt)', *AB* 2014, 290.
- J.R. van Angeren en W. den Ouden, 'Noot bij ABRvS (2010-08-25)(Beëindiging anti-afhaaksubsidie. Redelijke termijn. Strijd met het staatssteunrecht?)', *AB* 2011, 3.
- T. Barkhuysen en A.A. al Khatib, 'Noot bij Rb Noord-Nederland (2015-12-16)(Staatssteun, bedrijfsverplaatsing, partiële nietigheid)', *JG* 2016, 1.
- T. Barkhuysen en M. Claessens, 'Noot bij ABRvS (2013-01-30)(Hoger onderwijs. Beoordeling macrodoelmatigheid en staatssteun bij een opleiding van de Open Universiteit)', *AB* 2014, 344.
- R.D. Boesveld, 'Noot bij ABRvS (2011-04-13)(Haaren)', *Gst* 2011, 108.
- H.J. Bos, 'Annotatie bij Rb Noord-Nederland (2015-07-01)(Onrechtmatige staatssteun, onteigening...)', *JBO* 2015, 238.
- J.E. van den Brink, 'Noot bij CBb (2013-09-20)(Europese subsidie. Bevoegdheid tot verrekening)', *AB* 2014/298.
- J.E. van den Brink en W. den Ouden, 'Noot bij HvJ EU (2014-12-18)(Legaliteitsbeginsel)', *AB* 2015, 225.
- J.E. van den Brink en W. den Ouden, 'Annotatie bij ABRvS (2015-04-15)(Geen gewettigd vertrouwen)', *AB* 2015, 226.
- L.J.A. Damen, 'Annotatie bij ABRvS (2012-02-22)(Marginale toetsing)', *AB* 2012, 318.

- A. Gerbrandy en M.J.M. Verhoeven, 'Noot bij HvJ EU (2009-06-04)(Bewijsvermoeden bij art. 81 EG onderdeel van materieel begrip)', *AB* 2009, 273.
- J.F. de Groot, 'Noot bij Rb Rotterdam (2007-01-24)(Nietigheid garanties)', *JOR* 2007, 290.
- A.S. Hartkamp, 'Noot bij Rb Noord-Nederland (2014-06-04)(Verboden staatssteun door gemeente)', *JOR* 2014, 287.
- P.W. den Hollander, 'Noot bij Rb Arnhem (2010-12-17)(Preferentiebeleid zorgverzekeraar)', *Gezondheidszorg Jurisprudentie* 2011, p. 207-8.
- M.I. Jaarsma, 'Noot bij Vزر. Rb Groningen (2011-06-10)(Montagne II BV)', *Bouwrecht* 2011, 142.
- M.I. Jaarsma, 'Noot bij Hof Leeuwarden (2012-06-10)(Art. 107 en 108 lid 3 VWEU; hoger beroep; gebiedsontwikkeling)', *Bouwrecht* 2012, 111.
- M.J. Jacobs en W. den Ouden, 'Noot bij ABRvS (2003-12-17)(Subsidieverlening en de aanmeldingsplicht van art. 88, derde lid EG (staatssteun))', *AB* 2004, 262.
- A.D.L. Knook, 'Noot bij ABRvS (2013-05-29)(Hier wordt de vraag beantwoord wanneer...)', *BR* 2013, 102.
- A.D.L. Knook, 'Annotatie bij Rb Den Haag (2014-05-28)(Niet zonder meer aannemelijk dat subsidieverlening staatssteun inhoudt)', *AB* 2014, 300.
- H.C. Lagrouw en M.K.G. Tjepkema, 'Noot bij ABRvS (2014-01-29)(Tegemoetkoming tijdelijk aalvisverbod)', *AB* 2014, 177.
- T.E.P.A. Lam, 'Noot bij ABRvS (2011-04-13)(Bestemmingsplan. Financiële uitvoerbaarheid en staatssteun. Aanbestedingsrecht)', *AB* 2011, 12.
- A.T. Marseille, 'Noot bij CRvB (2011-04-08)(Bewijslast. Feitenonderzoek door de rechter)', *AB* 2012, 214.
- A.J. Metselaar, 'Noot bij HvJEU (2013-11-21)(Staatssteun. de inleiding door de Europese Commissie van de formele onderzoeksprocedure bindt de nationale rechter)', *AB* 2014, 113.
- A.J. Metselaar en J.M.J. van Rijn van Alkemade, 'Noot bij ABRvS (2012-07-11)(Schaarse subsidie. Loting. Rechtsherstel. Staatssteun)', *AB* 2013, 64.
- A.J. Metselaar en W. den Ouden, 'Noot bij CBb (2012-09-13)(Procesbelang)', *AB* 2013, 115.
- A.J. Metselaar en W. den Ouden, 'Noot bij HR (2013-01-18)(Staatssteun. Geen enkele verklaring voor recht...)', *AB* 2013, 108.
- G.T.K. Meussen, 'Noot bij HR (2002-03-08)(Vormt de heffing van belasting op afvalstoffen een steunmaatregel, een onlosmakelijk onderdeel van een steunmaatregel of een ...)', *BNB* 2002/254.
- M.R. Mok, 'Noot bij HvJEU (2006-09-07)(Staatssteun. heffing op rechtstreekse verkoop van geneesmiddelen)', *Nederlandse Jurisprudentie* 2006, 280.
- M.R. Mok, 'Annotatie bij HvJ EU (2008-02-12)(Staatssteun)', *NJ* 2008, 185.
- M.R. Mok, 'Noot bij HvJ EU (2009-06-04)(Begrip onderling afgestemde feitelijke gedraging)', *NJ* 2009, 432.
- M.R. Mok, 'Noot bij HR (2011-11-18)', *NJ* 2012, /111.
- A.J.C. de Moor-van Vugt, 'Noot bij HvJ EU (2005-01-13)(Ook justitiabelen die als gevolg van een steunmaatregel niet werden getroffen door vervalsing van grensoverschrijdende mededinging)', *AB* 2005, 118.

- N. van Nuland, 'Noot bij HR (2010-05-28)(Residex Capital IV CV vs. Gemeente Rotterdam)', *Bouwrecht* 2010, 133.
- R. Ortlep, 'Noot bij ABRvS (2011-01-07)(Bevoegdheidsgrondslag voor een besluit in een Unierechtelijke verordening)', *AB* 2011, 244.
- R. Ortlep, 'Noot bij ABRvS (2012-03-12)(Zelf in de zaak voorzien)', *AB* 2012, 233.
- R. Ortlep, 'Noot bij ABRvS (2013-05-01)(Toetsing, Eisen EU-recht aan rechterlijke toetsing van de bestuurlijke feitenvaststelling)', *AB* 2013, 345.
- R. Ortlep, 'Annotatie bij CBb (2013-09-06)(Toekenning van terugwerkende kracht)', *AB* 2014, 86.
- R. Ortlep, 'Annotatie bij CBb (2014-02-21)(Bevoegdheidsgrondslag in een Unierechtelijke verordening)', *AB* 2015, 273.
- W. den Ouden, 'Noot bij ABRvS (2006-01-1)(Intrekking BPM-subsidies)' *AB* 2006, 208.
- W. den Ouden, 'Noot bij ABRvS (2013-02-06)(Dwingend bestemmingsverband tussen heffing en subsidie maakt van betalers...)', *AB* 2013/263.
- W. den Ouden, 'Noot bij Rb Amsterdam (2014-10-1)(Bestuursorgaan. Stichting Impuls Nieuw-West is een bestuursorgaan dat subsidies verstrekt)', *AB* 2015, 124.
- R.J.B. Schutgens, 'Noot bij HR (2009-09-04)(EG-recht, Vliegbelasting, Kort geding, Steunmaatregel)', *JB* 2009, 229.
- G.J. van Slooten, 'Noot bij HR (2006-06-16)(Bezinkingsslib afvalwaterzuiveringsinstallatie is geen ontinktingsresidu)', *BNB* 2007, 281.
- E. Steyger, 'Noot bij HvJEU (2006-09-07)(Verplichting uit eigen hoofde nationale rechter tot opvragen bewijs bij schending EG-recht)', *AB* 2006, 355.
- R.J.M. van den Tweel, 'Noot bij ABRvS (2006-01-11)(Intrekking en terugvordering subsidie, onrechtmatige staatssteun)', *Gst.* 2006, 98.
- S.C.G. Van den Bogaert en A.J. Metselaar, 'Noot bij ABRvS (2011-11-2)(Staatssteun. Vogelaarheffing)', *AB* 2012, 156.
- J. Wieland, 'Noot bij CBb (2014-05-28)(Concurrentiebelang niet rechtstreeks geraakt door steunverlening dus geen belanghebbende)', *AB* 2014, 380.
- J. Wieland, 'Noot bij CBb (2015-12-28)(Verlenging ov-concessie)', *AB* 2016, 131.
- C.J. Wolswinkel, 'Noot bij CBb (2010-04-28)(Schaarse vergunningen. vergunningverlening op volgorde van binnenkomst)', *AB* 2010, 186.

Lijst van documenten van de instellingen van de Europese Unie

1 BESLUITEN EN BRIEVEN VAN DE EUROPESE COMMISSIE OVER VERMEENDE STEUNMAATREGELEN

- Beschikking 96/369/EG van de Europese Commissie van 13 maart 1996 betreffende een fiscale steunmaatregel in de vorm van een afschrijvingsregeling ten behoeve van de Duitse luchtvaartmaatschappijen, *PbEU* 1996, L 146/42.
- Brief van de Europese Commissie van 30 april 1999, 'Uitnodiging overeenkomstig artikel 88, lid 2 (voorheen artikel 93, lid 2), van het EG-Verdrag opmerkingen te maken betreffende de steunmaatregel C 22/99 (ex NN 117/98) – Spanje –Ramondín', *PbEU* 1999, C 194/12.
- Brief van de Commissie van 12 januari 2001 aan Duitsland inzake steunmaatregel Nr. N 258/2000 (Freizeitbad Dorsten) SG(2001) D/285046.
- Beschikking van de Commissie van 25 juli 2001, steunmaatregel N 597/1998 betreffende compensatie voor de gestrande kosten in de elektriciteitssector, *PbEU* 2001 C 268/6.
- Beschikking nr. 2001/521/EG van de Europese Commissie van 13 december 2001 betreffende de steunregeling die het Koninkrijk der Nederland ten uitvoer heeft gelegd ten gunste van zes mestverwerkingsbedrijven, *PbEU* 2001, L 189/13.
- Brief van de Commissie van 27 februari 2002 aan Ierland inzake steunmaatregel Nr. N 608/2002 (Capital Allowances for Hospitals), COM(2002)608fin..
- Beschikking van de Commissie van 17 juli 2002, steunmaatregel N 157/2002, vrijstelling heffing oppervlaktewateren, *PbEU* 2002 C 238/10.
- Brief van de Europese Commissie van 19 maart 2003 met betrekking tot Steunmaatregel der Staten N 707/2002 – Nederland, C(2003)642fin.
- Beschikking van de Europese Commissie van 29 oktober 2003 betreffende de door Nederland ten uitvoer gelegde steunmaatregelen ten gunste van jachthavens zonder winstooigmerk in Nederland, *PbEU* 2004, L 34/63.
- Beschikking van de Commissie van 3 mei 2005 betreffende steunmaatregelen nr. N 541/2004 en N 542/2004 – Nederland, C(2005)139 fin.
- Beschikking 2006/743/EG van de Commissie van 15 januari 2006 betreffende de door Nederland ten uitvoer gelegde staatssteun ten gunste van AZ en AZ Vastgoed BV, *PbEU* 2006, L 307/194.
- Brief van de Europese Commissie van 25 september 2007, Staatssteunmaatregel C 41/07 (ex NN 49/07) – Privatisering van Tractorul. Uitnodiging overeenkomstig artikel 88, lid 2, van het EG-Verdrag om opmerkingen te maken', *PbEU* 2007, C 249/21.
- Beschikking van de Europese Commissie van 23 oktober 2007 betreffende staatssteun C 23/06 (ex NN 35/06) door Polen toegekend ten gunste van staalproducent Technologie Buczek Group, *PbEU* 2008, L 116/26.

- Beschikking van de Commissie van 11 december 2007 betreffende een steunmaatregel ten gunste van Glasvezelnet Amsterdam voor een investering in een glasvezeltoegangsnetwerk door de gemeente Amsterdam, Steunmaatregel Nr. C 53/2006 (ex N 262/2005, ex CP 127/2004), C(2007) 6072 def.
- Beschikking van de Europese Commissie van 6 november 2008 betreffende staatssteun C 17/05 (ex N 194/05 en PL 34/04) die door Polen is toegekend ten gunste van Stocznia Gdynia, *PbEU* 2010, L 33/1.
- Beschikking van de Commissie van 15 april 2009 betreffende steunmaatregel N 606/2009 – Nederland, C(2009)9942 def.
- Beschikking van de Europese Commissie van 19 november 2009 betreffende steunmaatregelen C 38/A/04 (ex NN 58/04) en C 36/B/06 (ex NN 38/06) die Italië ten uitvoer heeft gelegd ten faveure van Alcoa Trasformazioni, *PbEU* 2010, L 227/62.
- Beschikking van de Commissie van 13 december 2009, ‘State aid No E 2/2005 and N 642/2009 – The Netherlands’, C(2009)9963 fin
- Besluit van de Europese Commissie van 15 december 2009 inzake steunmaatregelen E 2/2005 en N 642/2009 – Nederland – Bestaande steun en bijzondere projectsteun voor woningcorporaties, C(2009)9963 def.
- Besluit van de Europese Commissie van 26 januari 2010 betreffende steunmaatregel E 5/2005 (ex NN 170b/2003) – Nederland – Jaarlijkse financiering van de Nederlandse publieke omroep, *PbEU* 2010, C 74/4.
- Besluit van de Europese Commissie van 11 december 2012 inzake steunmaatregel zaak SA.33083 (2012/C) (ex 2012/NN) en SA. 35083 (2012/C) (ex 2012/NN) – Italië, *PbEU* 2012, C 381/32.
- Brief van de Europese Commissie van 1 oktober 2014, ‘Steunmaatregel SA.38517 (2014/C) (ex 2014/NN) – Uitvoering van arbitrale uitspraak Micula/Roemenië van 11 december 2013’, *PbEU* 2014, C 393/27.
- Brief van de Europese Commissie van 11 juni 2015, ‘Steunmaatregel SA.39235 (2015/C) (ex 2015/NN) – Advertentiebelasting’, *PbEU* 2015, C 136/7.
- Besluit van de Europese Commissie van 22 juli 2015 betreffende steunmaatregel SA.13869 (C 68/2002) (ex NN 80/2002) – Herclassificatie van de belastingvrije boekhoudkundige voorzieningen voor de vervanging van het hoogspanningsnet als kapitaal die door Frankrijk ten uitvoer is gelegd ten gunste van EDF, *PbEU* 2016, L 34/152.
- Besluit van de Commissie van 21 oktober 2015 met als kenmerk C(2015) 7143 betreffende steunmaatregel SA.38374 (2014/C ex 2014/NN) die Nederland ten gunste van Starbucks ten uitvoer heeft gelegd, C(2015) 7142 def.

2 VERORDENINGEN, RICHTLIJNEN EN ANDERE BESLUITEN VAN DE INSTELLINGEN VAN DE EUROPESE UNIE

Richtlijn 89/665

Richtlijn 89/665/EEG van de Raad van 21 december 1989 houdende coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende de toepassing van de beroepsprocedures inzake het plaatsen van overheidsopdrachten voor leveringen en voor de uitvoering van werken, *PbEU* 1989 L 395, 33.

- Richtlijn 93/13/EEG (richtlijn oneerlijke bedingen)
Richtlijn 93/13/EEG Van de Raad van 5 april 1993 betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten, *PbEU* 1993, L 95/29.
- Verordening 994/98 (oude machtigingsverordening)
Verordening 994/98/EG van de Raad van 7 mei 1998 betreffende de toepassing van de artikelen 92 en 93 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap op bepaalde soorten van horizontale steunmaatregelen, *PbEG* 1998, L 142/1
- Verordening 659/1999 (Procedureverordening – oud)
Verordening (EG) nr. 659/1999 van de Raad tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 93 van het EG-Verdrag, *PbEU* 1999, L 83/1.
- Verordening 1/2003 (mededingingsverordening)
Verordening nr. 1/2003/EG van de Raad van 16 december 2002 betreffende de uitvoering van de mededingingsregels van de artikelen 81 en 82 van het Verdrag, *PbEU* 2003, L 1/1.
- Richtlijn 2003/87
Richtlijn 2003/87/EG van het Europees Parlement en de Raad van 13 oktober 2003 tot vaststelling van een regeling voor de handel in broeikasgasemissierechten binnen de Gemeenschap en tot wijziging van Richtlijn 96/61/EG van de Raad, *PbEU* 2003, L 275/32.
- Commissieverordening 773/2004
Verordening 773/2004/EG van de Commissie van 7 april 2004 betreffende procedures van de Commissie op grond van de artikelen 81 en 82 van het Verdrag, *PbEU* 2004, L 123/18.
- Commissieverordening 794/2004 (uitvoering Procedureverordening)
Verordening 794/2004 van de Commissie van 21 april 2004 tot uitvoering van Verordening 659/1999 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 93 van het EG-verdrag, *PbEU* 2004, L 140/1.
- Commissiebeschikking 2005/842 (DAEB-beschikking)
Beschikking 2005/842/EG van de Europese Commissie van 28 november 2005 betreffende de toepassing van artikel 86, lid 2, van het EG-Verdrag op staatssteun in de vorm van compensatie voor de openbare dienst die aan bepaalde met het beheer van diensten van algemeen economisch belang belaste ondernemingen wordt toegekend, *PbEU* 2005, L 312/67.
- Richtlijn 2006/54 (gelijke behandeling mannen en vrouwen)
Richtlijn 2006/54/EG van het Europees Parlement en de Raad van 5 juli 2006 betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke kansen en gelijke behandeling van mannen en vrouwen in arbeid en beroep, *PbEU* 2006, L 204/23.
- Commissieverordening 1998/2006 (oude de-minimisverordening)
Verordening 1998/2006 van de Commissie van 15 december 2006 betreffende de toepassing van de artikelen 87 en 88 van het Verdrag op de-minimissteun, *PbEU* 2006, L 379/5.
- Richtlijn 2007/66 (rechtsbeschermingsrichtlijn)
Richtlijn 2007/66/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2007 tot wijziging van de Richtlijnen 89/665/EEG en 92/13/EEG van de Raad met betrekking tot de verhoging van de doeltreffendheid van de beroepsprocedures inzake het plaatsen van overheidsopdrachten, *PbEU* 2007, L 335/31.

Commissieverordening 360/2012 (DAEB de-minimisverordening)

Verordening nr. 360/2012/EU van de Commissie van 25 april 2012 betreffende de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie op de-minimissteun verleend aan diensten van algemeen economisch belang verrichtende ondernemingen, *PbEU* 2012, L 114/8.

Commissiebesluit 2012/21 (DAEB-besluit)

Besluit nr. 2012/21/EU van de Europese Commissie van 20 december 2011 betreffende de toepassing van art. 106 lid 2 VWEU op staatssteun in de vorm van compensatie voor de openbare dienst, verleend aan bepaalde met het beheer van diensten van algemeen economisch belang belaste ondernemingen, *PbEU* 2012, L 7/3.

Verordening 733/2013 (machtigingsverordening)

Verordening Nr. 733/2013/EU van de Raad van 22 juli 2013 tot wijziging van Verordening (EG) nr. 994/98 betreffende de toepassing van de artikelen 92 en 93 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap op bepaalde soorten van horizontale steunmaatregelen, *PbEU* 2013, L 204/11.

Verordening 734/2013 (wijziging Procedureverordening)

Verordening Nr. 734/2013/EU van de Raad van 22 juli 2013 tot wijziging van Verordening (EG) nr. 659/1999 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 93 EG-Verdrag, *PbEU* 2013, L 204/15.

Commissieverordening 1407/2013 (de-minimisverordening)

Verordening Nr. 1407/2013/EU van de Commissie van 18 december 2013 betreffende de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie op de-minimissteun, *PbEU* 2013, L 352/1.

Commissieverordening 1408/2013 (landbouw de-minimisverordening)

Verordening Nr. 1408/2013/EU van de Commissie van 18 december 2013 inzake de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie in de Landbouwsector, *PbEU* 2013, L 352/9.

Commissieverordening 651/2014 (AGGV)

Verordening 651/2014/EU van de Commissie van 17 juni 2014 waarbij bepaalde categorieën steun op grond van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag met de interne markt verenigbaar worden verklaard, *PbEU* 2014 L 187/1.

Commissieverordening 702/2014 (landbouwvrijstellingsverordening)

Verordening 702/2014/EU van de Europese Commissie van 25 juni 2014 waarbij bepaalde categorieën steun in de landbouw- en de bosbouwsector en in plattelandsgebieden op grond van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie met de interne markt verenigbaar worden verklaard, *PbEU* 2014, L 193/1.

Commissieverordening 717/2014 (visserij de-minimisverordening)

Verordening nr. 717/2014/EU van de Commissie van 27 juni 2014 inzake de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie op de-minimissteun in de visserij- en aquacultuursector, *PbEU* 2014, L 190/45.

Richtlijn 2014/104 (richtlijn privaatrechtelijke handhaving mededingingsrecht)

Richtlijn 2014/104/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 november 2014 betreffende bepaalde regels voor schadevorderingen volgens nationaal recht

wegens inbreuken op de bepalingen van het mededingingsrecht van de lidstaten en van de Europese Unie, *PbEU* 2014, L 349/1.

Verordening 2015/1589 (Procedureverordening)

Verordening (EU) nr. 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (codificatie), *PbEU* 2015, L 248/9.

3 OVERIGE DOCUMENTEN VAN DE INSTELLINGEN VAN DE EUROPESE UNIE

Mededelingen en overige soft law van de Europese Commissie

- Mededeling van de Europese Commissie van 8 juli 1989, Steun aan de synthetische vezelindustrie in de Gemeenschap, *PbEU* 1989, C 173/5.
- Mededeling van de Europese Commissie van 10 juli 1997 betreffende staatssteunelementen bij de verkoop van gronden en gebouwen door openbare instanties, *PbEU* 1997, C 209/3.
- Mededeling van de Europese Commissie van 10 december 1998 over de toepassing van de regels betreffende steunmaatregelen van de staten op maatregelen op het gebied van de directe belastingen op ondernemingen, *PbEU* 1998, C 384/3.
- Mededeling van de Commissie van 3 februari 2001, Communautaire kaderregeling inzake staatssteun ten behoeve van het milieu, *PbEU* 2001, C 37/03.
- Kaderregeling van de Commissie van 30 december 2003 inzake staatssteun aan de scheepsbouw, *PbEU* 2003, C 317/11.
- Mededeling van de Commissie van 27 april 2004 betreffende de samenwerking tussen de Commissie en de rechterlijke instanties van de EU-lidstaten bij de toepassing van de artikelen 81 en 82 van het Verdrag, *PbEU* 2004, C 101/54.
- Mededeling van de Commissie van 1 oktober 2004, Communautaire richtsnoeren inzake reddings- en herstructureringssteun aan ondernemingen in moeilijkheden, *PbEU* 2004, C 244/2.
- Actieplan staatssteun "Minder en beter gerichte staatssteun: een routekaart voor de hervorming van het staatssteunbeleid (2005-2009)", COM(2005)795.
- Mededeling van de Europese Commissie van 9 december 2005 inzake communautaire richtsnoeren voor financiering van luchthavens en aanloopsteun van de overheid voor luchtvaartmaatschappijen met een regionale luchthaven als thuishaven, *PbEU* 2005, C 312/1.
- Bekendmaking van de Commissie van 15 november 2007, 'Naar een doelmatige tenuitvoerlegging van beschikkingen waarbij lidstaten wordt gelast onrechtmatige en onverenigbare steun terug te vorderen', *PbEU* 2007, C 272/4.
- Mededeling van de Europese Commissie van 20 juni 2008 betreffende de toepassing van de artikelen 87 en 88 van het EG-verdrag op staatssteun in de vorm van garanties, *PbEU* 2008, C 155/08.
- Mededeling van de Commissie van 9 april 2009 over de handhaving van de staatssteunregels door de nationale rechterlijke instanties, *PbEU* 2009, C 85/1 (Mededeling 2009).

- Mededeling van de Commissie van 16 juni 2009 betreffende een vereenvoudigde procedure voor de behandeling van bepaalde soorten staatssteun, *PbEU* 2009, C 136/3.
- Mededeling van de Commissie van 16 juni 2009 'Gedragscode voor een goed verloop van de staatssteunprocedures', *PbEU* 2009, C 136/13.
- Mededeling van de Europese Commissie van 27 oktober 2009 betreffende de toepassing van de regels inzake staatssteun op de publieke omroep, *PbEU* 2009, C 275/1.
- Mededeling van de Commissie van 11 januari 2011 betreffende de toepassing van de staatssteunregels van de Europese Unie op voor het verrichten van diensten van algemeen economisch belang verleende compensatie, *PbEU* 2012, L 8/4.
- Werkdocument van 4 oktober 2011 van de diensten van de Commissie betreffende de toepassing van het EU-aanbestedingsrecht op de betrekkingen tussen aanbestedende diensten ('publiek-publieke samenwerking'), SEC (2011) 1169.
- Mededeling van de Commissie van 8 mei 2012 aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's, De modernisering van het EU staatssteunbeleid, COM(2012) 209 def.
- Mededeling van de Commissie van 5 juni 2012, Richtsnoeren betreffende bepaalde staatssteunmaatregelen in het kader van de regeling voor de handel in broeikasgasemissierechten na 2012, *PbEU* 2012, C 158/4.
- Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie, *PbEU* 2012 L 265/1
- Mededeling van de Commissie van 26 januari 2014, EU-richtsnoeren voor de toepassing van de staatssteunregels in het kader van de snelle uitrol van breedbandnetwerken, *PbEU* 2013 C 25/1.
- Mededeling van de Commissie van 27 juni 2014, Kaderregeling betreffende staatssteun voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie, *PbEU* 2014 C 198/1.
- Mededeling van de Commissie van 28 juni 2014, Richtsnoeren staatssteun ten behoeve van milieubescherming en energie 2014-2020, *PbEU* 2014, C 200/01.
- Mededeling van de Commissie van 31 juli 2014, Richtsnoeren voor reddings- en herstructureringssteun aan niet-financiële ondernemingen in moeilijkheden, *PbEU* 2014, C 249/1.
- Mededeling van de Commissie betreffende de thans bij terugvordering van staatssteun toe te passen rentepercentages en de referentie- en disconteringspercentages voor 28 lidstaten, zoals die vanaf 1 juli 2016 gelden, *PbEU* 2016, C 219/27.
- Mededeling van de Commissie betreffende het begrip 'staatssteun' in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *PbEU* 2016, C 262/1.

Overig

- Toetredingsakte 2003
Akte betreffende de toetredingsvoorwaarden voor de Tsjechische Republiek, de Republiek Estland, de Republiek Cyprus, de Republiek Letland, de Republiek Litouwen, de Republiek Hongarije, de Republiek Malta, de Republiek Polen, de Republiek Slovenië en de Slowaakse Republiek en de aanpassing van de Verdragen waarop de Europese Unie is gegrond, *PbEU* 2003 L 236/33.

- Verzoekschrift van de Europese Commissie, ingesteld op 29 augustus 2007, nr. C-401/07 (*Commissie/Nederland*).
- Europese Rekenkamer (Speciaal verslag 15/2011)
Europese Rekenkamer, *Waarborgen de procedures van de Commissie een effectief beheer van de controle op staatssteun?*, Speciaal Verslag nr. 15/2011.
- Resolutie van het Europees Parlement van 17 januari 2012 over de modernisering van het staatssteunbeleid, 2012/2920 (RSP).
- Aanbevelingen aan de nationale rechterlijke instanties over het aanhangig maken van prejudiciële procedures, *PbEU* 2012, C 338/1.
- Voorstel van de Europese Commissie van 5 december 2012 voor een verordening van de Raad tot wijziging van Verordening nr. 659/1999/EG van de Raad tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 93 van het EG-Verdrag, COM(2012) 725 def., p. 4.
- Scorebord Staatssteun 2012
Verslag van de Commissie van 21 december 2012, Scorebord Staatssteun – Editie 2012, COM(2012) 778 def.
- Persbericht van de Europese Commissie van 29 april 2015 (IP/15/4889).
- Jaarverslag Hof van Justitie van de Europese Unie 2015
Hof van Justitie van de Europese Unie, *Jaarverslag 2015. Gerechtelijke werkzaamheden*, Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie 2016.
- DG Competition Working Paper on State Aid and Tax Rulings (3 juni 2016).

Overige documenten

- ICER-rapport 2002
Interdepartementale Commissie Europees Recht (ICER), *Werkgroep Trends in de rechtspraak, Terugvordering van staatssteun*, (rapport van 27 juli 2002, ICER 2002-03/30b rev).
- Jaarverslag Hoge Raad 2009-2010
Hoge Raad der Nederlanden, *Verslag over 2009-2010*.
- Brief van de NOB 2008
De Nederlandse Orde van Belastingadviseurs, brief aan de Vaste Commissie voor Justitie van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 22 mei 2008.
- Rapport 'Olagligt statsstöd' 2011
Rapport 'Olagligt statsstöd. Betänkande av Statsstödsutredningen, Stockholm 2011, SOU 2011:69, beschikbaar via <http://www.regelradet.se/wp.content/files_mf/13328484642011_465_ce872586.pdf>.
- Schriftelijke opmerkingen van de Nederlandse regering van 24 september 2012 in de zaak C-284/12 (*Lufthansa*).

Trefwoordenregister

A

Aanbesteding | 37, 95, 113, 118, 191-2, 206, 208-210, 255, 268-271, 292, 306, 459, 476, 482, 491, 542-3, 565, 566

Aanmelding | **52-3**, 286, 421, 493

- Gevolgen van | 276, 345-6
- Om redenen van rechtszekerheid | 53, 347
- Pre-notificatie | 52
- Uitleg van | 373-4, 293
- Uitzonderingen | 51, **54-5**, 59-60, 86, 141, 226-7, 286, 290, 388, 495, 558, 586
- Vereenvoudigde procedure | 53
- Veroordeling tot | 111, 360, 482, 494-5

Algemene beginselen van behoorlijk bestuur | 244, 245, 284-6, 291-2, 298-300, 372, 381-2, 417, 436, 440, 495, 540, 563, 576, 585

- Concurrentiepositie | 307-8, 381

Ambtshalve

- Toepassing door rechter | 15, 135-6, 168, 188, 235-6, 242-3, 245, **255-261**, 267, 418, 432, 483, 573, 574
- Onderzoek door Commissie | 58-9

Amicus curiae: zie vragen aan de Europese Commissie

Arbitrage | 204, 367-8

Autonomie van partijen | 15, 117, 234, 483, 563

B

Begunstigde

- Definitie | 25
- Vaststellen van | 64-5, 67, 90, 430, 481, 515, 569

· Rechten en plichten van | 53, 54, 70, 83, 163, 246, 415, 421, 425, 438, 453, 466, 513, 524, 559, 563

· Aansprakelijkheid van: zie schadevergoeding

· Kring van begunstigden | 95, 96, 98, 446

· Meerdere begunstigden | 468-471, 569

Belang

· Belangvereisten | 148, **150-6**, 307, 309, 526, 556, 559, 575

· Belanghebbende | 15, 53, 58, 60, 70, 83, 122, 125, 128, 132, 150-2, 162-3, 167, 169, 409, 516, 555, 558, 561

· Concurrentiebelang | 70, 83, 117-8, 122-3, 136, 148, 150-1, 160-1, 163, 166-9, 173-184, 191, 199-201, 206, 485, 510, 546, 554, 556, 558, 562, 566, 578

· Procesbelang | **155-6**, 166, 394, 180-184, 286, 445, 559

· Voldoende belang | **155-6**, 187, 191, 199-203, 206, 208-201, 414, 536, 566

· Relativiteit | **152-5**, 161, 170-2, 179-180, 184-5, 188-190, 192-4, 199, 558, 561-2, 566

· Belangenvereniging | 207

· Kring van belanghebbenden | 161, 177, 199-201, 205

· Belangenafweging | 416, 420, 453, 484-9, 567

Beschermingsbereik | 153-4, 160-3, 178, 188-9, 193, 206, 208, 259, 419, 480, 489-490, 562, 572, 574

Bestaande steun | **55-6**, 86-7, **332-6**, 364-5, 380-7, 453-4, 562-3

Bestemmingsplan: zie ruimtelijke ordening
 Bestuurlijke lus | 292, 409, 411, 450, 557

Bewijs

- Bewijslast | 244-5, 286, 296-7, 564
- Bewijslastomkering | 238, 245, 250, 557
- Bewijslastverlichting | 238, 250, 565
- Vermoeden | 238, 245, 250, 270, 292, 305, 565
- Stelplicht | 80, 236-9, 263-7, 279-280, 282, 557, 564
- Verzwaarde stelplicht | 238, 250, 267-8, 274, 305, 349, 564

Bewijsstandaard: zie toetsingsmaatstaf

Bezwaar: zie voorprocedure

Brieven (van de Commissie) | 66, 289, 349-352, 368, 393

C

Coherentie | 9-11, 49, 105, 309, 367, 531, 534

Concessies: zie aanbesteding

Concurrentiebelang: zie belang

Concurrentievervalsing | 43-5, 48, 231, 279, 428

Condemnatoire vordering: 414, 417, 479, 482

Conforme interpretatie: zie

Unierechtconforme interpretatie

Consumentenrecht | 5, 13, 31, 257, 258, 422, 483

Conversie: zie nietigheid

Costanzo-verplichting | 64, 427, 560

Cumulatie | 45, 54, 48, 369-374

D

DAEB | 36-7, 45, 87, 204-5, 233, 269, 281, 286, 289, 290, 386, 452

- DAEB-besluit | 54, 141, 290, 375-8

De minimis | 44-5, 54, 65, 86, 117, 296, 415, 435, 439

Deskundigenonderzoek | 120, 204-5, 240, 358, 242, 281, 290, 296, 298, 476

Dienstige maatregelen: zie bestaande steun

Doeltreffendheid: zie Nationale procedurele autonomie

Dubbele bevoegdheidsgrondslag | 430, 432, 560

Dwingend bestemmingsverband: zie heffingen

E

Eerlijk proces: zie procedurele waarborgen

Effectiviteitsbeginsel: zie Nationale procedurele autonomie

Europese subsidies | 41, 427-8, 430

Evenredigheidsbeginsel | 439

Ex nunc / ex tunc | 382-3

Expertise | 22, 112, 133-4, 137, 226, 298-9, 306, 324, 338, 345, 353, 389, 546, 570

F

Faillissement | 67, 119, 471-3, 516

Finale geschilbeslechting | 244, 285, 288, 292, 408, 411, 437-8, 349-443, 556-7

Financiële uitvoerbaarheid: zie ruimtelijke ordening

Formele onderzoeksprocedure | 52-3, 86, 276, 325, 330, 356-360, 485, 518

Formele rechtskracht | 147, 151, 157, 167

G

Geheimhouding: zie informatie (toegang tot)

Gelijkheidsbeginsel | 168-9, 180, 190, 299, 439

Gelijkwaardigheidsbeginsel: zie Nationale procedurele autonomie

Gezag van gewijsde | 67, 80-1, 185, 300, 438

Goede procesorde | 148, 185, 372

Goedkeuring

- Besluit | 53, 128, 321-2, 331-2, 361-380, 394-5, 426, 453, 471, 558, 563, 572
 - Essentiële elementen van | 364-6
 - Onder voorwaarden | 53, 331, 362
- H**
- Handelsverkeer: zie interstatelijk effect
- Handhaving
- Publieke | 12-4, 16, 23-4, 221, 307, 309, 545-7, 582
 - Private | 12-4, 23-4, 412, 416, 475, 478, 575, 576, 580-2, 584
 - Verzoek | 539, 543
- Heffingen | 41, 83, 95-6, 102, 120, 124, 128-130, 132-3, 160-1, 169-172, 184, 203, 227-8, 286, 406, 412, 447-8, 541, 555, 561
- Dwingend bestemmingsverband | 47-8, 50, 95, 124, 171-2, 447-8, 561
- Hoorplicht: zie procedurele waarborgen
- I**
- Informatie (toegang tot) | 134-5, 239-240, 245-6, 249-251, 260, 266, 280, 281-2, 292, 305-7, 493, 511, 526, 565, 571
- Inbreukprocedure | 68-9, 434, 511, 538
- Inlichtingen: zie vragen aan de Europese Commissie
- Interstatelijk effect | 45-8, 231, 233, 284, 290, 307
- K**
- Kennisparadox | 337-8, 389
- Klacht | 58-9, 112, 137, 162-3, 182, 303, 318, 345-8, 392-3
- Kwantificatie | 65-6, 84, 468, 481, 524
- L**
- Leer van de dubbele bevoegdheidsgrondslag: zie dubbele bevoegdheidsgrondslag
- Legaliteitsbeginsel | 425, 429-433, 560
- Lijdelijkheid | 15, 234, 288, 341, 563
- Loyaliteitsbeginsel | 63, 68, 72-4, 82, 136, 164, 256, 323, 334-5, 376-7, 381-2, 431-2, 520, 547, 563
- M**
- Mededingingsvervalsing: zie concurrentievervalsing
- MEOP | 35-6, 358, 231, 264, 279
- Misbruik
- Van steun | 58, 62
 - Van recht | 156, 204, 461
- Modernisering | 31-2, 49, 54-5, 57, 139, 141, 251, 309, 320-1, 387, 508-9, 582, 586
- N**
- Nakoming (vordering tot) | 203, 278-9, 475, 565
- Nationale procedurele autonomie | 4-6, 25, 63, 73, 75-81, 158-160, 253, 406, 523, 533, 553, 573, 576, 580
- Gelijkwaardigheidsbeginsel | 77, 80-1, 126, 158, 208, 249, 255-6, 443, 451, 474, 493
 - Effectiviteitsbeginsel | 9, 76-82, 159, 177-8, 190, 192, 202, 208, 249, 256-7, 268, 433, 443, 451, 474, 556, 560
 - Effectieve rechtsbescherming | 72, 78, 81-2, 159, 200, 208, 257, 451, 478
 - Bevoegdheid = verplichting | 77-8, 256, 259
 - Procedurele *rule of reason* | 79-80, 164, 256, 275
- Nietigheid | 92-4, 119, 201, 204, 259, 278, 414, 417-9, 460, 470, 475, 477, 480, 486, 489, 513, 566, 568-9, 572
- Partiële nietigheid | 419, 420-2, 453-468, 479-480, 567, 569, 575
 - Conversie | 419, 420-2, 466, 575
- Nieuwe zaaksbehandeling | 15, 243, 245, 408
- O**
- Onaantastbaarheid | 147, 181, 442, 543

Omvang van de steun: zie
kwantificatie
Onderneming | 37, 232, 233, 289
Ongerechtvaardigde verrijking | 96,
417, 469-470, 471, 569
Ongeschreven recht | 297, 424-6, 429,
431, 491, 560
Onrechtmatige daad | 167, 413-4, 417,
419, 452, 473, 479
Ontbinding (vordering tot) | 416-7,
475, 482, 484, 513, 566
Onteigening | 120, 192-4, 207-8, 466,
569
Onverschuldigde betaling | 412, 417,
419, 460, 467, 513, 568
Openbaarheid: zie informatie (toegang
tot)
Openbaredienstverplichting: zie DAEB
Opschortingsbevel | 60, 68

P

Partijautonomie: zie autonomie van
partijen
Prejudiciële vragen | 70, 83, **103-4**,
119, 129, 153, 162, 170-1, 178, 193,
205, 208, 248, 253, 257, 258, 259,
260, 281, 292, 306, 329, 332, 336-7,
342, 368, 369, 378, 382, 387, 390-1,
395, 462, 489, 558, 579
Private marktinvesteerder: zie MEOP
Procedurele waarborgen | 10, 81, 194,
327, 337-8, 340-2, 391, 393, 494, 527
Procesbelang: zie belang
Publiek-private samenwerking | 115

R

Rechtsmachtverdeling | **114-7**, 147,
152, 156-7, 167, 192, 413, 433, 526,
533, 542-3, 571, 583-4
Rechtstreekse werking | 72, **74-5**, 83,
84, 160, 427, 495, 518, 519, 560
Rechtzekerheid | 53, 55, 63, 36, 382,
388, 418, 425, 480, 514, 522
Redelijkheid en billijkheid | 238, 245,
417, 420, 461, 466, 469
Relativiteit: zie belang
Rente: zie terugvordering

Ruimtelijke ordening | 115, 125-6, 153,
186-190, 194, 227-8, 285, 350, 352,
449-452, 453, 543, 561, 576
Ruling | 132-5

S

Schadevergoeding
· Van de overheid | 75, 83, 96-8,
102, 183, 201, 307, 406, 412-3, 438,
452-454, 471, 475, 541, 490-2, 556,
568
· Van de begunstigde | 98-9, 121,
492-4, 568
Selectiviteit | 37-9232, 233
Soft law | 37, 48-9, 51-2, 126-7, 130,
248, 268-9, 279, 319-320, 369, 370,
387, 435
· Als grondslag | 391, 393
· Mededeling definitie
staatssteun | 35, 47, 48-9, 134,
248

Specialiteitsbeginsel | 185
Stelplicht: zie bewijs
Staatsmiddelen | 39-43, 232, 233, 286
Staatssteunautoriteit | 545-7
Staatssteunmodernisering: zie
modernisering
Subjectivering | 15, 153, 175, 241
Subsidieverordening | 296-7

T

Taxatie | 264, 274, 312, 467-8
Termijnen
· Nationaal | 246, 256, 356, 510,
521-524
· Europees | 52
· Verjaring | 63, 67, 90
Terugvordering
· Besluit (Commissie) | **61-70**, 80,
82-4, 86, 90, 118-9, 123, 331, 360,
406, 427, 432, 434, 460, 511, 518-9,
538-9, 560
· Bevel (Commissie) | 60, 68
· Grondslag | 67, 424-433, 460,
467, 474-5, 477-480, 510-521,
538-541, 556, 560, 569, 571, 575

- Gelasten van (rechter) | **89-94**, 183, 406, 410, 434, 440, 450, 482-3, 518-9, 539-510
 - Uit eigen beweging (overheid) | 124, 163-5, 301, 424-434, 443, 459-475, 519-521, 540-1, 544, 560
 - Vordering tot | 307, 467, 480-1, 566
 - Bij verenigbare steun | **100-3**, 406, 517
 - Van rente | 66, **93-4**, 101-2, 123, 420, 431-4, 473-5, 510, 514, 517, 560, 568, 569
- Toegang tot informatie: zie informatie
- Toerekenbaarheid: zie staatsmiddelen
- Toetsingsmaatstaf | 187, 251-3, 271, 306-7, 349, 421, 449-450, 493-4, 511, 526-7, 541, 561
- In kort geding | 238, 254-5, 271-5, 282, 293-4, 352-4, 358, 486
- U**
- Unierechtconforme interpretatie | 72, **73**, 75, 88, 251, 410, 421, 426, 431, 465, 469-470, 472, 473-4, 569
- V**
- Verenigbaarheid | **50-2**, 87, 105, 436, 493, 562
- Besluit: zie goedkeuring
- Vergewisplicht | 284-6, 290, 291-3, 306, 381, 556-7
- Ridderstee | 298-301, 520, 541, 561, 584-5
- Verklaring voor recht | 156, 201-2, 343, 414-5, 417, 419, 475, 477-9, 566
- Vertrouwensbeginsel | 63, 67, 82, **90-2**, 129, 180, 190, 300, 357, 395, 461
- Voordeel | **34-5**, 231, 233, 268-271, 306, 470
- Voorlopig oordeel (rechter) | 274, 344, 352
- Voorlopige rechtsbescherming | 22, 83, **99**, 194-5, 210-1, 275, 276, 350-1, 353-4, 359-360, 409, 415-6, 452-454, 476, 486-9, 492, 511, 525, 557-8, 563, 565, 570
- Voorkomen van steun | **94-5**, 406, 435-9, 475-7, 481-490, 525, 541
- Voorprocedure | 113, 241, 356, 408, 450, 541, 555
- Voorrang | **73-5**, 521
- Voorwaardelijk besluit: zie goedkeuring
- Vragen aan de Europese Commissie | 73, 87, **104-5**, 245, 286, 289, 292, 318, 328-9, **336-9**, 341, 351, 362, 368, 378, 387-375, 430, 442, 473, 527, 558, 565
- *Amicus curiae* | 105, 387, 391
- Vrijstelling: zie aanmelding
- W**
- Weigering | 297, 299-301, 435, 437, 512, 520, 559, 560
- Wet KEI | 15-7, 25, 236, 240
- Wet markt en overheid | 545, 546
- Wetsvoorstel terugvordering staatssteun
- Wts 2008 | 90, 94, 123, 402, 434, 474, 508-9, **511-534**
 - Wts 2016 | 297, 300-1, 402, 426, 434, 508-9, 512, 518, 520, 524, 526, 535-6, 537, 538-541, 544-5, 586-7

Bijlagen

Bijlage I

Bestudeerde uitspraken per categorie

- 1 STAATSSTEUNUITSPRAKEN VAN DE BURGERLIJKE RECHTER
 - 1.1 Uitspraken waarin aan een concurrent een voordeel zou zijn toegekend
 - Vzr. Rb Zeeland-West-Brabant 17 juli 2015, ECLI:NL:RBZWB:2015:4614 (*Royalton Hill*).
 - Hof Den Haag 3 maart 2015, ECLI:NL:GHDHA:2015:404 (*Metterwoon Holding*).
 - Hof 's-Hertogenbosch 17 februari 2015, ECLI:NL:GHSHE:540 (*ShanksNederland*).
 - Hof Den Haag 9 december 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:4216 (*Snellaadpunten elektrische auto's*).
 - Hof Den Haag 25 november 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:3702 (*Andes*).
 - Vzr. Rb Limburg 26 september 2014, ECLI:NL:RBLIM:2014:8299 (*Petronella*).
 - Rb Zeeland-West-Brabant 27 juni 2014, ECLI:NL:RBZWB:2014:4421 (*Beelen Groep*).
 - Rb Den Haag 8 december 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:19337 (*Essent Energie Productie*).
 - Rb Den Haag 14 mei 2014, ECLI:NL:RBDHA:2014:5878 (*Stichting Energy Claim*).
 - Vzr. Rb Den Haag 7 mei 2014, ECLI:NL:RBDHA:2014:5582 (*Metterwoon*).
 - Hof 's-Hertogenbosch 11 februari 2014, ECLI:NL:GHSHE:2014:281 (*Shanks Nederland*).
 - Rb Den Haag 31 december 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:18370 (*Terschellingse veerdienstbedrijf EVT*).
 - Vzr. Rb Den Haag 18 september 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:15949 (*Stichting Wonen Wateringen*).
 - Rb Amsterdam 11 september 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:5591 (*MuzyQ*).
 - Hof Arnhem-Leeuwarden 3 september 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:6675 (*Sita Nederland*).
 - Vzr. Rb Den Haag 25 juli 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:9096 (*Snellaadpunten elektrische auto's*).
 - Rb Midden Nederland 15 mei 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:CA0341 (*DOF Development*).
 - Rb Amsterdam 21 februari 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:BZ1986 (*Attero Zuid*).
 - HR 18 januari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY0543 (*P1 Holding*).

- Rb Leeuwarden 12 december 2012, ECLI:NL:RBLEE:2012:BY5837 (*Eigen Veerdienst Terschelling*).
- Rb 's-Hertogenbosch 24 oktober 2012, ECLI:NL:RBSHE:2012:BY1110 (*Shanks Nederland*).
- Rb Amsterdam 21 september 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BX9050 (*CBS Outdoor*).
- Rb Almelo 25 juli 2012, ECLI:NL:RBALM:2012:BX3635 (*Ruilverkaveling Rijssen West*).
- Rb Assen 30 mei 2012, ECLI:NL:RBASS:2012:BW7185 (*Apotheek X*).
- Rb Zutphen 22 mei 2012, ECLI:NL:RBZUT:2012:BW6294 (*Quarosand Zorgontwikkeling*).
- Vzr. Rb 's-Gravenhage 27 maart 2012, ECLI:NL:RBSGR:2012:BW0018 (*Veolia Transport*).
- Rb Rotterdam 7 februari 2012, ECLI:NL:RBROT:2012:BV3091 (*Connexxion Openbaar Vervoer*).
- Hof 's-Hertogenbosch 17 januari 2012, ECLI:NL:GHSHE:2012:BV1367 (*Shanks*).
- HR 18 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BU4900 (*AVR-Afvalverwerking*).
- Rb 's-Gravenhage 16 november 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BU6720 (*Parkeer Management Nederland*).
- Rb Arnhem 2 november 2011, ECLI:NL:RBARN:2011:BU3569 (*P1 Holding*).
- Hof Amsterdam 4 oktober 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BT8434 (*Apotheek Amerongen-Elst*).
- Hof Leeuwarden 5 juli 2011, ECLI:NL:GHLEE:2011:BR0389 (*SITA Recycling*).
- Hof Arnhem 26 april 2011, ECLI:NL:GHARN:2011:BQ3090 (*P1 Holding*).
- Rb Alkmaar 20 april 2011, ECLI:NL:RBALK:2011:BQ2032 (*EFW*).
- Rb 's-Hertogenbosch 28 maart 2011, ECLI:NL:RBSHE:2011:BP9487 (*Shanks Nederland*).
- Vzr. Rb Utrecht 4 maart 2011, ECLI:NL:RBUTR:2011:BP6990 (*Huidekoper*).
- Rb Alkmaar 26 november 2010, ECLI:NL:RBALK:2010:BO5112 (*EFW*).
- Rb Arnhem 10 november 2010, ECLI:NL:RBARN:2010:BO4451 (*P1 Holding*).
- Rb 's-Gravenhage 18 augustus 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BN4777 (*P1 Holding*).
- Vzr. Rb Maastricht 3 mei 2010, ECLI:NL:RBMAA:2010:BM3162 (*AZM*).
- Rb Leeuwarden 27 januari 2010, ECLI:NL:RBLEE:2010:BL0852 (*Sita Nederland*).
- Hof 's-Gravenhage 18 februari 2010, ECLI:NL:GHSGR:2010:BL7630 (*Stichting Vrijplaats Koppenhinksteeg*).
- Rb 's-Gravenhage 13 januari 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BK9316 (*Stichting Duurzaam Verpakkingsglas*).
- Vzr. Rb 's-Gravenhage 8 januari 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BK8654 (*Stichting Vrijplaats Koppenhinksteeg*).
- Hof 's-Gravenhage 15 december 2009, ECLI:NL:GHSGR:2009:BK6928 (*AVR*).
- Rb Alkmaar 3 december 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BL4512 (*Kringloopbedrijf Goedwerk Alkmaar*).
- Rb 's-Gravenhage 28 oktober 2009, ECLI:NL:RBSGR:2009:BK6917 (*Commissariaat voor de Media*).

- Rb 's-Gravenhage 25 augustus 2009, ECLI:NL:RBSGR:2009:BJ5981 (*AVR-Afvalverwerking*).
- Vzr. Rb Dordrecht 12 mei 2009, ECLI:NL:RBDOR:2009:BI3617 (*Stichting Behoud Polders Graafstroom*).
- Vzr. Rb Arnhem 4 februari 2009, ECLI:NL:RBARN:2009:BH1923 (*Stichting Vilente*).
- Rb Middelburg 14 januari 2009, ECLI:NL:RBMID:2009:BH9867 (*Beursgebouw Vlissingen*).
- Vzr. Rb Rotterdam 11 december 2008, ECLI:NL:RBROT:2008:BH5000 (*Arriva*).
- Rb Maastricht 8 oktober 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BF7031 (*P1 Holding*).
- Rb 's-Gravenhage 24 september 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BF4232 (*De Raad Bouw*).
- Hof 's-Gravenhage 5 juni 2008, ECLI:NL:GHSGR:2008:BD6256 (*Orange Nederland*).
- Rb 's-Gravenhage 12 oktober 2007, ECLI:NL:RBSGR:2007:BB5509 (*Taskforce Woningbouw*).
- Rb 's-Gravenhage 18 september 2007, ECLI:NL:RBSGR:2007:BB5302 (*E-functionaliteit*).
- HR 1 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA1825 (*Tankslag*).
- Hof Amsterdam 18 januari 2007, ECLI:NL:GHAMS:2007:AZ6508 (*UPC Nederland*).
- Vzr. Rb Amsterdam 22 juni 2006, ECLI:NL:RBAMS:2006:AX9229 (*UPC Nederland*).

1.2 Uitspraken over de handhaving van een terugvorderingsbesluit van de Commissie

- Rb Rotterdam 18 september 2013, ECLI:NL:RBROT:2013:9330 (*KG Holding*).
- Rb Rotterdam 24 augustus 2011, ECLI:NL:RBROT:2011:BR6507 (*Kliq Re-integratie*).
- Rb Rotterdam 4 juli 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:BB0270 (*Fleuren Compost*).

1.3 Uitspraken waarin de overheid terugkomt op een verleend voordeel of weigert een voordeel toe te kennen

- Hof Amsterdam 4 augustus 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:3167 (*De Pieterman Volendam*).
- Rb Noord-Nederland 1 juli 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:3300 (*Spaansen Holding*).
- Rb Overijssel 5 november 2014, ECLI:NL:RBOVE:2014:6281 (*Gemeente Haaksbergen/Rotij*).
- Rb Gelderland 23 april 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:5523 (*Regiotaxi Gelderland*).
- Rb Noord-Nederland 4 juni 2014, ECLI:NL:RBNNE:2014:2790 (*Accolade/Ludinga*).
- Rb Overijssel 12 juli 2013, ECLI:NL:RBOVE:2013:1474 (*Rabobank*).

- HR 26 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY6012 (*Commerz 2*).
- HR 26 april 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY0539 (*Residex 2*).
- Hof Leeuwarden 15 mei 2012, ECLI:NL:GHLEE:2012:BW6167 (*Montagne II*).
- Rb Haarlem 2 mei 2012, ECLI:NL:RBHAA:2012:BY6465 (*Bedrijventerrein Distriport*).
- Hof 's-Gravenhage 20 december 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BU9031 (*Electrabel Nederland*).
- Vزر. Rb Groningen 10 juni 2011, ECLI:NL:RBGRO:2011:BQ8211 (*Montagne II*).
- Hof 's-Gravenhage 2 februari 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BP6129 (*Commerz*).
- Hof 's-Gravenhage 29 december 2010, ECLI:NL:GHSGR:2010:BQ3239 (*PKB Investments*).
- Rb Middelburg 13 augustus 2010, ECLI:NL:RBMID:2010:BN9817 (*Zeeland Seaports*).
- HR 28 maart 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL4082 (*Residex 1*).
- Rb 's-Gravenhage 28 april 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BM2864 (*Electrabel Nederland*).
- Rb Amsterdam 3 december 2008, ECLI:NL:RBAMS:2008:BH1338 (*Westergasfabriek*).
- Hof 's-Gravenhage 10 juli 2008, ECLI:NL:GHSGR:2008:BD6981 (*Residex*).
- Vزر. Rb Rotterdam 8 augustus 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:BB1401 (*Belangenvereniging ID Rotterdam*).
- Rb 's-Gravenhage 1 augustus 2007, ECLI:NL:RBSGR:2007:BB1424 (*NEA*).
- Rb Rotterdam 24 januari 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:AZ6904 (*Residex*).
- Rb Rotterdam 24 januari 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:AZ6902 (*Commerz*).
- Rb Middelburg 7 november 2006, ECLI:NL:RBMID:2006:BA2471 (*Zeeland Seaports*).

1.4 Uitspraken over opgelegde heffingen waarmee steun wordt gefinancierd

- Hof Amsterdam 14 juli 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:2959 (*Dutch Flower Group*).
- HR 4 september 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI3451 (*Maastricht Aachen Airport*).
- Hof 's-Gravenhage 17 juli 2008, ECLI:NL:GHSGR:2008:BD7068 (*BARIN en MAA*).
- Rb 's-Gravenhage 19 maart 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BC7128 (*BARIN*).

1.5 Uitspraken over onteigening

- HR 23 december 2011, ECLI:NL:HR:2011:BU4934 (*EWf*).
- HR 27 april 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ6641 (*Besluit luchtkwaliteit*).
- HR 30 juni 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV9441 (*Onteigening*).

1.6 Geschillen tussen de vermeende steunontvanger en een andere private partij

- Rb Leeuwarden 8 juni 2011, ECLI:NL:RBLEE:2011:BQ7838 (*Ludinga Vastgoed*).
- Rb 's-Hertogenbosch 21 juli 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BN2363 (*Universal Music*).
- Rb Amsterdam 24 augustus 2009, ECLI:NL:RBAMS:2009:BJ5889 (*Markthal Rotterdam*).
- Hof Amsterdam 29 juni 2006, ECLI:NL:GHAMS:2006:AZ1425 (*Baby Dan*).

1.7 Uitspraken waarin staatssteun indirect aan de orde komt

- Rb Rotterdam 20 augustus 2015, ECLI:NL:RBROT:2015:6319 (*Stichting Havensteder*).
- Hof Amsterdam 28 juli 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:3058 (*Pensioen ex-bestuurders ING*).
- HR 20 maart 2015, ECLI:NL:HR:2015:661 (*Schadeloosstelling SNS Reaal*).
- Rb Gelderland 17 december 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:8171 (*Vervoersovereenkomst*).
- Rb Noord-Nederland 10 oktober 2014, ECLI:NL:RBNNE:2014:4951 (*Baggeren Oldehoofse kanaal*).
- Rb Noord-Holland 5 augustus 2014, ECLI:NL:RBNHO:2014:7225 (*AZ*).
- Hof Amsterdam 15 april 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:1461 (*Pensioenindicatieregeling*).
- Rb Midden-Nederland 5 maart 2014, ECLI:NL:RBME:2014:866 (*Variabele beloning*).
- Rb Den Haag 30 oktober 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:14465 (*Topinkomens directeuren woningcorporaties*).
- Rb Den Haag 30 oktober 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:14466 (*Topinkomens directeuren woningcorporaties*).
- Rb Midden-Nederland 13 september 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:3758 (*Volendammer Schoonmaakbedrijf Succes*).
- Hof Amsterdam 11 juli 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:1966 (*Schadeloosstelling SNS Reaal*).
- Rb Amsterdam 9 november 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY2922 (*Stichting Collectieve Actie Pensioengerechtigden ING Nederland*).
- Rb Amsterdam 22 oktober 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY0769 (*Belangenvereniging ING-Directiepensioenen*).
- Rb Rotterdam 13 juni 2012, ECLI:NL:RBROT:2012:BW8951 (*SEQ International*).
- Rb Utrecht 21 maart 2012, ECLI:NL:RBUTR:2012:BW1070 (*NS Groep*).
- Rb 's-Gravenhage 19 juli 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BR2483 (*Baker Tilly Berk*).
- Rb 's-Gravenhage 22 juni 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BQ8751 (*Vereniging Vrije Theaterproducenten*).
- Hof 's-Gravenhage 3 mei 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BQ7192 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN8660 (*Ontslagvergoeding*).

- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN8808 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN8830 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN9767 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:NO0027 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO0843 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN8537 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN8425 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN8464 (*Ontslagvergoeding*).
- Hof Amsterdam 28 september 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN8468 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Alkmaar 19 oktober 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BK0570 (*Faillissement DSB Bank*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BJ9942 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BJ9943 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BJ9950 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BK0055 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BK0199 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BK0224 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BK0260 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BJ9807 (*Beëindigingsvergoeding*).
- Rb Utrecht 9 oktober 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BK0053 (*Ontslagvergoeding*).
- Rb Amsterdam 7 oktober 2009, ECLI:NL:RBAMS:2009:BJ9678 (*Bonus bestuurder ABN Amro*).
- HR 10 juli 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI3450 (*BARIN*).
- Rb Utrecht 25 april 2007, ECLI:NL:RBUTR:2007:BA4263 (*P&A Beloningsmanagement*).
- Rb Middelburg 16 augustus 2006, ECLI:NL:RBMID:2006:AZ0572 (*Koninklijke Schelde Groep*).
- Rb Middelburg 16 augustus 2006, ECLI:NL:RBMID:2006:AZ0568 (*Koninklijke Schelde Groep*).

2.1 Uitspraken waarin aan een concurrent een voordeel zou zijn toegekend

- ABRvS 14 oktober 2015, ECLI:NL:RVS:2015:3175 (*Herbestemming kasteel Klimmen*).
- CBb 19 augustus 2015, ECLI:NL:CBb:2015:294 (*Stichting Rivierduinen*).
- CBb 20 maart 2015, ECLI:NL:CBb:2015:93 (*Wrakingsverzoek Stichting Rivierduinen*).
- Rb Rotterdam 2 oktober 2014, ECLI:NL:RBROT:2014:7917 (*Frequentievergunningen*).
- ABRvS 17 september 2014, ECLI:NL:RVS:3394 (*NICIS*).
- ABRvS 9 april 2014, ECLI:NL:RVS:2014:1207 (*VVBV*).
- CBb 30 januari 2014, ECLI:NL:CBb:2014:31 (*Broadcast Newco Two*).
- ABRvS 29 mei 2013, ECLI:NL:RVS:2013:CA1378 (*Edufax*).
- Rb Rotterdam 28 maart 2013, ECLI:NL:RBROT:2013:BZ5824 (*Veerverbinding Boven Hardinxveld*).
- ABRvS 25 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ2265 (*SNS Reaal*).
- ABRvS 6 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ0794 (*Vogelaarwijken*).
- ABRvS 30 januari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BY9933 (*Open Universiteit Nederland*).
- ABRvS 27 december 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BY7375 (*Stichting Thuiszorg West-Brabant*).
- ABRvS 3 oktober 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX8962 (*Adaptive and Mobile*).
- CBb 13 september 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX6991 (*Thuiszorg Service Nederland*).
- CBb 6 juni 2012, ECLI:NL:CBb:2012:BW7946 (*Zondagopenstelling Albert Heijn*).
- ABRvS 14 september 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BS8847 (*NPO*).
- ABRvS 17 augustus 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR5195 (*Stichting NOB*).
- CBb 4 maart 2011, ECLI:NL:CBb:2011:BP7546 (*VEMW*).
- ABRvS 23 februari 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BP5454 (*Agis Zorgverzekeringen*).
- ABRvS 2 februari 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BP2816 (*FBTO Zorgverzekeringen*).
- Rb Amsterdam 24 december 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BO8591 (*NPO*).
- ABRvS 13 oktober 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO0270 (*NPO*).
- CBb 20 juli 2010, ECLI:NL:CBb:2010:BN5472 (*Regeling Retributies*).
- Rb 's-Hertogenbosch 9 juli 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BN2990 (*Stichting NOB*).
- Vz ABRvS 21 mei 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BM5609 (*Enecogen*).
- ABRvS 20 oktober 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BK1335 (*Enecal*).
- CBb 29 januari 2009, ECLI:NL:CBb:2009:BH3017 (*Slotervaart Ziekenhuis*).
- Rb Rotterdam 26 januari 2009, ECLI:NL:RBROT:2009:BH1202 (*Tele2*).
- Vزر. CBb 12 december 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG7753 (*Connexxion*).
- Vزر. CBb 28 oktober 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG1736 (*Openbaar Vervoer Zuidoost Fryslân 2008-2016*).
- Vزر. CBb 28 oktober 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG1734 (*Bus Streek Overig*).
- Rb Rotterdam 7 oktober 2008, ECLI:NL:RBROT:2008:BM8038 (*Broadcast NewCo Two*).

- CBb 5 september 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG7077 (*Dutch Wine Traders BV*).
- Rb Rotterdam 4 januari 2008, ECLI:NL:RBROT:2008:BC3244 (*Slam!FM*).
- CBb 19 oktober 2007, ECLI:NL:CBb:2007:BB6760 (*Radlon Media Limited*).
- ABRvS 18 juli 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BA9831 (*Zelfstandige loterij*).
- Rb Rotterdam 12 maart 2007, ECLI:NL:RBROT:2007:BA5115 (*VCR*).
- Rb 's-Gravenhage 26 september 2006, ECLI:NL:RBSGR:2006:BB2397 (*Wet op de Kansspelen*).
- Rb Rotterdam 1 juni 2006, ECLI:NL:RBROT:2006:AY6273 (*VCR*).
- CBb 3 maart 2006, ECLI:NL:CBb:2006:AV3464 (*VCR*).
- Rb Rotterdam 9 januari 2006, ECLI:NL:RBROT:2006:AW2324 (*Radlon Media Limited*).

2.2 Uitspraken over de handhaving van een terugvorderingsbesluit van de Commissie

- ABRvS 11 januari 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AU9416 (*BPM*).
- ABRvS 11 januari 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AU9415 (*BPM*).

2.3 Uitspraken waarin de overheid een begunstiging weigert of terugkomt op een eerdere begunstiging

- CBb 23 juli 2015, ECLI:NL:CBb:2015:266 (*Twence B.V.*).
- CBb 17 juli 2015, ECLI:NL:CBb:2015:248 (*Interconfessionele Stichting Gezondheidszorg Rivierenland*).
- CBb 17 juli 2015, ECLI:NL:CBb:2015:251 (*Stichting MCA Gemini Groep*).
- CBb 17 juli 2015, ECLI:NL:CBb:2015:252 (*Stichting Kennemer Gasthuis*).
- ABRvS 15 april 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1152 (*Zorg en Zekerheid*).
- CBb 10 juli 2014, ECLI:NL:CBb:2014:277 (*Twence B.V.*).
- Rb Den Haag 28 mei 201, ECLI:NL:RBDHA:2014:6726 (*SLG Zuid-Holland*).
- ABRvS 4 juni 2014, ECLI:NL:RVS:2014:1986 (*QliQ*).
- CBb 29 januari 2014, ECLI:NL:CBb:2014:30 (*Visserijbedrijf*).
- CBb 29 januari 2014, ECLI:NL:CBb:2014:29 (*Visserijbedrijf*).
- ABRvS 19 juni 2013, ECLI:NL:RVS:2013:CA3691 (*Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland*).
- ABRvS 12 juni 2013, ECLI:NL:RVS:2013:CA2913 (*Stichting Innovatieprojecten OIZ*).
- ABRvS 13 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ1245 (*Ridderstee Holiday*).
- ABRvS 11 juli 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX1076 (*Diversificaties suikersector*).
- CBb 10 februari 2012, ECLI:NL:CBb:2012:BV7299 (*Solanic*).
- Rb 's-Gravenhage 28 september 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BT7119 (*Tijdelijke Verordening stimulering Voordelta*).
- CBb 16 februari 2011, ECLI:NL:CBb:2011:BP6917 (*MEP subsidie*).
- ABRvS 25 augustus 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BN4923 (*X-Flow*).
- Rb Groningen 7 januari 2010, ECLI:NL:RBGRO:2010:BK9423 (*Aanleg Stoomnetwerk Oosterhoorn*).
- Rb Arnhem 22 juni 2009, ECLI:NL:RBARN:2009:BJ1171 (*E.ON*).
- CBb 8 juli 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BD8217 (*MEP-subsidie*).

- CbB 8 juli 2008, ECLI:NL:CbB:2008:BD8212 (*MEP-subsidie*).
- CbB 24 juni 2008, ECLI:NL:CbB:2008:BD6044 (*Denkavit Nederland*).
- CbB 17 januari 2008, ECLI:NL:CbB:2008:BC3556 (*Connexxion*).
- ABRvS 19 december 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BC0537 (*Sint Servatius*).
- Rb Maastricht 19 juli 2007, ECLI:NL:RBMAA:2007:BB0521 (*Wyckerveste*).
- Rb Maastricht 19 mei 2006, ECLI:NL:RBMAA:2006: AX3105 (*Sint Servatius*).

2.4 Uitspraken over opgelegde heffingen waarmee steun wordt gefinancierd

- Rb Noord-Holland 17 juni 2015, ECLI:NL:RBNHO:2015:4865 (*Bijdrageheffing saneringssteun*).
- CbB 15 februari 2012, ECLI:NL:CbB:2012:BV8841 (*Blankespoor*).
- ABRvS 2 november 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BU3143 (*Vogelaarheffing*).
- CbB 20 november 2011, ECLI:NL:CbB:2011:BU7298 (*Dutch Wine Traders BV*).
- CbB 11 maart 2011, ECLI:NL:CbB:2011:BP7722 (*Compaxo Vlees Zevenaar*).
- CbB 7 maart 2011, ECLI:NL:CbB:2011:BP6893 (*Heffingen handel groeten en fruit*).
- Rb Utrecht 26 november 2010, ECLI:NL:RBUTR:2010:BO5098 (*Vogelaarheffing*).
- CbB 14 oktober 2010, ECLI:NL:CbB:2010:BO2556 (*Compaxo Vlees Zevenaar*).
- CbB 14 oktober 2010, ECLI:NL:CbB:2010:BO2557 (*Compaxo Vlees Zevenaar*).
- CbB 11 augustus 2010, ECLI:NL:CbB:2010:BN4954 (*Bloemkwekerijheffing*).
- CbB 29 juni 2010, ECLI:NL:CbB:2010:BM9616 (*Poton Overseas*).
- CbB 11 januari 2010, ECLI:NL:CbB:2010:BK9744 (*Westland Bloemen Export*).
- CbB 14 januari 2009, ECLI:NL:CbB:2009:BH2632 (*Compaxo Vlees Zevenaar*).
- CbB 14 januari 2009, ECLI:NL:CbB:2009:BH0994 (*A te B*).
- CbB 26 november 2008, ECLI:NL:CbB:2008:BG8046 (*Financierings- en fondsheffing HPA*).
- CbB 11 juli 2007, ECLI:NL:CbB:2007:BB0419 (*Eneco*).

2.5 Uitspraken in de sfeer van de ruimtelijke ordening

- ABRvS 1 juli 2015, ECLI:NL:RVS:2015:2072 (*Bestemmingsplan Marum Centrum*).
- ABRvS 20 mei 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1585 (*Bestemmingsplan Thermen Berendonck*).
- ABRvS 20 mei 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1581 (*Bestemmingsplan Slobbengors*).
- Rb Midden-Nederland 13 mei 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:3285 (*Omgevingsvergunning bioscoopvoorziening*).
- ABRvS 6 mei 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1424 (*Bestemmingsplan Glasparel+*).
- ABRvS 22 april 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1290 (*Uitwerkingsplan Dr. Nolenslaan*).
- Vz. ABRvS 10 april 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1156 (*Wijzigingsplan De Clinkckhoeff*).
- ABRvS 8 april 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1089 (*Stichting Cello*).

- ABRvS 8 april 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1085 (*Bestemmingsplan Westergasfabriek*).
- ABRvS 1 april 2015, ECLI:NL:RVS:2015:1001 (*Kustversterking en jachthaven Cadzand-Bad*).
- ABRvS 18 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:487 (*Bestemmingsplan Beekvoeld*).
- Rb Oost-Brabant 16 februari 2015, ECLI:NL:RBOBR:2015:756 (*Energielaadpunten*).
- ABRvS 4 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:315 (*Haren, Dilgt Hemmen Essen*).
- ABRvS 28 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:165 (*Bestemmingsplan Overveerpolder*).
- ABRvS 21 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:86 (*Omgevingsvergunning Haaksbergen*).
- ABRvS 21 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:89 (*Omgevingsvergunning Haaksbergen*).
- ABRvS 7 januari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:5 (*Projectbesluit Grubbenvorst*).
- ABRvS 10 december 2014, ECLI:NL:RVS:2014:4428 (*Bestemmingsplan Centrumplan Wissenkerke*).
- ABRvS 19 november 2014, ECLI:NL:RVS:2014:4143 (*Bestemmingsplan Herbestemming Oude Pastorie*).
- ABRvS 5 november 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3926 (*Bestemmingsplan Schinkelkwadrant-Zuid*).
- ABRvS 22 oktober 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3806 (*Bestemmingsplan Scheveningen Haven*).
- Vz. ABRvS 19 september 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3539 (*Bestemmingsplan De Hulst II*).
- ABRvS 24 september 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3470 (*Glastuinbouwgebied Westland*).
- ABRvS 10 september 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3360 (*Bestemmingsplan Centrum Heesch*).
- ABRvS 20 augustus 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3060 (*Bedrijventerrein Nieuw Reijerwaard*).
- ABRvS 13 augustus 2014, ECLI:NL:RVS:2014:3006 (*Bestemmingsplan Stationsstraat*).
- ABRvS 30 juli 2014, ECLI:NL:RVS:2014:2838 (*Bestemmingsplan Kempenbaan West 2013*).
- ABRvS 9 juli 2014, ECLI:NL:RVS:2014:2566 (*SLS Wonen*).
- ABRvS 9 juli 2014, ECLI:NL:RVS:2014:2478 (*Bestemmingsplan Hoofddorp Graan voor Visch Zuid*).
- ABRvS 28 mei 2014, ECLI:NL:RVS:2014:1884 (*Recreatieve zone de Heihorsten*).
- ABRvS 16 april 2014, ECLI:NL:RVS:2014:1308 (*Bedrijfsverplaatsing Lodderlandsedijk*).
- ABRvS 16 april 2014, ECLI:NL:RVS:2014:1298 (*Bestemmingsplan W4*).
- ABRvS 12 maart 2014, ECLI:NL:RVS:2014:814 (*Bestemmingsplan Golfbaan Moerdijk*).
- ABRvS 12 maart 2014, ECLI:NL:RVS:2014:844 (*Bestemmingsplan Scheemda-Centrum*).
- ABRvS 5 maart 2014, ECLI:NL:RVS:2014:749 (*Bestemmingsplan Hennekenshof*).

- ABRvS 28 februari 2014, ECLI:NL:RVS:2014:809 (*Bestemmingsplan Heesch*).
- ABRvS 18 december 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2666 (*Bestemmingsplan Centrum Vlijmen*).
- ABRvS 18 december 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2470 (*Vrijstelling Bergen*).
- ABRvS 11 december 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2329 (*Kraaijenbergse Plassen*).
- ABRvS 20 november 2013, ECLI:NL:RVS:2013:2026 (*Bestemmingsplan De Waterkanten*).
- ABRvS 9 oktober 2013, ECLI:NL:RVS:2013:1426 (*Bestemmingsplan Centrum Heesch*).
- ABRvS 25 september 2013, ECLI:NL:RVS:2013:1260 (*Bestemmingsplan Centrum 's-Gravenzande*).
- ABRvS 4 september 2013, ECLI:NL:RVS:2013:1002 (*Veendam Centrum, Kerkstraat-West*).
- ABRvS 4 september 2013, ECLI:NL:RVS:2013:1047 (*Oude Westen*).
- ABRvS 31 juli 2013, ECLI:NL:RVS:2013:575 (*Bestemmingsplan Herbestemmen Raambordelen Binnenstad*).
- ABRvS 31 juli 2013, ECLI:NL:RVS:2013:565 (*Damplein/Sluiskant*).
- ABRvS 10 juli 2013, ECLI:NL:RVS:2013:212 (*Elst Centraal*).
- ABRvS 9 juli 2013, ECLI:NL:RVS:2013:359 (*Huisdijk – Gerichtenweg*).
- ABRvS 19 juni 2013, ECLI:NL:RVS:2013:CA3693 (*Nieuw Mariënpark*).
- ABRvS 30 mei 2013, ECLI:NL:RVS:2013:CA2000 (*Sigarenfabriek*).
- ABRvS 27 maart 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ7510 (*Oude Enschedeseweg*).
- ABRvS 15 maart 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ4922 (*Nieuw Mariënpark*).
- ABRvS 20 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ1688 (*Eerdweg 4 te Beegden*).
- ABRvS 13 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ1247 (*Doorsteek Centrum*).
- ABRvS 6 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ0795 (*Bestemmingsplan Voltastraat 5*).
- ABRvS 16 januari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BY8562 (*TT-Institute*).
- ABRvS 5 december 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BY5093 (*Emmeloord – De Deel*).
- ABRvS 7 november 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BY2519 (*Maankwartier*).
- Rb Maastricht 31 augustus 2012, ECLI:NL:RBMAA:2012:BX6378 (*Albert Heijn XL*).
- ABRvS 1 augustus 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX3254 (*Haaksbergen-dorp*).
- ABRvS 27 juni 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW9575 (*De Kwinkelier Bithoven*).
- ABRvS 27 juni 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW9581 (*Buytenland van Rhoon*).
- ABRvS 6 juni 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW7642 (*[locatie] te Beegden*).
- ABRvS 2 mei 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW4561 (*Gasopslag Bergermeer*).
- ABRvS 25 april 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW3862 (*Warandepoort*).
- ABRvS 4 april 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW0780 (*Distriport Noord-Holland*).
- Rb Arnhem 22 maart 2012, ECLI:NL:RBARN:2012:BW3304 (*Kulturbus*).
- ABRvS 7 maart 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV8046 (*Bouwvergunning*).
- ABRvS 29 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV7269 (*EPA*).
- ABRvS 15 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV5119 (*Grubbenvorst*).
- ABRvS 15 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV5115 (*Waterdunen*).
- ABRvS 15 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV5092 (*Vliegveld Eelde*).
- ABRvS 8 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV3215 (*Windenergie*).
- ABRvS 18 januari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV1212 (*Molenstraat*).

- ABRvS 28 december 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BV0095 (*Woerdblokeiland te Naaldwijk*).
- ABRvS 28 december 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BU9460 (*Hoge Dennen/ Kerckebosch*).
- ABRvS 7 december 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BU7059 (*Kom Heeze*).
- ABRvS 23 november 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BU5380 (*Stadionplein*).
- ABRvS 12 oktober 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BT7368 (*Hofvijver 1 t/m 187*).
- Rb Roermond 16 september 2011, ECLI:NL:RBROE:2011:BT2450 (*Tankstation A67*).
- ABRvS 14 september 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BT2126 (*Warandepoort*).
- ABRvS 31 augustus 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR6316 (*Nieuwe Sloot*).
- ABRvS 16 augustus 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR5644 (*Eindhoven Airport terminal en hotel*).
- ABRvS 10 augustus 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR4602 (*Regge en Dinkel*).
- ABRvS 13 juli 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR1430 (*Landgoed Gulbergen*).
- ABRvS 29 juni 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ9692 (*Perkpolder*).
- ABRvS 27 april 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ2679 (*Fortuna Stadion e.o.*).
- Rb 's-Hertogenbosch 22 april 2011, ECLI:NL:RBSHE:2011:BQ2331 (*Bouwvergunning woontoren*).
- ABRvS 20 april 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ2620 (*De Vijzeltuin*).
- ABRvS 13 april 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BQ1077 (*Centrum Haaren*).
- ABRvS 3 maart 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BP7118 (*Molenstraat*).
- Rb 's-Hertogenbosch 24 februari 2011, ECLI:NL:RBSHE:2011:BP6059 (*Live your Loft*).
- ABRvS 1 februari 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BP3648 (*Nieuwe Sloot*).
- ABRvS 12 januari 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BP0556 (*Zuiderzeestraatweg*).
- ABRvS 24 december 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO9172 (*De Zumpel-Kloosterstraat*).
- ABRvS 15 december 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO7312 (*Compressorstation Wijngaarden*).
- ABRvS 15 december 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO7313 (*Lobith Geerlingshofstraat 2008*).
- ABRvS 8 december 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO6602 (*Buitengebied 1997 Markelo*).
- ABRvS 1 december 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO5721 (*De Zwaaiikom*).
- ABRvS 1 december 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO5731 (*Torenzicht*).
- ABRvS 10 november 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO3438 (*Centrumgebied Waalwijk*).
- ABRvS 10 november 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO3445 (*Dorpshart*).
- Rb Haarlem 5 november 2010, ECLI:NL:RBHAA:2010:BO3787 (*Floriadeterrein*).
- ABRvS 3 november 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BO2687 (*Van Nispenlaan*).
- ABRvS 29 september 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BN8584 (*Lange Goorstraat*).
- Rb Arnhem 28 september 2010, ECLI:NL:RBARN:2010:BN8603 (*Bouwvergunning zwembad*).
- Rb Roermond 17 september 2010, ECLI:NL:RBROE:2010:BN7778 (*Bouwvergunning restaurant en shop*).

- ABRvS 15 september 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BN7909 (*Hoge Dennen/Kerckebosch*).
- ABRvS 21 juli 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BN1873 (*Leens – Winkelcentrum Centrum-1*).
- ABRvS 14 juli 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BN1097 (*Centrumplan Kerkdriel*).
- ABRvS 7 juli 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BN1062 (*Buitengebied 1997 Markelo*).
- ABRvS 23 juni 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BM8833 (*Meerstad-Midden*).
- ABRvS 10 maart 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BL7739 (*Leens-Winkelcentrum Centrum-1*).
- ABRvS 3 maart 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BL6995 (*Van Nispenlaan*).
- Rb Zutphen 23 december 2009, ECLI:NL:RBZUT:2009:BK7504 (*Zorgwooncentrum Den Bouw*).
- Vz. ABRvS 9 december 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BK6702 (*Compressorstation Wijngaarden*).
- Rb Arnhem 8 december 2009, ECLI:NL:RBARN:2009:BK6483 (*Zwembad en fitnessruimte*).
- ABRvS 21 oktober 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BK0846 (*Waaalsdorperlaan Wassenaar*).
- ABRvS 23 september 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BJ8288 (*Boxtel*).
- ABRvS 12 augustus 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BJ5504 (*Uden*).
- ABRvS 5 augustus 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BJ4612 (*Militair luchtvaartterrein Eindhoven*).
- ABRvS 10 juni 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BI7245 (*Leens-Winkelcentrum*).
- ABRvS 3 april 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BI0411 (*Wassenaar*).
- ABRvS 11 maart 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BH5498 (*Stappegoor*).
- ABRvS 24 december 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BG8616 (*Leens-Winkelcentrum*).
- ABRvS 22 oktober 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BG1152 (*Heerhugowaard*).
- ABRvS 11 juli 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BD3598 (*Luchtvaartterrein Eelde*).
- Rb Breda 24 april 2008, ECLI:NL:RBBRE:2008:BD3313 (*Bioscoop Exploitatie Minerva*).
- ABRvS 16 januari 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BC2320 (*Inbreiding Riethoven*).
- ABRvS 14 november 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BB7794 (*Bedrijventerrein Westpoort Groningen*).
- ABRvS 7 november 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BB7328 (*Olst-Centrum*).
- ABRvS 26 september 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BB4338 (*De Zwaaiikom*).
- ABRvS 18 juli 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BA9838 (*Wassenaarsche Bouw Stichting*).
- ABRvS 25 april 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BA4143 (*Inbreiding Riethoven*).
- Vz. ABRvS 9 november 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AZ2258 (*Wassenaarsche Bouw Stichting*).
- ABRvS 27 september 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AY8904 (*Veluwe*).
- ABRvS 6 september 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AY7593 (*Vrijstaande woning*).
- ABRvS 9 augustus 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AY5874 (*Zorgcentrum Hintham*).
- ABRvS 26 juli 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AY5061 (*Rijswijkseplein*).
- ABRvS 3 mei 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AW7343 (*Reconstructieplan Gelderse Vallei*).
- Vz. ABRvS 18 april 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AW3964 (*Vrijstaande woning*).

- Vz ABRvS 6 april 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AW1255 (*Rijswijkseplein*).
- Rb 's-Gravenhage 9 maart 2006, ECLI:NL:RBSGR:2006:AY6231 (*Stichting Actiegroep Het vergeten Dorp*).

2.6 Uitspraken waarin staatssteun indirect aan de orde komt

- CBb 8 oktober 2015, ECLI:NL:CBb:2015:319 (*Radio 538*).
- CBb 8 oktober 2015, ECLI:NL:CBb:2015:318 (*Q-Music*).
- CBb 8 oktober 2015, ECLI:NL:CBb:2015:317 (*Sky Radio*).
- CBb 1 mei 2015, ECLI:NL:CBb:2015:176 (*Mestdroogstelsysteem*).
- CBb 13 mei 2015, ECLI:NL:CBb:2015:145 (*Subsidieregeling Pieken in de Delta 2007*).
- CBb 23 oktober 2014, ECLI:NL:CBb:2014:406 (*Biocandeo N.V.*).
- Rb Oost-Brabant 15 april 2014, ECLI:NL:RBOBR:2014:1878 (*Verplaatsing intensieve veehouderijen*).
- CBb 29 augustus 2013, ECLI:NL:CBb:2013:230 (*Kaderwet EZ subsidies*).
- ABRvS 20 maart 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ4940 (*Urgentiebepaling Woningzoekenden Rijnmond*).
- CBb 14 november 2012, ECLI:NL:CBb:2012:BY3667 (*Regeling GLB-inkomenssteun 2006*).
- ABRvS 26 september 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX8934 (*EPS*).
- ABRvS 22 februari 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BV6579 (*CO2-reductie*).
- Hof 's-Gravenhage 29 september 2011, ECLI:NL:GH:SGR:2011:BU4672 (*ANBI*).
- CBb 15 april 2011, ECLI:NL:CBb:2011:BQ1319 (*MEP-subsidie*).
- Rb Assen 21 maart 2011, ECLI:NL:RBASS:2011:BU2048 (*Omwonenden Luchthaven Eelde*).
- CBb 29 september 2010, ECLI:NL:CBb:2010:BO1045 (*Regeling GLB-inkomenssteun 2006*).
- CBb 23 juni 2010, ECLI:NL:CBb:2010:BN0344 (*Twence BV*).
- CBb 1 juni 2010, ECLI:NL:CBb:2010:BM8418 (*Kaderwet EZ-subsidies*).
- ABRvS 11 november 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BK2926 (*Tegemoetkoming oogstschade*).
- ABRvS 21 oktober 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BK0774 (*Tegemoetkoming oogstschade*).
- ABRvS 8 maart 2009, ECLI:NL:RVS:2009:BH6354 (*Oogstschade pootaardappelen klei*).
- CBb 3 december 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG8036 (*Regeling GLB-inkomenssteun 2006*).
- ABRvS 12 november 2008, ECLI:NL:RVS:2008:BG4100 (*Glastuinbouw*).
- CBb 16 oktober 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BG1048 (*Regeling GLB-inkomenssteun*).
- Rb Almelo 3 september 2008, ECLI:NL:RBALM:2008:BE9871 (*dutCH4*).
- CBb 31 juli 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BF0915 (*A Beheer BV*).
- CBb 31 juli 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BF0853 (*Varkensbedrijf A BV*).
- CBb 17 juni 2008, ECLI:NL:CBb:2008:BD6516 (*Greenpower Zuidvelde 2*).

- CBB 29 mei 2008, ECLI:NL:CBB:2008:BD2834 (*Subsidieregeling opwekken duurzame elektriciteit in vergistingsinstallaties*).
- ABRvS 12 september 2007, ECLI:NL:RVS:2007:BB3426 (*BSE-tests*).
- CBB 14 december 2006, ECLI:NL:CBB:2006:AZ5838 (*DSM*).
- ABRvS 11 oktober 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AY9919 (*Glasopstanden*).
- CBB 23 februari 2006, ECLI:NL:CBB:2006:AV3575 (*Omnivent Sp.z.o.o.*).

2.7 Overige uitspraken

- ABRvS 26 augustus 2015, ECLI:NL:RVS:2015:2702 (*Dienst Wegverkeer*).
- Rb Amsterdam 30 juli 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:4769 (*GDF SUEZ*).
- ABRvS 27 februari 2013, ECLI:NL:RVS:2013:BZ2545 (*Stichting Behoud Damplein Leidschendam*).
- Rb Zwolle 8 september 2010, ECLI:NL:RBZWO:2010:BN6283 (*Vaststelling Natuurbeheerplan Overijssel*).
- Rb Rotterdam 26 augustus 2010, ECLI:NL:RBROT:2010:BN5097 (*UMTS-Repeater*).
- Rb Zwolle 6 juli 2010, ECLI:NL:RBZWO:2010:BN0654 (*Natuurbeheerplan Overijssel*).
- ABRvS 23 juni 2010, ECLI:NL:RVS:2010:BM8796 (*Berkhout is Bòòs!*).
- CBB 7 mei 2008, ECLI:NL:CBB:2008:BD1064 (*Nozema Services*).
- CBB 15 januari 2008, ECLI:NL:CBB:2008:BC1932 (*Nederlandse Mededingingsautoriteit*).
- Rb Roermond 29 november 2006, ECLI:NL:RBROE:2006:AZ3626 (*Stichting Streekarcheologie Peel*).
- Rb Rotterdam 19 december 2005, ECLI:NL:RBROT:2005:AV7339 (*Blovo*).
- ABRvS 23 november 2005, ECLI:NL:RVS:2005:AU6653 (*Openbaarmaking van documenten*).

3 STAATSSTEUNUITSPRAKEN VOOR DE BELASTINGRECHTER

3.1 Uitspraken waarin de overheid een beroep doet op het staatssteunrecht

- HR 11 oktober 2013, ECLI:NL:HR:2013:BZ7849 (*Precariobelasting*).
- Hof Arnhem 13 oktober 2009, ECLI:NL:GHARN:2009:BK1124 (*Vennootschapsbelasting*).
- Hof Amsterdam 30 november 2005, ECLI:NL:GHAMS:2005:BV0177 (*CFM-regime*).

3.2 Beroepen tegen heffingen waarmee staatssteun zou worden gefinancierd

- Hof Den Haag 16 oktober 2015, ECLI:NL:GHDHA:2015:3415 (*Kolenbelasting*).
- Rb Den Haag 9 juni 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:8141 (*Kolenbelasting*).

- Rb Den Haag 1 mei 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:6282 (*Verhuurderheffing*).
- Rb Den Haag 12 augustus 2014, ECLI:NL:RBDHA:2014:10589 (*Kolenbelasting*).
- Hof 's-Gravenhage 29 juni 2012, ECLI:NL:GHSGR:2012:BX5770 (*Forensenbelasting*).
- Rb Arnhem 8 maart 2012, ECLI:NL:RBARN:2012:BV9934 (*Reclamebelasting Wageningen*).
- Rb 's-Gravenhage 7 juli 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BR4069 (*Forensenbelasting*).
- Hof 's-Gravenhage 25 augustus 2009, ECLI:NL:GHSGR:2009:BN5744 (*Reclamebelasting*).
- HR 16 juni 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3119 (*Wet belastingen op milieugrondslag*).
- HR 17 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3116 (*Afhaaksubsidie*).
- HR 17 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU2110 (*Afhaaksubsidie*).
- HR 17 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3106 (*Afhaaksubsidie*).
- HR 10 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3098 (*Streekgewest Westelijk Noord-Brabant*).
- HR 10 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU3093 (*Meststoffenwet*).
- HR 10 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AB2880 (*Pape*).

3.3 Uitspraken waarin staatssteun indirect aan de orde komt

- HR 1 februari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BW8359 (*Monumentenwet*).
- HR 15 juni 2012, ECLI:NL:HR:2012:BV8203 (*Tonnageregeling*).
- Rb Leeuwarden 14 juli 2011, ECLI:NL:RBLEE:2011:BR3001 (*MKZ*).
- Hof Amsterdam 30 juni 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BR0295 (*Tonnageregeling*).
- HR 11 februari 2011, ECLI:NL:HR:2011:BO13701 (*Winst uit zeescheepvaart*).
- HR 15 oktober 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL1976 (*Tonnageregeling*).
- Hof Amsterdam 14 januari 2009, ECLI:NL:GHAMS:2009:BH4439 (*OESO-modelverdrag*).
- Hof Amsterdam 14 januari 2009, ECLI:NL:GHAMS:2009:BH4444 (*OESO-modelverdrag*).

3.4 Staatssteunrecht bij het vaststellen van de feiten: overheid tegen begunstigde?

- Rb Breda 16 oktober 2012, ECLI:NL:RBBRE:2012:BY2238 (*WOZ-waarde*).

3.5 Zaken waarin het staatssteunrecht niet relevant is

- Rb Zeeland-West-Brabant 10 december 2013, ECLI:NL:RBZWB:2013:8962 (*Inkomstenbelasting*).
- Hof 's-Gravenhage 17 september 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:3585 (*Dividendbelasting*).
- HR 25 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BN3442 (*Inkomstenbelasting*).

- Hof 's-Gravenhage 20 september 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BU4672 (*ANBI*).
- HR 18 december 2009, ECLI:NL:HR:2009:BG9830 (*Douanerechten*).
- HR 12 januari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BC6458 (*Wet op de accijns*).
- HR 10 oktober 2008, ECLI:NL:HR:2008:BA8217 (*Vennootschapsbelasting*).
- HR 10 augustus 2007, ECLI:NL:HR:2007:AW2191 (*Communautair douanewetboek*).
- HR 14 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU7742 (*Valutaverliezen*).

3.6 Staatssteunuitspraken gewezen na de bestudeerde periode (voor zover zij in het onderzoek zijn meegenomen)

- Rb Oost-Brabant 19 februari 2016, ECLI:NL:RBOBR:2016:586 (*Kom Zuid Rosmalen*).
- Rb Den Haag 30 december 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:15812 (*De Stolp*).
- Rb Noord-Nederland 16 december 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:5815 (*Spaansens Holding*).
- Rb Limburg 9 december 2015, ECLI:NL:RBLIM:2015:10461 (*Stichting Laurentius en Petronella*).
- ABRvS 6 april 2016, ECLI:NL:RVS:2016:943 (*Blauwestadhoeve B.V.*).

Bijlage II

Instanties met wie interviews zijn gevoerd en experts

INSTANTIES

- Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State
- College van Beroep voor het bedrijfsleven
- Europese Commissie, Juridische Dienst
- Europese Commissie, DG Mededinging
- Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, afdeling civiel recht
- Hoge Raad, parket
- Rechtbank Rotterdam, afdeling bestuursrecht

OVERIGE PERSONEN MET WIE INTERVIEWS ZIJN GEVOERD OF DIE HEBBEN DEELGENOMEN AAN EEN EXPERT MEETING

- Mr. drs. T.M.C. Arons – Universitair docent RU
- Mr. T. Boesman – (ten tijde van het interview) Advocaat bij Houthoff Buruma
- Mr. J.C. van Haersolte – EU law counsel bij Haersolte Legal
- Prof. mr. A.S. Hartkamp – Hoogleraar Europees privaatrecht RU
- Mr. G. van Heezik – Advocaat bij Houthoff Buruma
- Prof. mr. J. Hijma – Hoogleraar burgerlijk recht UL
- Mr. dr. A.D.L. Knook – (ten tijde van het interview) Advocaat CMS Derks Star Busman
- Mr. I.P.M. Ligteringen – Promovenda RU
- Mr. M.M.C. van de Moosdijk – Promovenda RU
- Prof. mr. T.R. Ottervanger – Hoogleraar Europees recht UL en advocaat bij Allen & Overly LLP
- Mr. dr. A.J.P. Schild – (ten tijde van het interview) Medewerker Wetenschappelijk Bureau van de Hoge Raad
- Mr. R.J.M. van den Tweel – (ten tijde van het interview) Advocaat bij Pels Rijcken & Droogleever Fortuijn
- Mr. F.J. de Vries – (ten tijde van het interview) Rechter bij de rechtbank Arnhem

Bijlage III

Wet terugvordering staatssteun (consultatieversie juni 2016)

Regels voor de terugvordering van staatssteun (Wet terugvordering staatssteun)

VOORSTEL VAN WET (3-6-2016)

Bron: <<https://www.internetconsultatie.nl/wet terugvordering staatssteun>>

Wij Willem-Alexander, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, enz. enz. enz.

Allen, die deze zullen zien of horen lezen, saluut! doen te weten:

Alzo Wij in overweging genomen hebben, dat er met het oog op de naleving van Europeesrechtelijke verplichtingen een voorziening beschikbaar dient te zijn waarmee effectief uitvoering kan worden gegeven aan een besluit van de Europese Commissie tot terugvordering van staatssteun, en het derhalve wenselijk is te voorzien in een algemene wettelijke grondslag en regels voor de terugvordering van staatssteun; Zo is het, dat Wij, de Afdeling advisering van de Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1

In deze wet en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:

begunstigde: onderneming in de zin van de artikelen 101, eerste lid, en 107, eerste lid, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, die staatssteun ontvangt als gevolg van een steunmaatregel als bedoeld in laatstgenoemd artikel-onderdeel;

beschikking tot betaling: beschikking die verplicht tot betaling van een geldsom; *bestuursorgaan dat het aangaat*:

a. bestuursorgaan dat de desbetreffende staatssteun heeft verstrekt;

b. bestuursorgaan dat verantwoordelijk is voor:

1°. de verstrekking van de desbetreffende staatssteun door de publiekrechtelijke rechtspersoon waarvan het deel uitmaakt, of

2°. het direct of indirect uitoefenen van overheidszeggenschap in de privaatrechtelijke rechtspersoon die de staatssteun heeft verstrekt of in de niet krachtens het publiekrecht ingestelde entiteit door middel waarvan de staatssteun is verstrekt, en er geen ander bestuursorgaan met een dergelijke verantwoordelijkheid is dat reeds uitvoering geeft of heeft gegeven aan het desbetreffende Commissiebesluit;

c. bestuursorgaan dat belast is met de uitvoering van de wet- of regelgeving die rechtstreeks tot de verstrekking van de desbetreffende staatssteun heeft geleid;

Commissiebesluit: terugvorderingsbesluit van de Europese Commissie in de zin van artikel 16, eerste lid, van de procedureverordening;
procedureverordening: verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (PbEU L 248).

Artikel 2

1. De terugvordering van staatssteun die ingevolge een Commissiebesluit moet worden teruggevorderd, geschiedt uitsluitend op grond en met inachtneming van het bepaalde in deze wet.
2. Indien ingevolge een Commissiebesluit staatssteun dient te worden teruggevorderd en die staatssteun voortvloeit uit de toepassing van een belastingwet als bedoeld in artikel 2, eerste lid, onder a, van de Algemene wet inzake rijksbelastingen of de Invorderingswet 1990, wordt die staatssteun, in afwijking van het eerste lid, op grond van de hoofdstukken IVbis van de Algemene wet inzake rijksbelastingen en VIIbis van de Invorderingswet 1990, teruggevorderd en ingevorderd.

Artikel 3

1. Het bestuursorgaan dat het aangaat vordert de ingevolge een Commissiebesluit van een begunstigde terug te vorderen staatssteun terug door het geven van een tot die begunstigde gerichte beschikking tot betaling.
2. Voor zover het Commissiebesluit de hoogte van de rente die deel uitmaakt van de terug te vorderen staatssteun niet bepaalt, wordt de rente berekend overeenkomstig het bepaalde bij of krachtens de artikelen 16, tweede lid, en 33, onderdeel e, van de procedureverordening.
3. In de beschikking tot betaling bepaalt het bestuursorgaan dat het aangaat dat nog openstaande betalingsverplichtingen jegens de desbetreffende begunstigde vervallen, indien naleving ervan zou leiden tot de verstrekking van gelijksoortige staatssteun als op grond van het Commissiebesluit moet worden teruggevorderd.

Artikel 4

Een begunstigde die de op de verstrekking van staatssteun betrekking hebbende of met die verstrekking samenhangende informatie niet gedurende de termijn, bedoeld in artikel 17, eerste en tweede lid, van de procedureverordening heeft bewaard, kan zich niet beroepen op krachtens Nederlands recht geldende verjarings-, bewaar- of vernietigingstermijnen, tenzij hij aannemelijk maakt dat hij niet wist of behoorde te weten begunstigde te zijn.

Artikel 5

1. De afdelingen 4.4.2, met uitzondering van artikel 4:97, en 4.4.3 van de Algemene wet bestuursrecht zijn niet van toepassing op een geldschuld vastgesteld bij een beschikking tot betaling als bedoeld in artikel 3, eerste lid.

2. Het bestuursorgaan dat het aangaat kan de door een begunstigde te betalen geldsom invorderen bij dwangbevel.
3. Een door het bestuursorgaan dat het aangaat geïnde geldsom komt toe aan de rechtspersoon die de desbetreffende staatssteun heeft verstrekt of waartoe het bestuursorgaan behoort dat de desbetreffende staatssteun heeft verstrekt.

Artikel 6

Het bestuursorgaan dat het besluit tot verstrekking van staatssteun heeft genomen dan wel het bestuursorgaan dat belast is met de uitvoering van de wet- of regelgeving die rechtstreeks tot de verstrekking van de desbetreffende staatssteun heeft geleid, kan in verband met de terugvordering van die staatssteun op grond van deze wet, ter nadere regeling van de rechtsverhouding met een begunstigde besluiten tot het ambtshalve wijzigen of intrekken van een aan een begunstigde gegeven beschikking dan wel tot het ambtshalve geven van een beschikking aan een begunstigde.

Artikel 7

1. Zolang er geen sprake is van een Commissiebesluit, is een bestuursorgaan gehouden een door hem gegeven beschikking te wijzigen, indien die beschikking in strijd met artikel 108, derde lid, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie is vastgesteld.
2. Bij de toepassing van het eerste lid is rente verschuldigd over het te vorderen bedrag die wordt berekend overeenkomstig het bepaalde bij of krachtens de artikelen 16, tweede lid, en 33, onderdeel e, van de procedureverordening.
3. Artikel 4:57, eerste en tweede lid, van de Algemene wet bestuursrecht is van overeenkomstige toepassing en de afdelingen 4.4.2, met uitzondering van artikel 4:97, en 4.4.3 van de Algemene wet bestuursrecht zijn niet van toepassing.

Artikel 8

Indien voor de inwerkingtreding van artikel 2 al rechtshandelingen zijn verricht ter uitvoering van een Commissiebesluit, is op die terugvordering de verplichting van artikel 2, eerste lid, niet van toepassing.

Artikel 9

De Algemene wet bestuursrecht wordt gewijzigd als volgt:

A

Aan artikel 4:35 wordt een lid toegevoegd, luidende:

3. De subsidieverlening wordt voorts geweigerd indien de verstrekking van subsidie naar het oordeel van het bestuursorgaan niet verenigbaar is met het bepaalde in de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.

B

In artikel 4:43, tweede lid, wordt '4:35, tweede lid' vervangen door: 4:35, tweede en derde lid.

C

In de alfabetische rangschikking van artikel 4 van bijlage 2 wordt ingevoegd:
Wet terugvordering staatssteun: artikel 3

Artikel 10

Na artikel 20 van de Algemene wet inzake rijksbelastingen wordt een hoofdstuk ingevoegd, luidende:

Hoofdstuk IVbis. Terugvordering van staatssteun

Artikel 20a

1. Indien een terugvorderingsbesluit van de Europese Commissie als bedoeld in artikel 16, eerste lid, van Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (PbEU 2015, L 248) verplicht tot terugvordering van staatssteun en die staatssteun voortvloeit uit de toepassing van een belastingwet, vordert de inspecteur de staatssteun als belasting terug met toepassing van de voor de uitvoering van die belastingwet geldende regels.

2. Bij terugvordering op grond van het eerste lid zijn de ingevolge andere bepalingen van de belastingwet ter zake geldende verjaringstermijnen en voorwaarden niet van toepassing.

3. Artikel 4 van de Wet terugvordering staatssteun is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 20b

In afwijking van hoofdstuk VA wordt de rente ter zake van op grond van een terugvorderingsbesluit als bedoeld in artikel 20a, eerste lid, terug te vorderen staatssteun berekend overeenkomstig het bepaalde bij of krachtens de artikelen 16, tweede lid, en 33, onderdeel e, van Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (PbEU 2015, L 248).

Artikel 11

Na artikel 63a van de Invorderingswet 1990 wordt een hoofdstuk ingevoegd, luidende:

Hoofdstuk VIIIbis. Terugvordering en invordering van teruggevorderde Staatssteun

Artikel 63aa

1. Indien een terugvorderingsbesluit van de Europese Commissie als bedoeld in artikel 16, eerste lid, van Verordening (EU) 2015/1589 van de Raad van 13 juli 2015 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (PbEU 2015, L 248) verplicht tot terugvordering van staatssteun en die staatssteun voortvloeit uit de toepassing van deze wet, wordt die staatssteun voor de toepassing van deze wet aangemerkt als in te vorderen belasting.
2. Bij invordering op grond van het eerste lid:
 - a. zijn de ingevolge andere bepalingen van deze wet ter zake geldende verjaringstermijnen en voorwaarden niet van toepassing; en
 - b. zijn artikel 20b van de Algemene wet inzake rijksbelastingen en artikel 4 van de Wet terugvordering staatssteun van overeenkomstige toepassing.

Artikel 63ab

1. Ten aanzien van de invordering van teruggevorderde staatssteun als bedoeld in artikel 20a van de Algemene wet inzake rijksbelastingen en van staatssteun die ingevolge artikel 63aa is aangemerkt als in te vorderen belasting, zijn niet van toepassing:
 - a. de artikelen 25, 26 en 27;
 - b. de afdelingen 4.4.2 en 4.4.3 van de Algemene wet bestuursrecht, met uitzondering van artikel 4:97 van die wet.
2. Geen invorderingsrente wordt in rekening gebracht:
 - a. voor zover de belastingaanslag is opgelegd vanwege de terugvordering van staatssteun, bedoeld in artikel 20a van de Algemene wet inzake rijksbelastingen;
 - b. ter zake van staatssteun die ingevolge artikel 63aa is aangemerkt als in te vorderen belasting.

Artikel 12

- Aan bijlage I, onder A, van de Gemeentewet, wordt een onderdeel toegevoegd, luidende:
6. Wet terugvordering staatssteun.

Artikel 13

De artikelen van deze wet treden in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip, dat voor de verschillende artikelen of onderdelen daarvan verschillend kan worden vastgesteld.

Artikel 14

Deze wet wordt aangehaald als: Wet terugvordering staatssteun.

Lasten en bevelen dat deze in het Staatsblad zal worden geplaatst en dat alle ministeries, autoriteiten, colleges en ambtenaren die zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven

De Minister van Economische Zaken,

De Staatssecretaris van Financiën,

Curriculum vitae

Alke Metselaar is op 5 juli 1987 geboren in Amstelveen. In 2005 behaalde zij het bilingual International Baccalaureate diploma aan de Frankfurt International School (Duitsland). Tussen september 2005 en oktober 2010 rondde zij cum laude de bachelor (honours) en master European Law School af aan de rechten-faculteit van Maastricht University. Sinds december 2010 is zij als promovenda (en sinds juni 2016 als universitair docent) werkzaam aan de Afdeling Staats- en Bestuursrecht van de Universiteit Leiden. Tussen april 2012 en oktober 2015 is zij tevens werkzaam geweest als redactiesecretaris van het open-access tijdschrift *Netherlands Administrative Law Library (NALL)*.

In de boekenreeks van het E.M. Meijers Instituut van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden, zijn in 2015 en 2016 verschenen:

- MI-240 H. Stolz, *De voorwaarde in het vermogensrecht*, (diss. Leiden), Den Haag: BJu 2015, ISBN 978 94 6290 031 8
- MI-241 A. Drahmman, *Transparante en eerlijke verdeling van schaarse besluiten. Een onderzoek naar de toegevoegde waarde van een transparantieplichting bij de verdeling van schaarse besluiten in het Nederlandse bestuursrecht*, (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2015, ISBN 978 90 1312 911 3
- MI-242 F.G. Wilman, *The vigilance of individuals. How, when and why the EU legislates to facilitate the private enforcement of EU law before national courts*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2014
- MI-243 C. Wang, *Essays on trends in income distribution and redistribution in affluent countries and China* (diss. Leiden), Enschede: Gildeprint 2015, ISBN 978 94 6108 895 6
- MI-244 J. Been, *Pensions, Retirement, and the Financial Position of the Elderly*, (diss. Leiden), Enschede: Gildeprint 2014, ISBN 978 94 6108 942 7
- MI-245 C.G. Breedveld-de Voogd, A.G. Castermans, M.W. Knigge, T. van der Linden, J.H. Nieuwenhuis & H.A. ten Oever (red.), *De meerpartijenovereenkomst*, BWKJ nr. 29, Deventer: Kluwer 2014, ISBN 978 9013 13 106 2
- MI-246 C. Vernooij, *Levenslang en de strafrechter. Een onderzoek naar de invloed van het Nederlandse gratiebeleid op de oplegging van de levenslange gevangenisstraf door de strafrechter* (Jongbloed scriptieprijs 2014), Den Haag: Jongbloed 2015, ISBN 979 70 9001 563 2
- MI-247 N. Tezcan, *Legal constraints on EU member states as primary law makers. A Case Study of the Proposed Permanent Safeguard Clause on Free Movement of Persons in the EU Negotiating Framework for Turkey's Accession*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2015, ISBN 978 94 6203 828 8
- MI-248 S. Thewissen, *Growing apart. The comparative political economy of income inequality and social policy development in affluent countries*, (diss. Leiden), Enschede: Gildeprint 2015, ISBN 978 94 6233 031 3
- MI-249 W.H. van Boom, *'Door meten tot weten'. Over rechtswetenschap als kruispunt*, (oratie Leiden), Den Haag: BJu 2015, ISBN 978 94 6290 132 2
- MI-250 G.G.B. Boelens, *Het legaat, de wisselwerking tussen civiel en fiscaal recht* (diss. Leiden), 's-Hertogenbosch: BoxPress 2015, ISBN 978 94 6295 285 0
- MI-251 S.C. Huis, *Islamic Courts and Women's Divorce Rights in Indonesia. The Cases of Cianjur and Bulukumba*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2015, ISBN 978 94 6203 865 3
- MI-252 A.E.M. Leijten, *Core Rights and the Protection of Socio-Economic Interests by the European Court of Human Rights*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2015, ISBN 978 94 6203 864 6
- MI-253 O.A. Haazen, *Between a Right and a Wrong. Ordinary Cases, Civil Procedure, and Democracy*, (oratie Leiden), Amsterdam: Amsterdam University Press 2015, ISBN 978 90 8555 099 0
- MI-254 A. Marrone, *The Governance of Complementary Global Regimes and the Pursuit of Human Security. The interaction between the United Nations and the International Criminal Court*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2015
- MI-255 M. Dubelaar, R. van Leusden, J. ten Voorde & S. van Wingerden, *Alleen voor de vorm? Frequentie, organisatie en praktijk van pro-formazittingen*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2015, ISBN 978 94 6290 156 8
- MI-256 Y. Li, *Inter-creditor Equity in Sovereign Debt Restructuring. Towards the Establishment of a Multilateral Legal Framework*, (diss. Leiden) Amsterdam: Amsterdam University Press 2015, ISBN 978 90 8555 103 4
- MI-257 M.A.K. Klaassen, *The right to family unification. Between migration control and human rights* (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2015, ISBN 978 94 6203 945 2
- MI-258 J.C.W. Gooren, *Een overheid op drift* (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2015, ISBN 978 94 6203 973 5
- MI-259 S. Tjandra, *Labour Law and Development in Indonesia* (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016, ISBN 978 94 6203 981 0

- MI-260 R.H.C. van Kleef, *Liability of football clubs for supporters' misconduct. A study into the interaction between disciplinary regulations of sports organisations and civil law* (diss. Leiden), Den Haag: Eleven International Publishing (BJu) 2016, ISBN 978 94 6236 670 1
- MI-261 C.G. Breedveld-de Voogd, A.G. Castermans, M.W. Knigge, T. van der Linden & H.A. ten Oever (red.), *Core Concepts in the Dutch Civil Code. Continuously in Motion*, BWKJ nr. 30, Deventer: Kluwer 2016, ISBN 978 90 1313 725 5
- MI-262 P.W. den Hollander, *De relativiteit van wettelijke normen*, (diss. Leiden), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2016, ISBN 978 94 6290 235 0
- MI-263 W. Wels, *Dead body management in armed conflict: paradoxes in trying to do justice to the dead*, (Jongbloed scriptieprijs 2015), Den Haag: Jongbloed 2015, ISBN 979 70 9003 825 9
- MI-264 E.A. Fredericks, *Contractual Capacity in Private International Law*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016
- MI-265 J.H. Crijns, B.J.G. Leeuw & H.T. Wermink, *Pre-trial detention in the Netherlands: legal principles versus practical reality*, Research Report, Den Haag: Eleven International Publishing (BJu) 2016, ISBN 978 94 6236 687 9
- MI-266 B.E.E.M. Cooreman, *Addressing global environmental concerns through trade measures: Extraterritoriality under WTO law from a comparative perspective*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016
- MI-267 J.E. van de Bunt, *Het rampenfonds*, (diss. Leiden), Deventer: Wolters Kluwer 2016, ISBN 978 90 8219 685 6
- MI-268 J.G.H. Altena, *Het legaliteitsbeginsel en de doorwerking van Europees recht in het Nederlandse materiële strafrecht*, (diss. Leiden), Deventer: Wolters Kluwer 2016, ISBN 978 90 1313 885 6
- MI-269 D. van der Blom, *De verhouding van staat en religie in een veranderende Nederlandse samenleving*, (diss. Leiden), Zutphen: Wöhrmann 2016, ISBN 978 94 6328 032 7
- MI-270 J.M. Hartmann, *A blessing in disguise?! Discretion in the context of EU decision-making, national transportation and legitimacy regarding EU directives*, (diss. Leiden), Amsterdam University Press 2016.
- MI-271 J.M.J. van Rijn van Alkemade, *Effectieve rechtsbescherming bij de verdeling van schaarse publieke rechten*, (diss. Leiden), Den Haag: Eleven International Publishing (BJu) 2016
- MI-272 J. Wang, *Trends in social assistance, minimum income benefits and income polarization in an international perspective*, (diss. Leiden), Enschede: Gildeprint 2016, ISBN 978 94 6233 373 4
- MI-273 A.J. Metselaar, *Drie rechters en één norm. Handhaving van de Europese staatssteunregels voor de Nederlandse rechter en de grenzen van de nationale procedurele autonomie*, Deventer: Wolters Kluwer 2016, ISBN 978 90 1313 988 4

Zie voor de volledige lijst van publicaties: www.law.leidenuniv.nl/onderzoek